

inbo

Nota

Datum	19-02-2009
Van	INBO – Coördinatie instandhoudingdoelstellingen NATURA 2000
Voor	Vlaamse Overleggroep IHD
Betreft	Antwoord INBO en ANB op de commentaren van de Vlaamse Overleggroep (BB, VOKA & HVV)
Doel	Opmaak G-IHD
Status	Definitief
Bijlagen	4
Nummer document	INBO.A.2009.49
Contact	gerald.louette@inbo.be
Met medewerking van	Louette G., Adriaens D., Adriaens P., Bosch H., De Saeger S., Devos K., Van Hove M., Van Landuyt W. & Paelinckx D.

Antwoord INBO en ANB op de commentaren van de Vlaamse Overleggroep (BB, VOKA & HVV)

1 Algemene vragen

1.1 Transparantie & Reproduceerbaarheid

VOKA

In het kader van de doorvertaling van de Vogel- en Habitatrichtlijn zijn een aantal elementen voor het bedrijfsleven van groot belang. Zo is een objectieve wetenschappelijke benadering noodzakelijk. Enkel op basis van correcte informatie kunnen kwalitatieve doelstellingen bepaald worden. Ook van groot belang is de reproduceerbaarheid van de geformuleerde doelstellingen. Zijn alle parameters waarop de doelstelling gebaseerd wordt objectief waarneembaar? Hoe groot is de eventuele foutenmarge? Zijn voldoende kwalitatieve gegevens beschikbaar om deze of gene parameter te onderbouwen en te gebruiken? Het is met deze vragen in het achterhoofd dat het bedrijfsleven de methodologie voor de opmaak van instandhoudingsdoelstellingen heeft bekeken. Voka kwam daarbij meermaals tot de conclusie dat een aantal parameters tot op heden niet voldoende wetenschappelijk onderbouwd werden.

Een algemene vaststelling die geldt voor het gehele document is dat twee bronnen die in grote mate de beoordeling bepalen niet geëvalueerd worden:

Paelinckx et al. 2008 (ook wel rapportering 2007 genoemd)

T'Jollyn F. is in voorbereiding en wordt twee keer verschillend gerefereerd

De eerste behandelt de kwantiteit (areaal en oppervlakte) van de habitats en de tweede de kwaliteit (staat van instandhouding) ervan. Voka heeft heel wat vragen en bedenkingen bij beide documenten.

Voka is van mening dat voor een aantal parameters (waaronder trend, toekomstperspectief, kwaliteit, ...) de huidige methodiek en/of de gebruikte basisgegevens ontoereikend zijn.

Op basis van de vastgestelde tekortkomingen is het onverantwoord om nu op basis van de huidige methodiek doelstellingen te bepalen die doorvertaald worden naar de speciale beschermingszones.

De methodologie dient herwerkt in functie van de gestelde opmerkingen, waarbij transparantie en reproduceerbaarheid nagestreefd moeten worden en dit op basis van correcte basisgegevens.

Er dienen concrete afspraken gemaakt te worden over hoe bovenstaande bemerkingen (oa. verzameling basisgegevens) geïntegreerd zullen worden in de herwerkte methodiek.

Verder dringt Voka er sterk op aan om de methodologie te baseren op wat door de commissie gevraagd wordt, en slechts bij consensus hiervan af te wijken.

BB

1.1. Algemene opbouw document

Het rapport is een wetenschappelijk document dat een weergave is van een pragmatische aanpak. Binnen het concept van de IHD discussie is de weergave correct. Een wetenschappelijk aanpak impliceert echter een reproduceerbaar resultaat. Dit leidt ertoe dat minimaal alle bronnen ter beschikking zijn, dan wel opgenomen in tekst of bijlage. In het rapport worden veelvuldig referentie gebruikt naar interne documenten of documenten in voorbereiding. Bovendien worden de regels voor eenduidige referenties niet gerespecteerd (referenties in de tekst, die ontbreken in de

literatuuropgave, of verschillende omschrijvingen voor eenzelfde referentie). Dit is vooral een ernstige tekortkoming, omdat dit geldt voor twee cruciale bronnen: Paelinckx et al 2008 en T'Jollyn (in voorbereiding).

Concrete vraag: "In welke mate kan ANB aanvaarden dat een goede methodiek niet helder uitgeschreven is (ontbrekende referenties, onduidelijke tekst delen), noch dat er referenties niet beschikbaar zijn. Een doorwrocht document zou deze hiaten in kwaliteitscontrole niet mogen toelaten?"

HVV

HVV ziet een probleem in de reproduceerbaarheid van de cijfers. We bedoelen dan inzicht in hoe men juist van het basismateriaal/basisgegevens komt tot de eindsom die dan het vooropgestelde doel wordt. De berekeningswijze is op zijn minst ondoorzichtig. De opmerking is dus dat dit veel beter zou kunnen.

INBO

Net zoals de Vlaamse Overleggroep is INBO en ANB van mening dat een objectieve wetenschappelijke benadering, waarbij kwaliteit van gegevens en doorzicht van de gevolgde methodiek essentieel is voor een kwaliteitsvol G-IHD document. Bij de eindversie van het G-IHD document wordt er naar gestreefd om een zo optimale transparantie van de gevolgde methodiek en aangehaalde bronnen ten toon te spreiden. Zo zullen er stroomschema's worden toegevoegd (Bijlage 1.1) die de methodiek eenvoudiger interpreteerbaar moeten maken, en worden aangehaalde bronnen uniform en consequent opgelijst in de referentielijst. De inhoud van deze bronnen is raadpleegbaar via het internet, de bibliotheek van INBO of andere wetenschappelijke bibliotheken. Adviezen en interne documenten van het INBO kunnen verder op eenvoudige vraag bekomen worden.

We zijn van mening dat voldoende kwalitatieve gegevens/informatie beschikbaar zijn/is zodat de foutenmarge tot een minimum is beperkt. Bovendien worden we hierin gesterkt door het oordeel van de wetenschappelijke toetsingscommissie die ons werk als doorwrocht bestempeld, met gebruik van zeer bruikbare en betrouwbare basisgegevens, die zelfs op Europees niveau als uniek worden geacht. De oorsprong van de data (basisgegevens) voor de verschillende habitats, soorten en vogels wordt in een samenvattend tabel ondergebracht waarbij inzicht wordt gegeven in hun karakteristieken (periode, resolutie, gevolgde methodiek bij verzameling) (Bijlage 1-2). Deze aanvullingen worden eveneens geïntegreerd in de eindversie van het G-IHD document.

Aansluitend wordt een overzicht gegeven van welke methodologische criteria door de Habitatrichtlijn worden opgelegd en welke door expertoordeel werden ontwikkeld (Bijlage 1-3). Verderop in dit document worden deze aspecten geduid en, waar haalbaar, onderworpen aan een gevoeligheidsanalyse.

In onderstaande wordt meer duiding gegeven over de door VOKA en BB aangehaalde nota's (Paelinckx et al. 2008, T'Jollyn et al. (in voorbereiding)), die overigens reeds ter beschikking werden gesteld aan de Vlaamse Overleggroep.

De rapportage 2007 (Paelinckx et al. 2008a) bepaald de regionale staat van instandhouding van de habitats en habitatrichtlijnsoorten op basis van de door Europa vastgestelde criteria:

- voor de habitats: areaal, oppervlakte, specifieke structuren en functies (verder regionale kwaliteit genoemd) en toekomstperspectieven;
- voor de soorten: areaal, populatie, hoeveelheid en kwaliteit van de leefgebieden en toekomstperspectieven.

Deze informatie is deels verwerkt in het G-IHD rapport (met name in de hoofdstukken 1 en 2 en in de fiches van de individuele habitats en habitatrichtlijnsoorten). Naar aanleiding van de vraagstellingen van de Vlaamse Overleggroep zal uiteindelijk ook alle gehanteerde achtergrondinformatie verder geïntegreerd worden in de eindversie van de G-IHD. Die informatie wordt in deze nota en haar bijlagen meteen ter beschikking gesteld van de Vlaamse Overleggroep, en kan ze wel verder geëvalueerd worden.

De informatie reeds vervat in het G-IHD-werkdocument versie 1.1 maakte deel uit van de doorlichting van de Wetenschappelijke toetsingscommissie. Terecht is dat zij niet konden oordelen over de benadering van trends en toekomstperspectieven (zie punt 1.3 van deze nota), maar de andere aspecten konden wel mee beoordeeld worden.

Het instrumentarium voor de lokale staat van instandhouding is inderdaad niet extern beoordeeld. Heutz & Paelinckx (2005) betrof overigens een ontwerp, uitgegeven als intern rapport. T'Jollyn et al. (in voorbereiding) is in het G-IHD rapport enkel vermeld om te duiden dat er een definitieve versie van dit instrumentarium in opmaak is. Een eerste ontwerp van T'Jollyn et al. werd op CD-ROM ter inzage gegeven op de vergadering van 10.12.2008. Een definitieve (alvast digitale) rapportversie wordt verwacht in april 2009.

Voor het instrumentarium voor het bepalen van de lokale staat van instandhouding van de soorten zijn Adriaens et al. (2008) en Adriaens & Ameeuw (2008) uitgegeven (eveneens op bovenvermelde CD-ROM ter beschikking gesteld).

Voor de S-IHD speelt dit instrumentarium (zowel voor habitats als voor soorten) een cruciale rol. Om die reden stellen we het ook ter beschikking van de Vlaamse Overleggroep. Knelpunt is dat de huidige rapportversies geschreven zijn voor gebruik door personen met een ruime ecologische achtergrond. De methodologische hoofdstukken zijn daarom beperkt uitgeschreven. Voor gebruik door een ruim publiek zullen ze onvoldoende duidelijk en transparant ogen. Hieraan remediëren vergt een bijzondere extra tijdsbesteding.

Voor de G-IHD moet hun rol gerelativeerd worden. Adriaens et al. (2008) en Adriaens & Ameeuw (2008) en T'Jollyn et al. (in voorbereiding) werden niet gebruikt.

Heutz & Paelinckx (2005) wordt in de G-IHD van de habitats benut bij:

- de tabellen “belangrijkste bedreigingen en herstelopgaven” per habitatype: de bedreigingen vermeld in de rapportage 2007 mede te ondersteunen en/of aan te vullen. Die bedreigingen zijn opgenomen om herstelopgaven uit af te leiden en de gehele tabel is ter informatie toegevoegd op vraag van de Vlaamse Overleggroep om overzicht te krijgen naar mogelijke ecologische maatregelen. In Heutz & Paelinckx (2005) vloeien deze bedreigingen voort uit de analyse van de milieuomstandigheden voor een voldoende tot goede lokale staat van instandhouding. Op hun beurt zijn die milieuomstandigheden veelal afgeleid uit wetenschappelijke literatuur (vermeld per habitatype). In T'Jollyn et al. (in voorbereiding) zullen zowel de milieuomstandigheden en bedreigingen als de literatuurreferenties verder aangevuld zijn (zonder tegenstrijdigheden met Heutz & Paelinckx, 2005).
- het bepalen van de regionale kwaliteit van enkele habitattypen (zie 2.2.7 in deze nota)

Voor wat betreft de kwantificatie zal een aantal verduidelijkingen, naast de stroomschema's, worden aangebracht. Daarenboven zal kenbaar gemaakt worden welke aspecten van de kwantificatiemethodiek concreet werden toegepast bij het kwantificeren van de oppervlakte-doelen voor de onderscheiden habitats en soorten.

1.2 Expertoordeel

VOKA

Expertmeldingen

Een expertoordeel kan een goede bron van informatie zijn, maar de verifieerbaarheid is onzeker. Net experts handelen vanuit een eigen ervaring en lopen daardoor kans een regionaal vertekend patroon te genereren. Een voorbeeld is habitat 7140 dat door een expert in de vallei van de Dijle zou ingekleurd zijn, wat een bijzonder eigenaardige locatie is. Ook hier zou een gevoeligheidsanalyse op zijn plaats zijn, al dan niet voorafgegaan door een ruime bevraging van de experts. De indruk bestaat immers dat in plaats een objectieve (traceerbare) bevraging van experts, een bevraging ad hoc gebeuren en zo geïntegreerd werden in het rapport.

De auteurs geven dit probleem zelf aan: ‘een’ expert (liefst een team van) inschakelen kan een regionaal vertekend beeld opleveren. Een gevoeligheidsanalyse van deze inbreng lijkt dan ook aangewezen om het wetenschappelijk niveau voldoende hoog te houden. Het INBO geeft zelf aan

dat de habitatkaart an sich al voor een belangrijke objectivering zal zorgen van deze inbreng?! (pg 496 Bijlage 1: 10.2.)

Zonder habitatkaart en BWK dreigt het ad hoc gebeuren, de toevalligheid en de onduidelijkheid van diverse bronnen en benaderingen. Expertbeoordeling zal dan de overhand nemen. De resultaten worden dan functie van de kwaliteit van de experten en die kwaliteit is moeilijk te kwantificeren, te veralgemenen en herhaalbaar te maken. Dit neemt niet weg dat expertoordeel in heel veel toepassingen, en bijgevolg ook in de IHD een essentieel en waardevol instrumentarium is. De habitatkaart en de BWK maken het evenwel mogelijk het expertoordeel te sturen, te verifiëren, ... en de experten tot grondige argumentatie aan te zetten.

2.1.4 Beoogde doelen

Voor de Europese beoordeling is gebruik gemaakt van een grote groep experts. Dezelfde opmerking als gemaakt bij 1.8 kwaliteit over het document van Heutz & Paelinckx (2005) kan ook hier gemaakt worden. Er is daarbij geen kwaliteitscontrole inzichtelijk gemaakt. Bovendien stootten ook deze experts op de afwezigheid van een link tussen de registratie van soorten ten velde en de ruimtelijke begrenzingen van habitats dan wel leefgebieden op bijvoorbeeld BWK niveau.

BB

1.5. Expertenoordelen

Op verschillende momenten in de methodiek worden algemene regels aangepast op basis van expertenoordelen. Ook worden verschillende datalagen aangepast aan de hand van kennis van experten.

Expertena hebben per definitie een lokale, gefragmenteerde kennis. Daarom dat het cruciaal is om elke fase aan te halen welke experten benaderd werden, welke kennis ze aandroegen en hoe de aanpassing het resultaat beïnvloed heeft, zodat kwaliteitscontrole mogelijk wordt.

Concrete vraag: "In welke mate is een complex proces gebaat bij oordelen van experten die niet op hun kwaliteit te evalueren zijn?"

INBO

We gaan niet akkoord dat de geraadpleegde experts een lokale gefragmenteerde kennis hebben of per definitie een regionaal vertekend patroon genereren. Bij het ontwikkelen van de G-IHD en bij de rapportage van 2007 gaat het in de eerste plaats over thematische experts. De geraadpleegde experts zijn vrijwel allen werkzaam aan een wetenschappelijke instelling of universiteit en hebben door hun professionele bezigheid een uitgebreide kennis opgebouwd van 'hun' onderzoeksdomein over het gehele Vlaamse grondgebied, zowel over de ecologie als over trends in voorkomen. Zo analyseren ze data afkomstig van heel Vlaanderen om hieruit patronen en trends te distilleren. De experts ondersteunden de ontwikkeling van de methodiek en formuleerden doelen aan de hand van ecologische kennis ontwikkeld door henzelf of via de analyse van internationale aanvaarde literatuur. Om de indruk te verwerpen dat een ad-hoc bevraging gebeurde bij experts en dat hun expertkwaliteit vanuit het huidige document niet te beoordelen is, worden de namen van de geraadpleegde experts bij ieder hoofdstuk geplaatst, en worden ze in deze nota in Bijlage 1.4 weergegeven.

Het specifiek aangehaalde voorbeeld van habitattype 7140 dat aanwezig is in de Dijlevallei betreft absoluut geen eigenaardige locatie. Deze waarneming (Doode Bemde, Oud-Heverlee) werd door dé experts terzake in Vlaanderen geverifieerd op juistheid en betreft een actueel voorkomen van het subtype 'mineraalarm, circum-neutraal overgangsveen'. Meer zelfs, er kan verwacht worden dat het areaal van dit habitattype in zijn ruime vorm alle grotere rivier valleien in Vlaanderen omvat.

1.3 Trends & Toekomstperspectieven

BB

1.6. Absoluut onduidelijke zaken

a) Trend inschatting

Voor zowel het areaal als de oppervlakte is een trend ingeschat. De methodiek meldt dat er daarbij geen kaarten vergeleken zijn, want er zijn immers geen bruikbare kaarten voor de

referentietoestand in 1994. Maar er zijn concrete gegevens gebruikt. Het is helemaal de vraag in welke gegevens er in Vlaanderen bestaan die dit zouden toelaten.

b) Toekomstperspectieven

Voor zowel habitats als soorten is een van de parameters om de actuele staat van instandhouding te beoordelen een belangrijke evaluatie. Het is echter volledig onduidelijk op welke mate deze tot stand gekomen is. Vermoedelijk zijn hiervoor verschillende experts benaderd, maar het is onduidelijk welke de selectiecriteria voor deze experts waren, welke technieken gebruikt zijn om hun expertise te uiten (individuele vragenlijsten, workshops, etc.), noch welke methode ingezet is om de consensus te bepalen.

Concrete vraag: "Het is bijzonder pijnlijk vast te stellen dat specifieke onderdelen zoals de inschatting van de trend (van areaal, oppervlakte) en de toekomstperspectieven niet uitgewerkt zijn en bijgevolg niet op hun waarde kunnen geschat worden. Wat kan INBO hier tegen inbrengen?"

INBO

Met betrekking tot de bezorgdheid van de Vlaamse Overleggroep omtrent de kwaliteit van de geraadpleegde experts, verwijzen we naar ons antwoord op punt 1.2. We kunnen meedelen dat de kennis die experts aandroegen via meerdere vergaderingen werd gecentraliseerd.

Voor de inschatting van trends situeren we eerst het Europese kader (zie punt 2.2), waarna voor habitats (punt 2.2) en soorten (3) meer in detail wordt gegaan voor de invulling op Vlaamse schaal. Deze opmerking geldt nauwelijks voor de vogelsoorten, gezien daar wel oudere verspreidingsgegevens voorhanden zijn (Belgische broedvogelatlas van de jaren 70, watervogeltellingen, ...).

Toekomstperspectieven konden wel accurater worden opgesteld, vermits verspreidingsgegevens van recente tijden een veelal volledig beeld geven. Net zoals in de rapportage, werden zowel voor de habitats als de soorten de volgende criteria gehanteerd bij de bepaling van de toekomstperspectieven (Paelinckx & De Bruyn 2007):

- als het areaal, de oppervlakte, de populatie, de kwaliteit en/of het habitat van de soort slecht scoort, betreft het de kans die ingeschat wordt op verbetering van deze toestand en dus op evolutie naar een (meer) gunstige toestand
- habitats waarvan de gevoeligheid (de zgn. kritische last) voor atmosferische stikstofdepositie in (sterke) mate overschreden is, hebben een ongunstig toekomstperspectief (waarbij het verschil tussen matig en zeer ongunstig o.a. functie is van de mate waarin via goed beheer – waartoe als maatstaf de beschermingsgraad gehanteerd is – remediërend kan opgetreden worden en/of de grootteorde waarmee deze kritische lasten overschreden worden)
- voor soorten waarvoor het areaal, de populatie en de habitat van de soort gunstig scoren en er geen voortdurende sterke bedreigingen zijn, worden de toekomstperspectieven gunstig ingeschat
- ook de beschermingsgraad van de gebieden waarin een habitat of soort aanwezig is, speelt een belangrijke rol bij het inschatten van de toekomstperspectieven. Indien bv. een groot deel van de populatie zich bevindt in gebieden waar geen maatregelen mogelijk zijn die tot een verbetering van de staat van instandhouding kunnen leiden, worden de toekomstperspectieven ongunstig ingeschat.

Een bespreking van de verstoringfactoren en bedreigingen voor zowel habitats als soorten is terug te vinden in het laatste natuurrapport (Dumortier 2007). De milieudrukken en bedreigingen die in de rapportering naar Europa werden opgegeven, zijn steeds terug te vinden op <http://biodiversity.eionet.europa.eu/article17>, en zijn voor de habitats doorgelicht in de tabellen met herstelopgave (kolom bedreigingen). Waar mogelijk worden in de fiches literatuurreferenties gegeven om de beoordeling te ondersteunen. Bijlage 2.2 geeft een overzicht van de gehanteerde afweging per habitatype.

1.4 Haalbaarheid & realisatie G-IHD

HVV

4. Een voorstel van maatregelen lijkt ons absoluut gereserveerd te moeten worden voor het proces van de nieuwe 'Natuurrichtplannen' in een later stadium (2011 en later). Zelfs een voorlopige en onvolledige opsomming van maatregelen hoort hier nog niet thuis.

HVV

5. Hoe moet/kan een vereniging als HVV de G-IHD's aftoetsen op hun haalbaarheid? Kunnen de doelstellingen later aangepast worden indien bijvoorbeeld op termijn zou blijken dat ze niet haalbaar zijn?

HVV

HVV vindt het wenselijk dat de onderscheiden sectoren een soort van deelverantwoordelijkheid zouden krijgen binnen het proces indien het zaken betreft specifiek aan die sector. Bijvoorbeeld: de sector natuurbeheer doet beoordelingen over natuurbeheer, de sector jacht beoordeelt jachtspecifieke zaken.

ANB

In het ontwerp IHDbesluit wordt gesteld dat de gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen worden uitgedrukt in termen van opgaven betreffende het behoud, het herstel of de ontwikkeling van de kwaliteit, de oppervlakte, populatieomvang, of de verspreiding van de habitats en soorten waarop ze betrekking hebben. Het is om hieraan tegemoet te komen dat bij de habitats de belangrijkste bedreigingen en de daarbij horende herstelopgaven worden opgenomen in het G-IHD-document. Deze herstelopgaven geven geen concrete maatregelen weer maar geven aan wat nodig is om voor dat betreffende habitat tot een gunstige staat van instandhouding te komen. De opsomming is inderdaad niet limitatief.

De habitatrictlijn voorziet dat 6-jaarlijks een rapportage gebeurt van de staat van instandhouding van de Europees te beschermen habitats en soorten. In het ontwerp IHDbesluit is voorzien dat deze rapportage ook aan de IHD-overleggroep wordt voorgelegd. Deze 6-jaarlijkse rapportage is het moment bij uitstek waarop een evaluatie kan gebeuren van het tot dan toe gevoerde instandhoudingsbeleid. Het bijstellen van de G-IHD kan mits een grondige motivatie overwogen worden. Hiervoor dient een zelfde procedure doorlopen te worden als de initiële vaststelling van de G-IHD.

De natuurrichtplannen, nieuwe stijl, voor de speciale beschermingszone, in uitvoering van artikel 48, 49 en 50 van het decreet, wijzen de vastgestelde instandhoudingsdoelstellingen en prioriteiten voor een speciale beschermingszone ruimtelijk toe binnen de speciale beschermingszone, en bepalen de in te zetten maatregelen en de taakverdeling in dat verband. Het is in deze context dat afspraken kunnen gemaakt worden tussen de sectoren voor de realisatie van de S-IHD.

2 Vragen omtrent habitats

2.1 Basisinformatie

2.1.1 Habitatkaart

BB

Een van de belangrijke elementen in het ganse proces is de habitatkaart. Er wordt vastgesteld dat op een jaar tijd drie versies van deze kaart ontstaan zijn (van 4.0 naar 5.1). Daarbij dient de vraag gesteld of het verstandig is zo'n snelle evolutie inzake habitatkaart door te maken. Tussen de rapportage in juli 2008 ("rapportage 2007" habitatkaart 4.0) en eind 2008 (huidige rapport, habitatkaart 5.1) zijn er twee versies ontstaan. Bovenal dient de vraag gesteld welke de redenen waren voor deze evolutie (twijfels over de kwaliteit ?) en in welke mate kunnen twijfels over deze kwaliteit op dit ogenblik objectief (en effectief) verwijderd worden.

De rapportering naar Europa moet zesjaarlijks gebeuren. Het verdient dan ook aanbeveling met die frequentie nieuwe versies van de Habitatkaart te publiceren en te gebruiken voor het IHD-proces.

Concrete vraag: "In welke mate is een complex proces gebaat bij habitatkaart die niet volledig uitgerijpt lijkt te zijn (3 versies op 6 maand tijd) en waarvan de kwaliteit niet vastgesteld is?"

VOKA

Voka stelt vast dat de voorbije maanden de habitatkaart evolueerde van een versie 4.0 tot een versie 5.2 (deze versie is intussen in omloop). Deze snelle evolutie van het basiskaartmateriaal is erg verontrustend en geeft aan dat het basiskaartmateriaal sterk voor verbetering vatbaar is. Dit wordt zeer concreet wanneer recente inventarisaties worden bekeken die gedaan werden in opdracht van een private opdrachtgever (PIDPA) onder toezicht van het INBO en ANB. Hieruit blijkt dat bij deze recente inventarisatie beduidend meer habitat op het terrein aanwezig is dan aangegeven werd op de respectievelijke habitatkaartversies 0707 en 5.2. Het lijkt erop dat ter actualisatie van de kaarten vooral interne INBO-gegevens geraadpleegd werden. Voka gelooft dat ook extern heel wat informatie beschikbaar is die moet kunnen leiden tot een habitatkaart met een kleinere foutenmarge (bv. VMM, ANB).

Het groot aantal versies leidt tot snel veranderende referenties waarop de vergelijking gebaseerd wordt, zelfs binnen het tijdsbestek van het opmaakproces van de G-IHD's en S-IHD's, zodat na verloop van tijd een helder zicht op de juiste referentie verdwijnt. Aan te bevelen valt te kiezen voor één referentie in tijd en ruimte, en dat voor de opbouw daarvan voldoende tijd wordt voorzien.

Voka vraagt dat vanuit het INBO een habitatkaart wordt opgesteld met alle voor handen zijnde informatie. Dat op deze habitatkaart vervolgens door een onafhankelijke instelling een kwaliteitscontrole wordt uitgevoerd zodat alle actoren een zicht krijgen op de foutenmarge. En dat deze kaart vervolgens als 'ijkpunt' gebruikt wordt en bijvoorbeeld in de aanloop naar de 6-jaarlijkse rapportage geactualiseerd wordt.

INBO

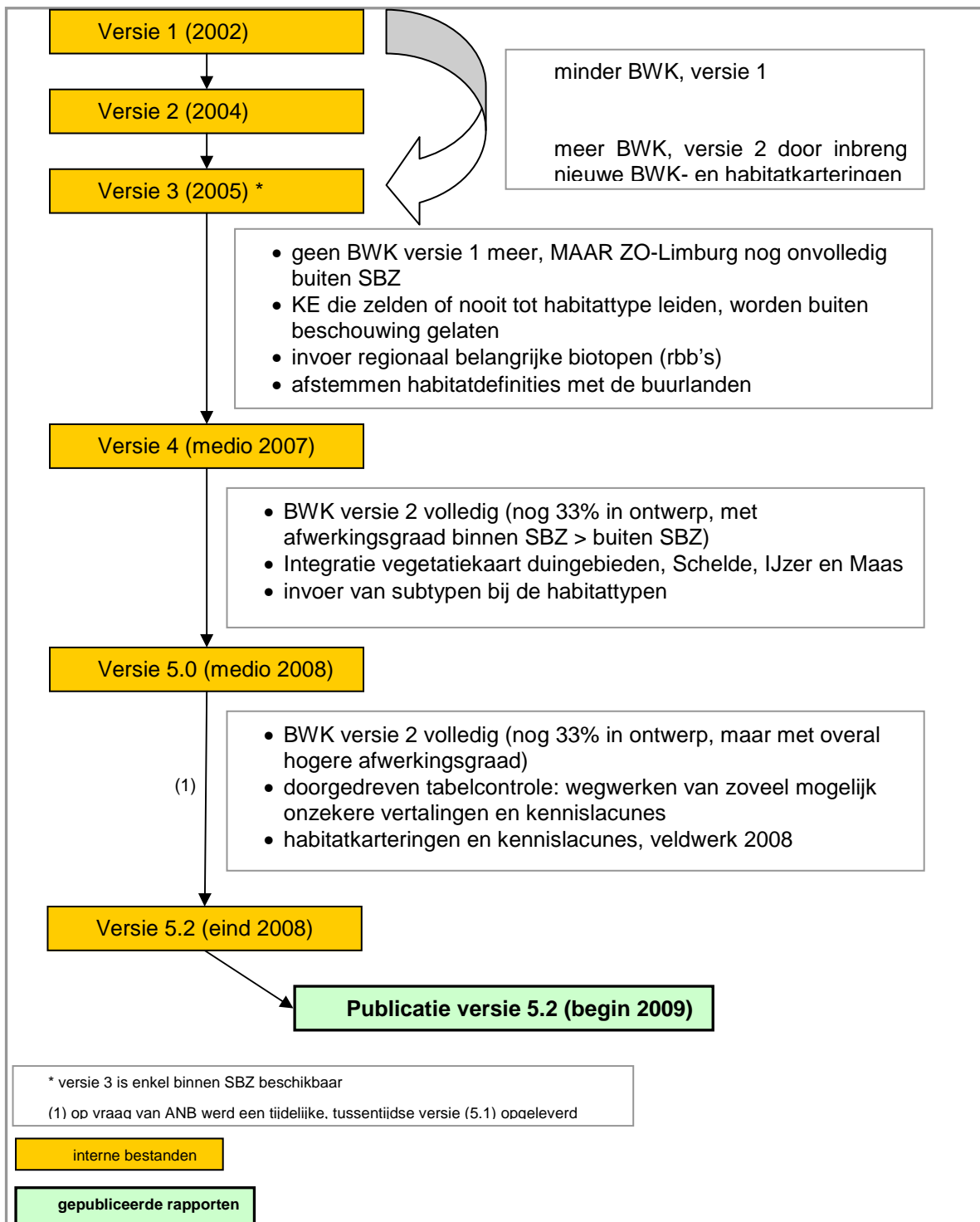
Verschillende versies van de habitatkaart

Zoals uit bijgaand stroomdiagram blijkt (Figuur 2-1) dateert de versie 4.0 van medio 2007 (deze versie ligt aan de basis van, en is dus conform met de rapportage 2007). Medio 2008 is dan versie 5.0 gelanceerd als basis voor het eerste ontwerp van de G-IHD. Tijdens de lectorenronde van ANB is er dan gebruik gemaakt van de tijdsruimte om kennislacunes met groot effect op de G-IHD in de mate van het mogelijke te remediëren, o.a. met bijkomend veldwerk. De finale G-IHD zijn gebaseerd op de resulterende versie 5.2¹.

De wijzigingen tussen de versie 4.0 en versie 5.2 (en dus met eventuele verschillen tussen rapportage 2007 en de G-IHD) hebben vooral te maken met:

¹ De versie 5.1 is geen op zich staande versie, maar een tijdelijke versie geleverd aan ANB waarbij het traject van de versie 5.0 naar de versie 5.2 nog niet geheel voltooid was.

- Verdere afwerking BWK versie 2 (incl. vertaling naar habitats);
- Integratie van externe informatiebronnen in de habitatkaart: vegetatiekaarten duingebieden, Schelde, IJzer en Maas. Deze kaarten werden reeds als afzonderlijk bestand gebruikt bij de rapportage 2007, waardoor integratie niet leidt tot wijzigingen tussen rapportage 2007 en G-IHD;
- Invoer van de habitatsubtypen. Deze waren niet relevant voor de rapportage, maar zijn het wel voor de opmaak van de G-IHD;
- Doorgedreven tabelcontroles om zoveel mogelijk van de onzekere habitatvertalingen en kennislacunes op te lossen. Waarbij het verder oplossen van een aantal onzekere codes met groot oppervlaktaandeel, zoals '9190,gh', '6230,gh' en '3150,gh', tot een verschil in oppervlakte en verspreiding tussen rapportage 2007 en G-IHD leidt voor de habitattypen 3150, 6230, 9120 en 9190 (zie rapport G-IHD, werkversie 10/12/08, Tabel 3);
- Een gewijzigde werkwijze in de vertaling van karteringseenheid **hu°** (zie verder), die ook tot een verschil leidt in de zekere oppervlakte en verspreiding tussen rapportage 2007 en G-IHD (zie rapport G-IHD, werkversie 10/12/08, Tabel 3);
- Een gewijzigde invulling van de habitattype 9130, met als gevolg een kleine verschuiving van de oppervlakte en verspreiding tussen rapportage en G-IHD tussen de habitattypen 9130 en 9160 (zie rapport G-IHD, werkversie 10/12/08, Tabel 3);
- Bijkomende habitatkarteringen (veldwerk 2008) voor oplossen belangrijke kennislacunes voor opmaak van de G-IHD (zie verder)
- Voor habitattype 91DO werd in de rapportage 2007 1 locatie gerapporteerd, maar deze werd na terreincontrole in 2008 geschrapt. Hierdoor is dit habitattype niet (meer) aanwezig in Vlaanderen.

Figuur 2-1. Synthese van de evolutie van de habitatkaart, met weergave van de hoofdprocessen die aan de basis liggen van elke stap in die evolutie.

Uit Figuur 2-2 blijkt dat de grootste wijzigingen aan de habitatkaart, en dan vooral in de oppervlakte waarvoor het habitattype met zekerheid getypeerd is, dateren van voor de versie 4.0. Tussen de versie 4.0 en 5.0 zijn er nog veel onzekerheden in de habitatkaart weggewerkt, met een grote daling in oppervlakte onzeker habitat en slechts een beperkte toename van de zekere oppervlakte aan habitats (Figuur 2-3). Dit gebeurde door karteringseenheden die via automatische vertaling nog tot een grote oppervlakte onzeker habitat leidden, zo ver mogelijk verder op te delen in 'zeker habitat' of 'geen habitat'. Volgende habitatcodes namen een groot deel van de onzekere oppervlakten in versie 4 voor hun rekening en werden in versie 5 grotendeels opgelost:

- **9190,gh** (ong. 11.000 ha) was in versie 4 afkomstig van alle **qb**-bossen ≠ Ferrarisbos en werd in versie 5 volledig opgedeeld in een kleiner aandeel habitat voor de oude bestanden (voor gedetailleerd werkwijze zie Paelinckx et al. 2009, in voorbereiding) en een groot aandeel geen habitat voor de overige **qb**-bossen;
- **3150,gh** (ong. 4.600 ha) uit versie 4 werd maximaal opgedeeld in geen habitat (grootste deel) en zeker habitat 3150 (zeer klein deel; werkwijze zie Paelinckx et al. 2009, in voorbereiding). Voor een kleiner deel van de plassen kon geen zekere uitspraak gedaan worden, waardoor voor habitattypen 3150 nog een deel kennislacunes in de habitatkaart overblijven;
- **31xxu** (ong. 650 ha) uit versie 4 stond voor voedselarme, sterk verzuurde vennen waar typische soorten ontbreken, maar wel met nog goede potenties voor herstel naar de habitattypen 3110, 3130 of 3160. Op basis van hun huidige abiotiek en soortensamenstelling kunnen ze niet tot een van de vermelde habitattypen gerekend worden (= afstemming met interpretatie in buurlanden) en werden dan ook integraal omgezet naar 'geen habitat'. De 'xx' (juiste waterhabitat niet gekend) en de 'u' (zwak ontwikkeld) in de code duiden immers al op dit probleem. Ook bij de rapportage van 2007 werden deze vennen niet meegenomen in de verspreiding- en oppervlakteberekeningen;
- **6230,gh** (ong. 1.000 ha) uit versie 4 was afkomstig van de vertaling van de betere struisgrasgraslanden (**ha** en **ha***) en werd nagenoeg volledig omgezet in 'geen habitat' omdat struisgrasgraslanden zelden typische soorten van habitattypen 6230 bevatten. Wel werd in streken met hogere kans op 6230 door de BWK-experten een extra kaartcontrole uitgevoerd. Een deel van de kennislacunes binnen SBZ werden ook opgelost tijdens de veldcampagne in 2008.

Dit maakt dat de versie 5.0 een belangrijke hoeveelheid onzekerheden wegneemt, wat een belangrijke meerwaarde is voor alle gebruikers. Een bijkomend belangrijk verschil tussen de versie 4 en de versies 5 is het implementeren van de habitatsubtypen, zoals die in Decler (2007) gedefinieerd zijn. Die subtypen waren minder essentieel in de rapportage 2007 aan de EC, maar onontbeerlijk in de G-IHD.

Figuur 2-2 toont aan dat, in vergelijking met de vorige evolutie, de globale wijzigingen van de versie 5.0 naar de versie 5.2 beperkt zijn. Deze laatste evolutie heeft te maken met:

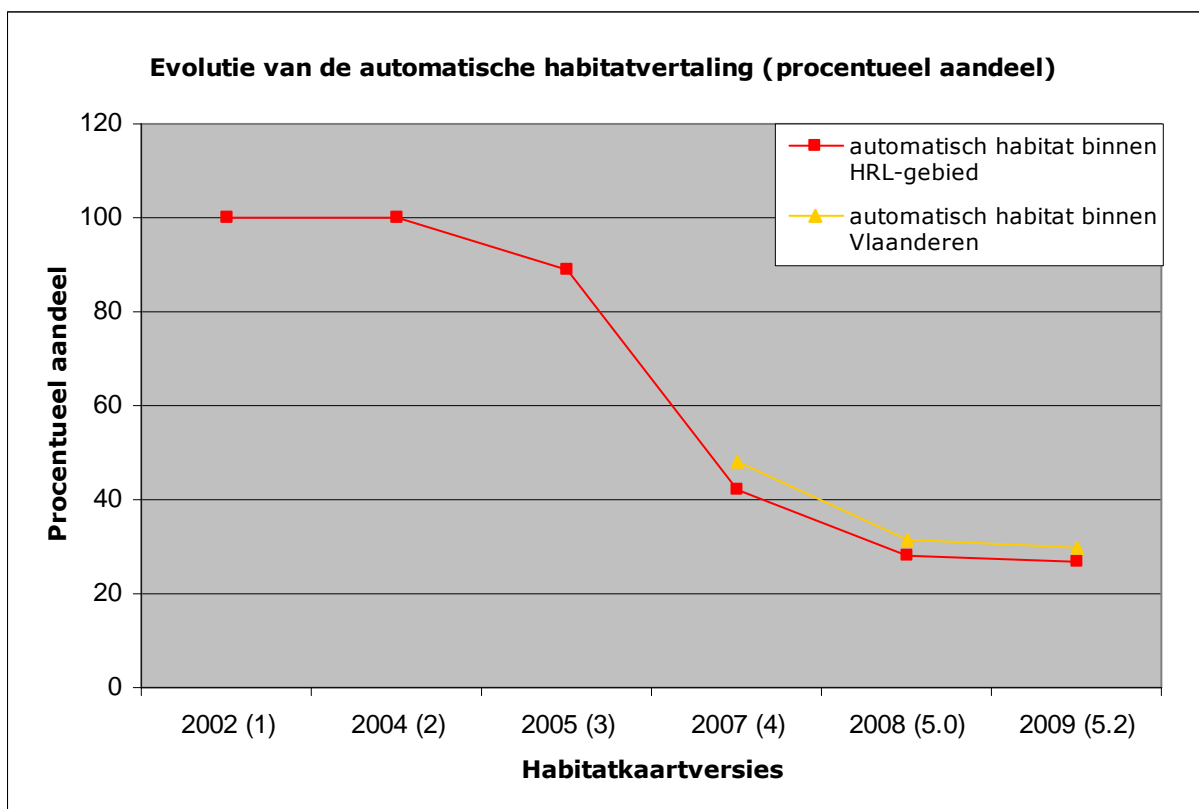
- Het oplossen van voor de opmaak van de IHD's prioritaire kennislacunes. Dit gebeurde grotendeels door een veldcampagne in de zomer van 2008 en was hoofdzakelijk gericht op habitattypen met nog grote, maar binnen het korte tijdsbestek, oplosbare kennislacunes binnen SBZ; zijnde ondermeer habitattypen 3150 en 7140;
- Oplossen van de kennislacune **2310, 4030** (ong. 2.000 ha), deze situeerde zich hoofdzakelijk binnen 2 militaire domeinen, waarvoor geen bodemkaart beschikbaar is (nodig voor opdeling tussen beide heidehabitats). In de zomer van 2008 werd deze kennislacune integraal opgelost door gericht veldwerk in deze gebieden;
- Manueel wegwerken kennislacunes door inbreng expertise BWK-karteerders en externe informatiebronnen (ondermeer externe vegetatiekaarten van de Visbeekvallei, Ronde Put, Liereman, Zwarte beek, ...);
- Opmerkingen verzameld tijdens de lectorenronde in het G-IHD proces: naar de ANB- en INBO-experten was er binnen deze lectorenronde een specifieke vraagstelling naar de volledigheid van de analyses (aanwezigheid en oppervlakte habitat) uit de habitatkaart. Er waren echter bijzonder weinig opmerkingen op deze basisdata.

Tussen de versie 5.0 en 5.2 zijn er nog wel belangrijke verschuivingen tussen of binnen volgende habitattypen:

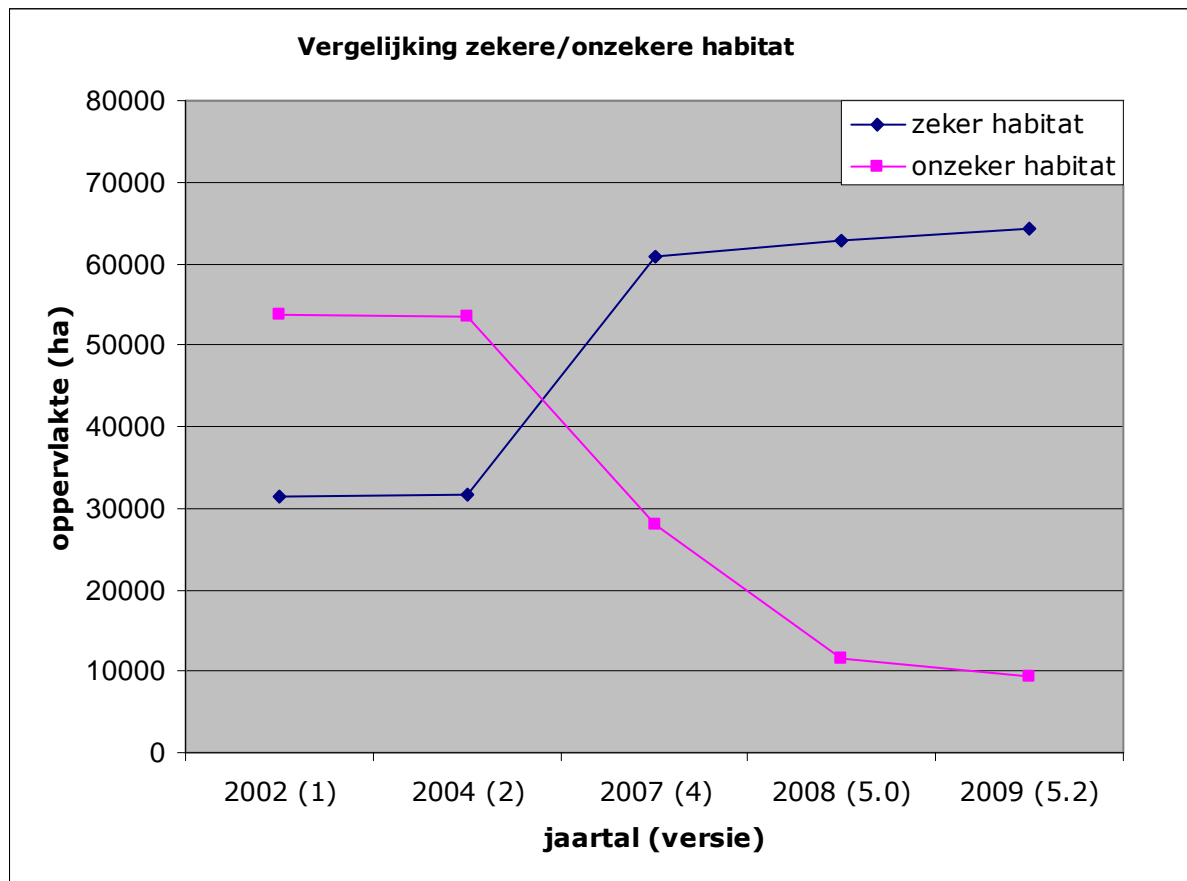
- Opdeling van habitattypen 9190 in een doeltypen 9120 op de rijke gronden en een doeltypen 9190 op de armere gronden binnen de Kempen, zoals ook in de G-IHD aangeduid. Verklaring: het eikenberkenbos (habittypen 9190) valt te beschouwen als een successiestadium van habitattypen 9120. Op iets rijkere zandgronden gaat deze successie relatief snel en kan een evolutie naar het habitattypen 9120 enkel vermeden worden mits intensief beheer waarbij verwijderen van strooisel, terugdringen van schaduwboomsoorten en creëren van voldoende licht de basis vormen. Enkel op de arme zandgronden van de Kempen gaat deze successie relatief langzaam en kan het habitattypen 9190 behouden worden zonder dat intensief beheer noodzakelijk is.

- verschuiving binnen habitatype 6510: in de vorige versie van de habitatkaart werd de karteringseenheid **hu**, ongeacht de ontwikkelingsgraad, integraal als zeker habitat 6510 aangeduid. In versie 5.2 wordt onderscheid gemaakt tussen zeker habitat (**hu** en **hu***) en een deel onzeker habitat (**hu^o**) omdat de zwak ontwikkelde glanshavergraslanden wel tot dit habitat behoren, maar slechts ten dele overeen komen met de zeer heterogene BWK-code **hu^o**, waardoor de automatische vertaling naar het habitat onzeker (6510,gh) is.

Voor welke habitattypen de wijzigingen tussen de versie 4.0 (en dus de rapportage aan de EC) en de versie 5.2 (en dus de gewestelijke IHD) belangrijk zijn, blijkt uit tabel 3 van hoofdstuk 1 van de G-IHD. Voor verdere uitleg van de wijzigingen per habitatype verwijzen we naar de toelichting van de habitatkaart versie 5.2 (Paelinckx et al. 2009, in voorbereiding).

Figuur 2-2. Van een volledig automatische vertaling met groot aandeel kennislacunes (onzeker habitats in Figuur 2-3) in de habitatvertaling (oudere versies) naar inbreng van de expertise van de BWK-karteerders en bijkomende informatiebronnen met als doel de kennislacunes in de habitatvertaling te verminderen (nieuwste versies).

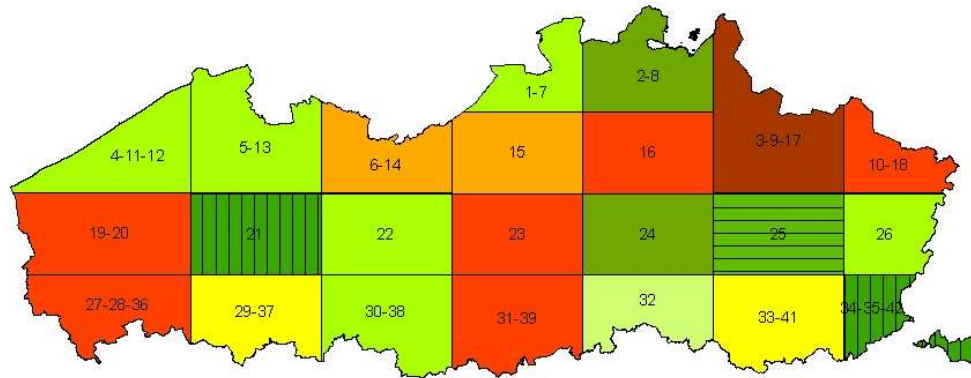

Figuur 2-3 Evolutie van het aandeel zekere en onzekere habitatvertalingen over de recente versies van de habitatkaart. Opmerking: de habitatkaart van 2005 (versie 3) werd in deze grafiek niet meegenomen omdat deze enkel binnen SBZ beschikbaar is en analyse dus geen vergelijkbaar cijfermateriaal oplevert.

Vastleggen van een referentiebestand

Uit bovenstaande resultaten durven we besluiten dat de habitatkaart versie 5.2, in vergelijking met de vorige versies, een zeer belangrijke rijping heeft ondergaan. De versie 5.2 zal dan ook de eerste habitatkaartversie worden, die na toevoeging van een ruime handleiding, in 2009 voor het ruime publiek zal gepubliceerd worden (alle vorige versies zijn interne versies bedoeld voor gespecialiseerde gebruikers).

Voor kaartblokken die in Figuur 2-4 getypeerd zijn als "hoge betrouwbaarheid" is INBO van oordeel dat de huidige habitatkaart de best beschikbare informatie over de verspreiding van de habitattypen en hun oppervlakten weergeeft en meteen als referentiebestand kan gezien worden. Voor de andere kaartblokken en de daar gelegen habitatrichtlijngebieden zal de beste referentietoestand bereikt worden na afronding van de eerste fasen van de S-IHD, waarbij de aanbevelingen van VOKA (integratie met alle beschikbare informatie) in rekening gebracht zullen worden. Op die wijze kan eind 2009 – begin 2010 een versie 5.3 van de habitatkaart tot stand komen. Op dat ogenblik zal ook de BWK, versie 2 finaal opgeleverd zijn, zodat ook deze bron van wijzigingen wegvalt. Vanaf die versie 5.3 kunnen we ermee akkoord gaan om het verschijnen van nieuwe versies van de habitatkaart te koppelen aan de rapportage aan Europa, met dien verstande dat het onmogelijk is elke 6 jaar een volledig nieuwe gebiedsdekkende veldcampagne uit te voeren.

**Bruikbaarheid BWK versie 2 voor toepassingen die uitgaan van de actuele toestand op terrein
weging van hoeveelheid personeelsinzet (VTE) tot oppervlakte met natuurwaarde, hoofdperiode veldwerk**

Figuur 2-4 Differentiatie van de BWK-kaartblokken in functie van ouderdom van de gegevens en personeelsinzet gerelateerd aan het oppervlakteaandeel met biologische waarden per kaartblok. Voor achtergronden over deze figuur en een meer uitgebreidere bespreking van deze materie verwijzen we naar bijlage 2-1 (7.2.1).

Kwaliteitscontrole

INBO gaat akkoord met de vraag van VOKA om te werken aan een externe kwaliteitscontrole. INBO zal de Vlaamse Overleggroep op de hoogte houden van haar initiatieven ter zake.

Specifieke gebiedsvergelijkingen

Op de vaststelling van VOKA dat recente inventarisaties gedaan in opdracht van een private opdrachtgever (PIDPA) beduidend meer habitat op het terrein duiden dan aangegeven werd op de respectievelijke habitatkaart versies 0707 en 5.2 kunnen we hier niet verder ingaan. Dit vergt immers een doorlichting geval per geval. We begrijpen uit de nota van VOKA dat ze dit argument ook vooral aanhalen om de stelling te onderbouwen dat het belangrijk is ook externe bronnen te raadplegen.

INBO is van oordeel dat eventuele tegenstrijdige habitatkarteringen (indien haalbaar gezamenlijk) op terrein dienen gecontroleerd te worden. In bv. de discussie rond Balen - Scheps weten we dat onze habitatkaartversie niet optimaal is (gelegen op kaartblad, BWK-kartering in '97 en '98 onder hoge tijdsdruk en daarom in de SWOT BWK getypeerd als "hoeveelheid ingezet personeel beperkend"). Anderzijds hebben we de vegetatieopnamen die aan de basis liggen van de habitatkaartversie van het private bureau doorgelicht en daaruit reizen twijfels over het al dan niet habitatwaardig zijn van de door hen als habitat aangeduide graslanden (zie ook rapport G-IHD, werkversie 10/12/08, pagina 498). Knelpunt hiertoe kan natuurlijk zijn dat de huidige situatie verschilt van de toenmalige.

Zowel voor de opmaak van de biologische waarderingskaart, als voor de vertaling en opmaak van de habitatkaart worden externe gegevens (indien voorhanden) geraadpleegd. Voor aanvang van een nieuwe veldcampagne gebeurt er steeds een literatuurstudie. In de meeste gevallen is dit vooral bruikbaar om het veldwerk voor te bereiden, soms kunnen vegetatiekaarten uit externe

studies aan de basis liggen van de BWK- en habitatkaart. Groot knelpunt bij overnemen van dergelijke externe bronnen is dat er dikwijls een andere 'vegetatie- of biotopenindeling' gebruikt wordt en dat omzetting naar BWK- of habitatcodes niet altijd eenvoudig is. Tevens merken we dikwijls verschillen in de interpretatie van bepaalde BWK-eenheden of habitatcodes tussen verschillende auteurs.

2.1.2 Floradatabank

VOKA

Er wordt in de huidige evaluatie gebruik gemaakt van de gegevens van de Floradatabank. Deze Floradatabank werd niet opgesteld als basis voor evaluatie van verspreiding van typische soorten of van het voorkomen van habitattypes. Er kunnen ondermeer vragen gesteld worden bij de vlakdekkendheid, de lange periode van dataverzameling en de seizoensgebondenheid.

BB

Op verschillende momenten in het rapport worden externe data aangehaald om trends, referentiearealen en andere te definiëren. Nergens in het rapport wordt een kwaliteitsaudit van deze gegevens gemaakt. Het is dan ook de vraag of deze gegevens zich wel lenen tot de toepassing waarvoor ze in deze methode ingezet worden.

Zo is het van de gegevens uit de floradatabank helemaal niet duidelijk in welke mate zij een correcte weergave kunnen zijn van de kwaliteit van een habitat. De gegevens zeggen iets over het voorkomen van plantensoorten op uurhokniveau en zijn verzameld in een ruime tijdsperiode. Habitats zijn echter in vlekken aanwezig en er wordt een uitspraak over de kwaliteit van de habitats op welbepaalde referentietijdstippen gevraagd (1994 en actueel). Er is geen enkele garantie dat de planten in de Floradatabank effectief in de habitats voorkomen, noch dat bv. kenmerkende soorten binnen de floradatabank meerdere keren binnen een hok voorkomen, een specifieke densiteit hebben of allemaal op één plaats staan, zodat ze een indicatie voor verzadigde (hoogkwalitatieve) habitats zouden vormen. De auteurs van het rapport formuleren dit aan de hand van een voorbeeld als "mogelijke oorzaak van onzekerheid" in Bijlage 1.

INBO

De bovenvermelde opmerkingen zijn deels terecht en nopen tot voorzichtigheid in het gebruik van deze gegevens binnen de G-IHD. Deze voorzichtigheid werd ingebouwd in de methodiek inzake de opmaak van G-IHD. Om vermelde redenen zullen ze ook niet in die hoedanigheid gehanteerd worden bij de opmaak van de S-IHD. Nochtans willen we toch verder duiden waarom en hoe de gegevens gebruikt zijn en argumenteren waarom het gebruik ervan in de G-IHD nuttig is, mits de nodige voorzichtigheid aan de dag gelegd wordt. Onderstaande tekst zal ook duidelijk maken dat de bovenstaande stellingen in een aantal gevallen genuanceerd moeten worden.

Voor algemene beschouwingen over het gebruik van soortendatabanken (waartoe de floradatabank hoort) verwijzen we naar punt 1.2 van deze nota. Vanzelfsprekend zijn soortendatabanken wel degelijk geschikt om de verspreiding van soorten na te gaan, zij het binnen de grenzen van hun resolutie (en die haalt voor de floradatabank 1 x 1 km² voor de periode 1972-heden of 4 x 4 km² voor de periode 1939-1971). In onderstaande tekst wordt duidelijk waarom een dergelijke ruwe resolutie in vergelijking met de habitatkaart toch een nuttig gebruik in de G-IHD toelaat.

De lange periode van data-inzameling (net om een statistisch verantwoorde voldoende vlakdekkendheid te verkrijgen moeten de gegevens van de floradatabank vanaf 1972 tot heden gebundeld worden) leidt eerder tot een te positief beeld. Het is immers mogelijk dat soorten in rekening gebracht worden die inmiddels niet meer in het hok voorkomen en waardoor het vermoeden van habitataanwezigheid of hogere kwaliteit eerder op een toestand uit het recente verleden wijst dan op een actuele toestand (zie verder onder "Gebruik van floradatabank ter bepaling van de kwaliteit van de habitat").

Het knelpunt van vlakdekkendheid en inventarisatiegraad, en dus van volledigheid, geldt voor alle data (zowel biologische als bv. gegevens van specifieke sectorcarakteristieken). Om te garanderen dat een ruimtelijk volledig beeld bekomen werd van de verspreiding van plantensoorten over Vlaanderen werd een minimale inventarisatiegraad vooropgesteld waarbij per 4 x 4 km²-hok minimaal 4 verschillende hokken van 1 x 1 km² werden geïnventariseerd (Van Landuyt et al. 2006).

Dit vooropgestelde streefdoel werd in de meeste uurhokken ruim overschreden. Uitzonderingen op deze regel zijn bv. 4 x 4 km² hokken die geheel of grotendeels in ontoegankelijke militaire domeinen gelegen zijn.

Essentieel in onderstaande is hoe INBO het begrip “typische soorten” voor deze doeleinden ingevuld heeft. Voor toepassingen in de G-IHD en in de rapportage met de floradatabank staat het begrip voor

- soorten waarvan de aanwezigheid een positieve indicator is voor goed ontwikkelde vormen van het habitat
- En daarenboven betreft het soorten waarvan het voorkomen hoofdzakelijk beperkt is tot het habitatype².

Een aantal soorten is dermate typisch voor een habitatype dat ze niet of nauwelijks buiten het habitatype voorkomen (zie bv. Tabel 2-1 bij habitatype 3150).

Daarenboven moeten ten minste enkele van deze soorten samen voorkomen (zie kolom 4 in Tabel 2-1, min. # soorten) alvorens er gewag gemaakt wordt van een *mogelijke* aanwezigheid van het habitatype in een verspreidingshok.

Gebruik van de floradatabank in relatie tot de habitatverspreiding

Bij gebruik van de floradatabank t.b.v. de habitatverspreiding is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen de data die als basisdata gebruikt werden, en de gegevens die gebruikt werden om eventuele kennislacunes in de verspreidingskaarten te duiden.

De verspreidingskaarten van de habitatypen in de G-IHD werden opgemaakt aan de hand van de habitatkaart, versie 5.2. Voor de meeste habitatypen gaf de verspreiding van de typische soorten in de floradatabank geen bijkomende indicatie van voorkomen, zodat er voor de meeste habitatypen geen bijkomende florahokken op de kaarten aangeduid zijn.

Statistisch is aangetoond dat als veel typische soorten van een habitat samen in een kilometerhok voorkomen de kans groot is dat dit habitat wel degelijk in dit hok aanwezig is en dat die kans bovendien aanzienlijk stijgt met het aantal typische soorten in het hok (Witte 1998). Om die reden worden florahokken pas in rekening gebracht wanneer een minimaal aantal typische soorten in het hok aanwezig zijn. Dit aantal is bepaald via een gestandaardiseerde methode, rekening houdende met het totaal aantal typische soorten van een bepaald habitat in Vlaanderen en het effectief gehaalde maximum aantal soorten in een kilometerhok in Vlaanderen (Witte 1998; Witte & van der Meijden 2000; Witte 2002).

Tabel 2-1 geeft de habitatypen weer met een belangrijk aandeel florahokken in de verspreidingskaarten van de G-IHD. Naar afbakening van het areaal van de habitatypen werken de florahokken vooral door bij de habitatypen 2330, 3150 en 7150. Verder heeft het al dan niet toevoegen van die florahokken geen effect op de G-IHD.

Indien later blijkt dat die florahokken toch geen habitat bevatten, dan heeft dit een iets kleiner areaal tot gevolg omwille van fouten in de kennis (dus zonder negatieve trend en dus zonder dat het referentieareaal groter wordt dan het actuele areaal), zodat de staat van instandhouding van het areaal van de betreffende habitatypen niet verslechtert.

Tabel 2-1 Habitattypen waarvoor verspreidingsgegevens uit de floradatabank kunnen wijzen op belangrijke kennislacunes in de habitatverspreiding en/of waarbij die verspreidingsgegevens uit de floradatabank impact hebben op de afbakening van het areaal van het habitatype.

habitatype	Impact op areaal	Typische soorten	Min. # soorten ⁽¹⁾	Opmerkingen
------------	------------------	------------------	-------------------------------	-------------

² Deze laatste voorwaarde vervalt wanneer Heutz & Paelinckx (2005) of T’Jollyn et al. (in voorbereiding) op terrein in een vooraf afgebakende habitatvlek bepaald wordt. Dan weet je immers vooraf welk habitatype het betreft.

habitatype	Impact op areaal	Typische soorten	Min. # soorten ⁽¹⁾	Opmerkingen
2170, duinen: kruipwilgstruweel	nee	Kruipwilg moet aanwezig zijn + Gewone vleugeltjesbloem, Zandzegge, Rond wintergroen, Hondsviooltje, Stofzaad, Zeegroene zegge, Driedistel, Donderkruid, Brede wespenorchis (Epipactis helleborine var. neerlandica)	4	We weten met zekerheid dat er duingebieden onvoldoende onderzocht zijn op dit habitatype. Aanwezigheid van Kruipwilg met 3 andere typische soorten geeft een grote zekerheid op voorkomen van het habitatype binnen het hok
2330 (open grasland op landduinen)	ja	Subtype buntgrasverbond: Buntgras, Heidespurrie, Zandzegge, Zandstruisgras; subtype dwerghaververbond: Zilverhaver, Vroege haver, Dwergviltkruid, Zandblauwtje, Klein vogelpootje en Klein tasjeskruid	5	Het subtype van het dwerghaververbond is onvoldoende gedocumenteerd in de habitatkaart 5.2
3150 (van nature eutrofe meren)	ja	Kikkerbeet, kransvederkruid, rossig fonteinkruid, glanzig fonteinkruid, langstengelig fonteinkruid, gegolfd fonteinkruid, krabbenscheer, loos blaasjeskruid, Groot blaasjeskruid	1	Habitatype met zeer grote kennislacune in de habitatkaart 5.2. Elk typische soort is dermate specifiek voor het habitatype dat het voorkomen ervan met grote zekerheid duidt op de aanwezigheid van het habitatype ⁽³⁾
4010 (natte heide)	neen	Dopheide moet aanwezig zijn + Kleine en Ronde zonnedaauw, Veenpluis, Klokjes-gentiaan, Trekrus, Beenbreek, Witte snavelbies, Veenbies & Tweenervige zegge	2	De aanwezigheid van dopheide op zich wijst met zekerheid op relict van het habitatype ⁽⁴⁾
6230 (heischraal grasland) (2)	Zeer beperkt	Liggend walstro, Borstelgras, Hondsviooltje, Tandjesgras, Spits havikskruid, Knollathyrus, Heidekartelblad, Liggende vleugeltjesbloem, Welriekende nachtorchis, Gelobde maanvaren	3	
6410 (Molinion grasland) (2)	Zeer beperkt	Blonde zegge, Blauwe zegge, Vlozegge, Spaanse ruiter, Karwijselie, Zaagblad, Blauwe knoop	2	
6430 (voedselrijke zoomvormende ruigten)	neen	Grote engelwortel, Spindotterbloem, Moesdistel, Heksenmelk, Moerasspirea, Moerasooievaarsbek, Gevlekte dovenetel, Groot hoefblad, Rivierkruiskruid, Moeraskruiskruid, Poelruit, Lange ereprijs, Moerasmelkdistel, Zomerklokje, Echte heemst, Echt lepelblad, Selderij, Groot warkruid	4	
6510 (laagegelegen schraal hooiland)	neen	o.a. Kraailook, Zachte haver, Bevertjes, Rapunzelklokje, Knoopkruid, Groot	14	

habitatype	Impact op areaal	Typische soorten	Min. # soorten ⁽¹⁾	Opmerkingen
		streepzaad, Glad walstro, Graslathyrus, Veldlathyrus, Gewone rolklaver, Beemdkroon, Ruige leeuwentand, Muskuskaasjeskruid, Gewone vogelmelk, Klavervreter, Karwijvarkenskervel, Grote bevernel, Grote en Kleine ratelaar, Veldsalie (<i>Salvia pratensis</i>), Knolsteenbreek, Gele morgenster, Goudhaver, ...		
7140 ⁽²⁾ (overgangsveen)	Zeer beperkt	o.a. Slangenwortel, Draadzegge, Snavelzegge, Waterscheerling, Wateraardbei, Kamvaren, Veenpluis, Moeraswederik, Waterdrieblad, Moeraskartelblad, Grote boterbloem, Moerasvaren, ...	3	
7150 (slenken in veengronden)	ja	Kleine en Ronde zonnedauw, Moeraswolfsklauw, Witte en Bruine snavelbies	2	Habitatype met grote kennislacune in de habitatkaart ⁽⁵⁾ . Soortencombinatie geeft grote zekerheid op aanwezigheid

⁽¹⁾ minimaal aantal soorten dat aanwezig moet zijn alvorens er gewag gemaakt wordt van de mogelijkheid dat het habitatype aanwezig is (werkwijze zie tekst)

⁽²⁾ ook experthokken aanwezig op de G-IHD kaart

⁽³⁾ waarbij het wel kan dat slechts één plas in een dergelijk hok het habitatype bevat. Op de verspreidingskaart in de G-IHD zijn de plassen die in een dergelijk hok liggen als "habitat mogelijk aanwezig" aangeduid

⁽⁴⁾ mogelijk wel in inmiddels volledig verbost gebied en dan nog ten hoogste als potentie tot 4010

⁽⁵⁾ mee gekarteerd als onderdeel van natte heide en pas de laatste jaren als afzonderlijk habitat in de kartering aangeduid

INBO is van oordeel dat het beter is mogelijke extra kennislacunes in de habitatverspreiding aan te duiden. Hierdoor krijgen de opstellers van de S-IHD het signaal dat ze op zoek moeten gaan naar het al dan niet aanwezig zijn van het habitatype in dergelijke zones. In de prioriteitstelling binnen de G-IHD hebben ze ten hoogste geleid tot de opname van een SBZ-H onder kennislacunes (was er al habitat aanwezig volgens de habitatkaart, dan is er verder geen rekening gehouden met die "florahokken"). M.a.w. na het afronden van de S-IHD moeten die kennislacunes weggewerkt zijn en worden die hokken met herkomst "floradatabank" overbodig, ten minste voor wat aanwezigheid in de habitatrichtlijngebieden betreft. Eenzelfde redenering geldt overigens voor de enkele kaarten met hokken met herkomst "expert".

Zoals boven reeds aangehaald is het inderdaad mogelijk dat de soorten in een bepaald hok inmiddels verdwenen zijn aangezien de gegevens dateren van de periode 1972 tot heden. In dat geval zal het habitatype in de S-IHD procedure niet gedetecteerd worden en is het probleem opgelost. Indien er habitat aanwezig is dat niet vastgesteld is (noch via habitatkaart en daarin verwerkte datalagen noch via florahokken) dan kan ook dit tijdens de S-IHD procedure bijgestuurd worden.

INBO is ermee akkoord dat de in de G-IHD van de habitats opgenomen informatie vanuit de floradatabank niet geschikt is voor gebruik in andere toepassingen dan de hierboven aangehaalde. Zo zijn die gegevens niet gebruikt om een inschatting te maken van de oppervlakte van de habitattypen.

Gebruik van floradatabank ter bepaling van de kwaliteit van de habitat.

Europees kader

Het gebruik van typische soorten voor het bepalen van de regionale staat van instandhouding is conform met de Europese richtlijnen ter zake, in het bijzonder met de definitie "staat van instandhouding van een natuurlijke habitat" waarbij de „staat van instandhouding" van een natuurlijke habitat als „gunstig" wordt beschouwd wanneer onder meer a) de voor behoud op lange termijn nodige specifieke structuur en functies bestaan en in de afzienbare toekomst vermoedelijk zullen blijven bestaan, en b) de staat van instandhouding van de voor die habitat typische soorten gunstig is. De EC schrijft t dus voor dat voor het bepalen van de regionale staat van instandhouding de "specifieke structuren en functies, inclusief hun typische soorten" criteria zijn. (Dit gecombineerd criterium noemen wij kortweg, omwille van een betere begripbaarheid, de kwaliteit van de habitat) (European Commission, DG Environment 2005).

We citeren hier enkele zinnen uit European Commission (2006) (p. 28-29):

"The Habitats Directive defines conservation status of a habitat in its article 1.e. One of the three parameters necessary for the conservation status of a habitat to be favourable, is that the conservation status of typical species of the habitat is favourable. ... Reporting on typical species only includes a list of them for each habitat type, and a description of the method used to assess their conservation status. Methods for this assessment can be e.g. best expert opinion, general national surveys, site-based sampling or re-use of information from red data book work.

Assessments based on presence/ absence of a number of species out of a defined species group of typical species may be sufficient. ... As species distribution, abundance and function within a habitat vary geographically, the "typical species" of a specific habitat type are often not constant throughout the natural range of that habitat type in the EU, or even in any one country. The "typical species" are therefore better defined at regional or national level for the purpose of assessing conservation status."

Het gebruik van de staat van instandhouding en de verspreiding van typische soorten wordt door de habitatrichtlijn dus wel degelijk aanzien als een mogelijkheid om de regionale kwaliteit van een habitattype te benaderen. INBO heeft hierbij de rapportage 2007 bijgevolg uitgevoerd conform de Europese aanbevelingen ter zake.

Typische soorten hoeven overigens niet per definitie florasoorten te zijn. We citeren opnieuw European Commission (2006, p. 29): "Typical species may include all species groups, for example plants, lichens, mosses as well as all animal groups including birds and species (groups) not listed in the annexes of the Habitats Directive."

Voor habitattype 4010 is overigens een faunasoort benut (gentiaanblauwtje), omdat deze soort uitsluitend in dit habitattype voorkomt en een goede indicator is voor een zeer goede kwaliteit van dit habitattype.

Bij gebruik van typische faunasoorten zal de habitatkwaliteit in een aantal gevallen met zekerheid slechter scoren dan wanneer hiermee geen rekening gehouden wordt. Immers, daar waar vele habitatvlekken op vlak van structuur en vegetatie nog een voldoende en goede lokale kwaliteit hebben, zullen vele ervan te klein zijn om ook op vlak van de typische fauna voldoende te scoren.

T.b.v. de transparantie en het doorzicht naar maatregelen zal INBO en ANB het beoordelen van habitattypen op basis van typische faunasoorten te allen tijde afzonderlijk behandelen.

Hoe heeft INBO die Europese richtlijnen en aanbevelingen toegepast

In de G-IHD (p. 29-30) is reeds aangegeven welke methodologie(ën) toegepast zijn voor welke habitattypen om de regionale kwaliteit te benaderen (in het eindrapport zal dit overigens nog verder uitgewerkt worden). Daarbij is duidelijk dat voor vele habitattypen ofwel enkel ofwel aanvullend gebruik gemaakt is van de verspreidingsgegevens van de typische soorten (definitie zoals boven gesteld) volgens de floradatabank.

In Bijlage 2.3 worden alle resultaten per habitattype gebundeld.

De gegevens van de floradatabank werden als volgt gebruikt³:

- om rekening te houden met het probleem van een mogelijke lokaal onvoldoende inventarisatiegraad in de floradatabank (zoals bv. voor militaire domeinen het geval kan zijn; zie boven) worden florahokken waar het in Tabel 2-1 vermelde minimaal aantal typische soorten niet gehaald wordt uitgesloten (dus hokken zonder indicatie van mogelijke aanwezigheid van het habitatype volgens de floradatabank worden in de kwaliteitsbepaling niet in rekening gebracht⁴);
- hokken waar dit minimaal aantal typische soorten wel gehaald wordt, maar de aantallen lager zijn dan een op eenzelfde wijze (zie opmerking (1) bij Tabel 2-1) berekende drempelwaarde voor “mogelijke voldoende tot goede lokale kwaliteit” hebben een reële kans in realiteit enkel slecht ontwikkeld habitat te bevatten en zijn dan ook als dusdanig beschouwd;
- hokken waar die drempelwaarde overschreden wordt hebben een reële kans in realiteit (deels) voldoende tot goed ontwikkeld habitat te bevatten en worden als dusdanig beschouwd;

Bij onvolledige inventarisatiegraad van de florahokken (maar zie boven) kan het 2de itemstreepje tot een onderschatting leiden van de regionale kwaliteit. Het 3de itemstreepje kan dan weer net een overschatting, en dus tot een te gunstige beeld leiden, omdat:

- niet alle habitatvlekken in zulk een hok een voldoende tot goede kwaliteit moeten hebben (het volstaat dat een kleine vlek ervan een voldoende tot goede kwaliteit heeft opdat er voldoende typische soorten in het hok aanwezig zijn om het gunstig te beoordelen);
- de soorten kunnen er in het verleden voorgekomen hebben (gegevens 1972 – heden), zodat de situatie nu op terrein slechter kan zijn.

Hoewel de methodologie van kwaliteitsinschatting zeker met de nodige omzichtigheid moet benaderd worden en eerder als een noodoplossing moet gezien worden, is ze niet in tegenstrijd met de EC-richtlijnen over de bepaling van de regionale kwaliteit. Daarenboven was het mogelijk voor enkele habitattypen de regionale kwaliteit op verschillende wijzen te bepalen en deze werkwijzen leiden nagenoeg alle tot dezelfde conclusie (zie Bijlage 2.3).

Zie verder onder punt 2.2.7 van deze nota, bij de bespreking van § 1.8 (Kwaliteit) van het G-IHD-rapport.

2.2 Methode voor het opstellen van gewestelijke doelen voor de habitats van de Europese habitatrictlijn:

2.2.1 Relatief belang in Europa (§ 1.3.2.)

BB

Op geen enkel moment is er sprake van een verantwoording van de gekozen drempelwaarden. Concreet dienen volgende drempels verantwoord: factor 4 als drempel voor relatief belang (blz 18).

Gevoeligheidsanalyses op deze getallen moeten leiden tot een beter zicht op de impact van de keuze van de drempel.

VOKA

Voka stelt zich de vraag of het zondermeer altijd opportuun is om bij een “uitzonderlijk vegetatietype of om andere redenen uitzonderlijke situatie” altijd de status “zeer belangrijk” toe te

³ Voor de habitattypen met een belangrijk aandeel florahokken (zie Tabel 2-1) wordt het cijfermateriaal van de hokken waarin de habitatkaart al dan niet habitat weergeeft afzonderlijk gehouden (zie de figuren in Bijlage 2.3). Zo is eenieder in staat na te gaan of dit al dan niet effect heeft op de eindspraak over de regionale kwaliteit van een habitatype.

⁴ Dit is een aanpassing van de werkwijze gehanteerd bij de rapportage 2007, waar deze hokken wel in rekening gebracht worden als “mogelijk slechte lokale kwaliteit”; als hierdoor een andere conclusie ontstaat dan wordt dit specifiek vermeld in Bijlage 2.3.

kennen. Bijvoorbeeld voor habitattype 1130, alle typische habitats langs de volledige zoet-zoutgradiënt, kan de vraag gesteld worden of in de ons omliggende landen niet heel wat meer van dit habitat aanwezig is, en bijgevolg of het relevant is om dit habitattype binnen een Europese context in Vlaanderen als “zeer belangrijk” te catalogeren. Voka vraagt bijgevolg om deze habitattypes geval per geval te bekijken en voor ieder habitattype, binnen een Europese context, af te wegen wat het belang ervan is.

INBO

Europees kader

Europa schrijft hiervoor het onderscheid voor tussen “prioritair habitat” en “habitat”. Normalerweise kan een lidstaat daarvan niet zondermeer afwijken.

Rol Vlaamse overleggroep

Uit onderstaande paragrafen zal blijken dat de door ons gestelde, en van Nederland overgenomen werkwijze minder streng is. Indien de Vlaamse overleggroep van oordeel is dat niettemin het Europese kader moet gevolgd worden dan zijn geen verdere stappen nodig. Indien de Vlaamse overleggroep onze redenering wel volgt dan is het noodzakelijk dat ANB via officiële weg het advies van de EC, DG-Environment vraagt of deze soepelere werkwijze door Europa wel wordt aanvaard. Dit akkoord is nodig om risico op noodzaak tot latere bijstelling van de S-IHD te vermijden.

INBO-ANB-werkwijze

Figuur 2-4 vergelijkt de werkwijze voorgesteld door INBO met bovenvermeld Europees kader. Zoals reeds gesteld is deze werkwijze ontleend aan de Nederlandse werkwijze (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit 2006).

Waarom is onze werkwijze soepeler dan het Europese kader

- Wij splitsen de categorie “niet prioritair” habitat op in “matig belangrijk” (13 habitattypen in totaal). Dit doen we omdat we voor de meeste ervan uitgaan dat het halen van een regionaal gunstige staat van instandhouding⁵ niet evident is omwille van de fysische beperkingen van het milieu of omdat we ten allen tijde slechts een zeer klein oppervlaktaandeel in de totale Europees Atlantische oppervlakte verwachten (dit laatste is het geval voor 1140, waarvan we wel een 2210 ha hebben).
- Enkele van die habitattypen die we als “matig belangrijk” ranken (2150, 7110 en 7210) zijn door de EC als prioritair habitat aangeduide typen. Tijdens de rapportage 2007 hebben we aan Europa doorgegeven dat ons inziens Atlantisch België voor deze habitattypen een marginale rol vervult: EC, DG Environment heeft dit niet aanvaard⁶, zoals blijkt uit de EC website rond de rapportage.
- De kans is reëel dat de EC niet aanvaard dat er in het algemeen een lagere ranking gegeven wordt aan bepaalde habitattypen en zeker niet wanneer dit Europees prioritaire habitattypen betreft. De kans dat de EC deze werkwijze wel aanvaard wordt groter door enkele niet-prioritaire habitattypen (met name 1130, 2310, 9120, 9130) samen met de prioritaire als “zeer belangrijk te betitelen” omwille van de overige gehanteerde criteria.

⁵ Dit neemt niet weg dat doorgaans wel een lokaal goede en duurzame kwaliteit en een duurzaam voortbestaan kan gegarandeerd zijn. De oppervlakten zullen evenwel voor de meeste ervan te allen tijde klein zijn en de habitat zal versnipperd blijven (omdat het tussenliggende ruimten geen geschikte milieumomstandigheden vertonen voor vestiging van het habitattype), zodat bv. de mogelijkheden voor vele typische fauna-elementen van deze habitats beperkt zijn.

⁶ EC heeft dit enkel aanvaard voor het habitattype 91D0 (Bog woodland). Inmiddels hebben we vastgesteld dat dit habitattype in Atlantisch België niet (meer) voorkomt en dat hoogstwaarschijnlijk ook niet heeft voorgekomen in recente tijden. Bijgevolg zijn er voor dit habitattype geen instandhoudingsdoelen opgemaakt.

Europees kader:		
"gewoon" habitat	Prioritair habitat	
En alle andere habitattypen	1130 2310 9120 9130	2150 7110 7210
		2130 6120 6230 91E0
INBO – ANB – voorstel:		
Vlaanderen minder belangrijk	Vlaanderen belangrijk	Vlaanderen zeer belangrijk
EU-prioritair: 2150 7110 7210 1140 1320 3110 3160 5130 6210 7220 7230 8310 9150 9110	3140 En alle andere habitattypen	1130 2310 9120 9130
		2130 6120 6230 91E0
	2160 2180 2330	
Gevoeligheidsanalyse (factor 2 i.p.v. 4 en dus drempelwaarden 1% en 4% i.p.v. 0,5% en 8%)		
Vlaanderen minder belangrijk	Vlaanderen belangrijk	Vlaanderen zeer belangrijk
EU-prioritair: 2150 7110 7210 1140 1320 3110 3160 5130 6210 7220 7230 8310 9150 9110	3140 En alle andere habitattypen	1130 2310 9120 9130
		2130 6120 6230 91E0
		2160 2180 2330

Figuur 2.5. Vergelijking van de Europese prioriteitstelling en het INBO-ANB werkwijze i.v.m. het relatief Europees belang, aangevuld met een gevoeligheidsanalyse van de gehanteerde drempelwaarden

Gevoeligheidsanalyse over de drempelwaarde

In Figuur 2.5. hebben we de in de G-IHD gehanteerde drempelwaarden gewijzigd van factor 4 t.o.v. een gemiddelde Europese bijdrage (drempelwaarden 0,5 en 8% van de Europees Atlantische oppervlakte) gewijzigd naar een factor 2 en dus naar de drempelwaarden 1 en 4%.

Vaststellingen:

- er verschuift een extra door de EC als prioritair geïdentificeerd habitattype naar de categorie "belangrijk". Het betreft het habitattype 2130 (vastgelegde duinen met kruidvegetatie), waarvan we een oppervlakte herbergen van 730 à 790 ha hebben. EC gaat nooit aanvaarden dat we dit niet als een prioritair habitat behandelen.
- er worden 3 habitattypen extra "zeer belangrijk" (2160, 2180, 2330), terwijl er één verschuift naar "minder belangrijk" (3140). Deze verschuivingen zijn niet terecht. In vergelijking met onze buurlanden heeft Vlaanderen geen extra bijkomende rol te vervullen in het behoud van kustduinstuweel, kustduinbos of open heide-duinvegetaties. Anderzijds hebben we van het habitattype 3140 een 270 ha, wat een niet onbelangrijke oppervlakte is in Atlantisch Europa.

Bij verhoging van de factor (dus meer dan een factor 4) komen een aantal habitats waarvoor Vlaanderen nu een "minder belangrijke" rol vervult in de categorie "belangrijk", terwijl we reeds geargumenteed hebben dat het fysische milieu voor deze habitattypen in Vlaanderen erg beperkend is.

Conclusie van de gevoeligheidsanalyse:

De gehanteerde factor 4, en dus de drempelwaarden 0,5 en 8% sluiten het dichtst aan bij de ecologische bevindingen van onze relatie voor deze habitattypen met de rest van Atlantisch Europa.

Het criterium “uitzonderlijk vegetatietype of om andere redenen uitzonderlijke situatie”

Ook dit criterium werd ontleend aan de Nederlandse werkwijze (zie boven). Het is het logische gevolg van de Europese eis dat het behoud van de ecologische variatie binnen een habitattype een expliciet onderdeel is van de staat van instandhouding. Om die reden hebben we binnen Vlaanderen overigens het gebruik van subtypen ingevoerd. Indien een door ons gedefinieerd subtype in onze regio een groot aandeel heeft van de Europees Atlantische oppervlakte van dit subtype dan is dit even belangrijk als het oppervlakteaandeel van het totale habitattype. Het is ook mogelijk dat het hele habitat zoals het in Vlaanderen aanwezig is op zich een ecologische variant is, die elders in Europa zeldzaam is.

Wetenschappelijk gezien is er geen enkele reden om dit criterium niet te hanteren.

Gevoeligheidsanalyse van het gebruik van dit criterium:

- dit criterium wordt gebruikt bij habitattypen 6120, 6230 en 91E0, die evenwel alle ook Europees prioritair habitat zijn en per definitie omwille daarvan reeds “zeer belangrijk” zijn;
- bijgevolg is het enkel doorslaggevend bij habitattypen 1130 en 9130.

Bij 9130 gaat het, zoals reeds geduid in het G-IHD rapport, over het subtype “Atlantisch neutrofiel beukenbos” (bossen met uitbundig voorjaarsaspect van Wilde hyacint), dat vooral in de Vlaamse Ardennen en het West-Vlaamse heuvelland een zwaartepunt heeft. Dit subtype komt verder in Noord-Frankrijk en op de Britse eilanden voor (Tutin et al. 2001). Bijgevolg heeft Vlaanderen samen met deze andere gebieden de volledige verantwoordelijkheid voor dit type.

Voor wat betreft habitattype 1130, dat alle typische habitats langs de volledige zoet-zoutgradiënt omvat, dient rekening te worden gehouden met zowel de longitudinale (saliniteit) en verticale (slik-schor) gradiënt (Van den Bergh et al. 2009). De ecologische rol van zoetwatergetijdengebieden is dus onlosmakelijk verbonden met een goede werking van het estuariene ecosysteem. In dit opzicht is de Schelde op Europees vlak wel degelijk zeer belangrijk voor dit habitattype. Bij veel andere estuaria in Europa is de longitudinale gradiënt namelijk sterk verstoord of zelfs afwezig (opstroomse gebieden die omgevormd zijn tot kanalen) (Van den Bergh et al. 2009).

2.2.2 Habitatkaart (§ 1.5.)

Zie boven onder basisdata

2.2.3 Trend van het areaal (§ 1.6.1)

VOKA

Voka vindt de beschrijving over het bepalen van de trend erg mager. Wie schatte de trend in? Hoe gebeurde dit? Wanneer gebeurde dit? Bestaat hiervoor een databank? Zo ja, is deze toegankelijk? Waar werd de trend ingeschat? Voka stelt zich vragen bij de wetenschappelijke onderbouwing en reproduceerbaarheid van deze trendanalyse en stelt bijgevolg de bruikbaarheid in vraag voor het bepalen van de doelstellingen.

Volgens de tekst is de trend niet berekend op basis van kaartmateriaal, maar op basis van concrete gegevens inzake afname of toename. Een cruciale maar onbeantwoorde vraag is welke concrete gegevens dit zijn? Wordt deze trend beschreven in de referentie (Paelinckx et al. 2008)? Het doel van het project van Paelinckx et al. (2008) was nochtans een actuele habitatkaart (versie 5.1) op te stellen.

Het bedrijfsleven is van mening dat de enige manier om een trend in een areaal wetenschappelijk correct te beschrijven de vergelijking is tussen een beginareaal en een eindareaal die beide met dezelfde methodiek werden bepaald, op tijdstip 0 en 0+t. Omdat de BWK versie 1 van rond 1994 niet geschikt is en niet vergelijkbaar met de huidige habitatkaart, is er dus geen beginareaal op tijdstip 0 te bepalen.

Los daarvan heeft het bedrijfsleven grote vragen bij de stelling dat “elke afname van het areaal, hoe klein ook, automatisch een ongunstige beoordeling van de regionale staat van instandhouding betekent.” In deze gevallen waar een soort of habitat in een goede staat van instandhouding is, mag het niet zo zijn dat een kleine afname resulteert in een ongunstige beoordeling van de regionale staat van instandhouding.

INBO

Zie ook punt 1 van deze nota

Het ontbreken van voldoende informatie over de bepaling van trend is een terechte lacune en wordt verholpen door de informatie waarop het oordeel gebaseerd is toe te voegen (zie Bijlage 2.2).

Europees kader

European Commission, DG Environment (2005) stelt: "It would be misleading to limit the criteria for determining favourable conservation status to recent (e.g. 6 year) trends & developments only. This would in some cases not give the correct picture. For example, if a species has steadily but slowly declined over a long time period and seems to have stabilised on a low level, this could not be considered as a species in favourable status. To look only at the "time-window" of a 6-year reporting period would in such (and other) cases not reflect correctly the situation of that species. Trends within the reporting period, in order to be interpreted correctly, should therefore be assessed in the context of clear, measurable reference values for favourable conservation status." "As for the trends, data close to the time of when the directive came into force (1994) might be used as reference situation if available but where this is not the case and trends over longer or shorter periods are available or make more sense to describe the status of a species or habitat, these should be reported on in the first assessment."

Hieruit blijkt dat de trends vastgesteld binnen een rapportageperiode best gekaderd worden in trends over iets langere periode. Gaat een habitat en soort al lang (sterk) achteruit, dan is een trendbreuk nodig, en dus een overduidelijke stabilisatie of positieve trend om af te stappen van de conclusie "negatieve trend". Is een habitat en een soort in opmars, dan is een tijdelijke kleine afname niet per definitie betekenisvol (maar wel een aandachtspunt). Bovenstaande stelt ook dat trends en referentiewaarden met elkaar gerelateerd kunnen worden (maar de documenten geven geen enkele indicatie dat negatieve trends zouden kunnen zolang de waarden boven de referentiewaarden uitblijven).

Rond het bepalen van trends rond areaal en oppervlakte zijn de EU-richtlijnen zeer beperkt: "Indicate if range is stable (=), increasing (+), decreasing (-), or 'unknown'."; "Indicate if surface area of habitat is stable (=), increasing/net increase (+), decreasing/net loss (-) or 'unknown'." 0 = stable; + xx% = net increase by xx%; - xx% = net loss by xx%. If known provide magnitude of change in km²." Het feit dat trends in percentages en grootteorde van km² dient opgegeven te worden wijst erop dat het toch over betekenisvolle wijzigingen dient te gaan.

European Commission (2006) gaat wel dieper in op het bepalen van de trend van populaties: "Natural populations vary in size over time and there are many well known examples where populations appear to undergo cyclical fluctuations. ... Natural fluctuations of populations should be taken into account when determining trends. ... In cases such as this the trend will depend on the interval chosen. The interval chosen should depend on the biology of the species although in many cases data availability will be limiting. Whenever possible and if meaningful, the interval chosen should be six years, corresponding to the reporting period." 0 = stable; + xx% = net increase by xx%; - xx% = net loss by xx%. If known provide magnitude of change in number of individuals or other relevant surrogate in the biogeographic region." Bovendien wordt een verlies van meer dan 1% per jaar aanzien als een 'sterk verlies' dat leidt tot 'zeer ongunstig' (zie ook G-IHD rapport, Tabel 4, p 21). Andere waarden mogen gebruikt worden, maar dit moet gerapporteerd en geargumenteed worden.

INBO-werkwijze

In de rapportage 2007 is bij de trendbepaling rond areaal en oppervlakte ervan uitgegaan dat met zekerheid vastgestelde negatieve of positieve trends in rekening werden gebracht. Bij de omzetting naar de G-IHD is hierbij al verder genuanceerd. Bij de uitwerking van de bijlage over trends zijn deze aspecten opnieuw geëvalueerd en zo nodig verder geduid en genuanceerd. Met de bovenvermelde nuanceringen rond populatietrends is steeds ten volle rekening gehouden.

Naar toekomstige rapportages zal de problematiek overgemaakt worden in de door EC, DG Environment opgerichte expertgroep over stroomlijning van de rapportageverplichtingen voor de habitat- en vogelrichtlijn. Tot heden stelde zich immers het probleem niet dat de referentiewaarden door gepaste maatregelen sterk overschreden zijn, maar naar de toekomst kan dit misschien wel

het geval zijn en dan is het in het huidige beoordelingskader onduidelijk of een betekenisvolle wijziging zolang die boven de referentiewaarde is, in rekening dient gebracht te worden of niet.

We zijn akkoord dat de werkwijze die VOKA voorstelt een optimale benadering is en ook de basis moet zijn bij de toekomstige monitoring, waarbij op tijdstip 0 de uitgangstoestand wordt vastgesteld en telkens op de tijdstippen 0+t via dezelfde methodologie de evolutie bepaald wordt. Maar bij ontstentenis van dergelijke gegevens is het een perfect wetenschappelijk verdedigbare werkwijze om via expertoordeel tot uitspraken te komen.

Bij het concipiëren van het monitoringsprogramma voor het opvolgen van de SVI van de Natura 2000 habitats en soorten zal antwoord gegeven worden op de vraag wat 'statistisch detecteerbaar verlies' is. Hierover zal het nodig zijn terug te koppelen met de EC. Inmiddels stelt INBO-ANB voor om in het kader van de G-IHD voor de periode 1994-2006 (tot 2006 wegens rapportage 2007; 12% is hierbij een 'sterk' verlies) wijzigingen kleiner dan 1% als 'niet statistische detecteerbaar' te stellen. Waar dit een verschil geeft met de rapportage 2007 zal dit aangeduid worden. Voor populatietrends kan dit anders liggen, rekening houdend met de natuurlijke populatieschommelingen.

2.2.4 Referentieareaal (§ 1.6.2)

VOKA

In de tekst wordt gesteld dat de lidstaten zelf verantwoordelijk zijn voor het vooropstellen van het referentieareaal, en dat een groter areaal kan worden voorgesteld, geargumenteed per habitat. Hiervoor worden 3 mogelijkheden naar voor geschoven. Met de eerste twee kan het bedrijfsleven zich akkoord verklaren. Met het derde itembolletje gaat Voka niet akkoord omdat voor een grotere referentieoppervlakte niet noodzakelijk een groter areaal noodzakelijk is. Bijkomend kan dit groter areaal bij een volgende beoordeling aanleiding geven tot een ongunstige beoordeling indien dit grotere areaal niet werd gerealiseerd. Voor Voka kan in bedoeld geval het actueel areaal als referentiewaarde aangehouden worden en kan bij een eventuele oppervlakte-uitbreiding van het habitattype, dat aanleiding geeft tot een areaal-uitbreiding, dit als een gunstig neveneffect bij die oppervlakte-uitbreiding aangenomen worden. Er is dan ook geen latere bijsturing van doelen en referentiearealen nodig in de toekomstige evaluaties.

INBO

INBO-ANB-benadering

Het gehanteerde criterium, met name dat er buiten het actuele areaal voor betreffende habitattypen, die hoge eisen stellen aan het milieu, betere condities kunnen bestaan voor oppervlakte-uitbreiding (of voor het realiseren van voldoende oppervlakte onder lokaal voldoende tot goede omstandigheden) is wetenschappelijk correct. Bijgevolg is dit een meer maatschappelijke dan wetenschappelijke discussie. Daarbij kan een oppervlakte-uitbreiding buiten het actueel areaal niet alleen ecologisch gezien meer haalbaar zijn, maar is het ook mogelijk dat de maatschappelijke en/of economische kost binnen het actuele areaal groter is dan buiten het actuele areaal. Op dit ogenblik ontbreekt daarover evenwel, voor de meeste habitattypen, het nodige inzicht, omdat dit verder op gebiedsniveau en dus in de S-IHD moet bekeken worden. Onderstaande gevoeligheidsanalyse geeft verdere duiding t.b.v. deze discussie:

- voor één habitattype (3160) wijst de gevoeligheidsanalyse op een mogelijk alternatief, met name vergroten van het actuele areaal zodat meteen het referentieareaal (want gelijk aan het actueel gestelde areaal) voldoende groot is om erbinnen de nodige oppervlakte-uitbreiding te voorzien;
- voor een aantal habitattypen is het ter discussie staande criterium niet het enige;
- voor een aantal habitattypen wijst de wetenschappelijke analyse uit dat er geen of nauwelijks alternatieven zijn en bijgevolg een groter referentieareaal omwille van het ter discussie staande criterium vereist is ("++" in tabel 2.2);

- in 2 gevallen is de maatschappelijke discussie al gevoerd (3270 en 91F0) en kan bijgevolg het via wetenschappelijke benadering bekomen grotere referentieareaal ook maatschappelijk bevestigd worden;
- bijgevolg verenigt de maatschappelijke discussie zich tot 3 habitattypen van de stilstaande zoete wateren, met name 3130, 3140 en 3150.

Bij de maatschappelijke afweging dient er mee rekening gehouden te worden dat de redenering ter zake van VOKA terecht is: om een grotere referentieoppervlakte op zich te bekomen is niet noodzakelijk een groter areaal nodig. Wel moet aangestipt worden dat bij de kwantificatie nergens een groter areaal is gekwantificeerd, met andere woorden: bij de kwantificatie is vertrokken van een zeer voorzichtige benadering op dit punt. Ook hier is er bewust geopteerd om de Habitatrichtlijn minimaal in te vullen. Bij de definitie van staat van instandhouding valt te lezen: “De „staat van instandhouding” van een natuurlijke habitat wordt als

„gunstig” beschouwd wanneer onder meer :

- het natuurlijke verspreidingsgebied van de habitat en de oppervlakte van die habitat binnen dat gebied stabiel zijn of toenemen;

Gevoeligheidsanalyse van het niet gebruiken van dit criterium

Tabel 2.2 vat de resultaten van de uitgevoerde gevoeligheidsanalyse samen.

Tabel 2-2 Toepassing van de criteria ter argumentatie van een groter referentieareaal

Habitat-type	Gehanteerd criterium			Opmerkingen
	oppervlakte-uitbreiding ⁽¹⁾	Negatieve trend areaal	Totale ecologische variatie ⁽²⁾	
1130	-	-	-	Criterium = noodzaak voor optimaal ecologische variatie (zie G-IHD p. 70)
1310	-	+	-	Negatieve trend in binnendijs areaal
2150	++	-	-	Het habitattype is (nog) niet aanwezig in de enige geologisch oude en daardoor enige duin met belangrijke oppervlakte duin met zuurdere bodems (Cabourduinen). Zonder de kansen te benutten tot uitbreiding in de Cabourduinen zal dit habitattype in Vlaanderen marginaal blijven ⁽³⁾ Actuele oppervlakte 0,002 ha (2 vlekken)
3110	++	-	-	De kansen tot uitbreiding van dit habitattype in Vlaanderen zijn zeer beperkt en zelf twijfelachtig (3) Actuele oppervlakte 1 ha (3 plassen)
3130	+	geringe positieve trend	-	
3140	+	-	-	
3150	+	-	-	Mede gebaseerd op het voorkomen van de voor dit habitattype zeer exclusieve soorten in het recente verleden buiten het actuele areaal
3160	+	-	-	Het natuurlijke verspreidingsareaal van dit habitattype is beperkt tot de Kempen en aangrenzende zones. In de G-IHD is ervoor geopteerd het huidige areaal grotendeels gelijk te

Habitat-type	Gehanteerd criterium			Opmerkingen
	oppervlakte-uitbreiding ⁽¹⁾	Negatieve trend areaal	Totale ecologische variatie ⁽²⁾	
				stellen aan de zones waar het habitatype actueel voorkomt ⁷ . Verdere sluiting van het areaal lost het door VOKA gestelde probleem op.
3260	+	+	+	Habitatype was voor 1995 aanwezig in de oostelijke leemstreek
3270	+	-	-	Kleine huidige oppervlakte garandeert geen duurzaam voortbestaan in een gunstige staat van instandhouding. Maatschappelijk gezien is uitbreiding binnen en buiten het actuele areaal geen probleem, want reeds voorzien in het goedgekeurde SIGMA-plan
5130	++	-	-	De kansen tot uitbreiding van dit habitatype in Vlaanderen zijn zeer beperkt. Het huidige areaal is maximaal afgebakend rekening houdend met de door EC voorgeschreven werkwijze. Actuele oppervlakte 17 à 23 ha (6 habitatvlekken)
6230	+	-	+ ⁽⁴⁾	Het duurzaam voortbestaan van een betekenisvolle oppervlakte van de subtypen vochtig en droog heischraal grasland en droge kalkrijke heischrale graslanden is niet gegarandeerd ⁽⁵⁾ . Vooral vochtig heischraal grasland heeft een kleine actuele oppervlakte (40-tal ha) en vereist zeer specifieke, actueel heel zeldzame milieuomstandigheden.
6410	++	-	+ ⁽⁴⁾	Het hele habitatype (28 à 60ha), en dan vooral blauwgrasland heeft een kleine actuele oppervlakte (minder dan 5 ha) en vereist zeer specifieke, actueel heel zeldzame milieuomstandigheden. De kansen tot uitbreiding van het blauwgrasland in Vlaanderen zijn zeer beperkt.
7110	++	-	-	Binnen het huidig areaal zijn er nauwelijks uitbreidingsmogelijkheden en de EC methodologie laat afbakening van een groter actueel areaal niet toe.
7140	+	-	+	Groter referentieareaal noodzakelijk voor het in gunstige staat van instandhouding brengen van het subtype "oligotroof en zuur overgangsvveen"
7210	++	+	-	Groter referentieareaal = plus de sinds 1994 verdwenen locatie
7230		+		
91F0	++			Binnen het actuele areaal zijn er onvoldoende uitbreidingsmogelijkheden en maatschappelijk gezien kan er geen probleem zijn tot uitbreiding buiten het areaal gezien deze reeds gerealiseerd worden in goedgekeurde plannen

⁽¹⁾ groter referentieareaal wegens "mogelijk grotere kansen voor oppervlakte-uitbreiding buiten het actuele areaal". De score "++" is gehanteerd voor deze habitattypen waarvoor INBO-ANB met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid moeten stellen dat uitbreiding buiten het huidige areaal

⁷ De kansen op uitbreiding van dit habitatype zijn zeer sterk gebonden aan een verdere daling van de verzurende depositie en dan nog moet de reactie van de levensgemeenschappen ter zake hierop afgewacht worden. Deze laatste onzekerheid lag aan de basis van het nu in de G-IHD voorgestelde areaal

- vereist is om de kansen van een duurzaam behoud van een oppervlakte van enige betekenis te verhogen (zie argumentatie onder opmerkingen).
- (2) totale ecologische variatie is niet meer (of nauwelijks) aanwezig hebben het huidige areaal en herstel hiervan vereist uitbreiding buiten het huidig areaal
 - (3) aan de EC, DG Environment is, naar aanleiding van de rapportage 2007, gevraagd dit habitatype voor Belgisch Atlantisch als status "marginaal aanwezig" te geven. De EC heet dit geweigerd (ze hebben dit enkel aanvaard voor habitatype 91D0, zie onder "§ 1.3.2. van deze nota). We moeten ervan uitgaan dat deze habitattypen steeds een zeer kleine oppervlakte in Vlaanderen zullen hebben, zodat het duurzaam voortbestaan van deze habitattypen, zeker omdat die kleine totale oppervlakte dan nog uit verschillende kleine vlekken bestaat (en zal blijven bestaan) niet op een duurzame wijze kan gegarandeerd worden. Lokaal is wel een voldoende tot goede kwaliteit mogelijk, zodat de regionale staat van instandhouding wel kan verbeteren.
 - (4) Niet specifiek vermeld in de G-IHD (aan te vullen dus), inmiddels wel geargumenteed in de kolom opmerkingen en dit omwille van het duurzaam voortbestaan van één van de subtypen.
 - (5) Droge kalkrijke heischrale graslanden kunnen nauwelijks uitbreiden omdat het fysisch milieu zeer beperkend is. De eventuele uitbreidingsmogelijkheden ervan liggen wel binnen huidig areaal

2.2.5 Trend van de oppervlakte (§ 1.7.1)

VOKA

Zie 1.6.1

2.2.6 Referentieoppervlakte (§ 1.7.2)

VOKA:

Er wordt in de eerste paragraaf verwezen naar een voetnoot 5. In deze voetnoot wordt gemeld dat de aanmeldingsgegevens enkel een oppervlakte-aandeel binnen het SBZ-H zou omvatten. Dit is echter onterecht. De aanmeldingsgegevens omvatten ook een inschatting van het aandeel habitat ten opzichte van het totaal oppervlakte habitat. Er moet expliciet verwezen worden naar de beschikking van de Europese Commissie van 18 december 1996 betreffende het informatieformulier voor als Natura2000-gebied voorgestelde gebieden (Beschikking 97/266/EG, Publicatieblad nr L 107 van 24/04/1997), inzake de op te geven beoordeling van de relatieve oppervlakte. Daarnaast werd ook gevraagd alle gebieden met habitats aan te melden. Voor niet-prioritaire habitattypes en/of soorten kon, mits specifieke en uitgebreide motivering, tegelijkertijd tevens een vraag gesteld worden aan de EU-commissie om bepaalde gebieden niet op te nemen in de communautaire lijst. De volledige aanmelding is misschien niet gebeurd voor enkele habitattypes, maar is wel in zeer ruime mate tot volledig gebeurd voor de meeste habitattypes, waarbij misschien nu een ruimere interpretatie of invulling wordt gegeven aan de definitie van het habitat.

INBO

Aanmelding aan Europa

De vaststelling van VOKA dat de aanmeldingsgegevens ook een inschatting van het aandeel habitat ten opzichte van de totale oppervlakte habitat bevatten klopt. Of uit deze gegevens dan ook een inschatting van de totale, toenmalig ingeschatte oppervlakte mogelijk is moet INBO nog verder onderzoeken. Alvast is het duidelijk dat de toenmalige oppervlakte-inschattingen vooral expertoordeel zijn, met als enig beschikbaar referentiekader de BWK versie 1, die dan nog niet stelselmatig vertaald is naar habitattypen (de toenmalige experts per SBZ-H dienden dus zelf de vertaalslag te doen en voor niet alle SBZ-H werden door dezelfde experts behandeld).

Een belangrijk aandachtspunt in deze discussie is dat Europa er ook vanuit gaat dat de eerste aanmeldingen voor verbetering vatbaar zijn en dat zij daarom een regelgeving uitgewerkt heeft die de lidstaten verplicht tot regelmatige bijstelling van de gegevens in de databank per SBZ-H en dus tot regelmatige bijstelling van de standaardgegevensformulieren. Meer bepaald worden onder die bijstelling verstaan: 'More or less regular updates of the SDF (Natura 2000 database) will be needed in the future in order to ascertain that they hold relevant up to date information for various purposes. Concrete procedures on when and how such updates should be made are to be agreed in the Habitats Committee'. Wij zijn daarbij bang dat Vlaanderen niet behoort tot de beste leerlingen van de Europese klas ter zake. Vlaanderen (en heel België) zal nog vele inspanningen ter zake moeten leveren. Daarbij wacht ANB-INBO af wat de resultaten zullen zijn van de

doorlichting die Europa nu doorvoert rond de stroomlijning van allerlei rapportageverplichtingen (waaronder de regelmatige bijstelling van de standaardgegevensformulieren). De EC wordt daarbij bijgestaan door de lidstaten via een door de EC in het leven geroepen expertgroep rond deze stroomlijning (per lidstaat zijn er 2 experts aangeduid voor deze expertgroep, Desiré Paelinckx zetelt hierin voor Vlaanderen). Op zijn minst zal hieruit een gebruiksvriendelijke internetinterface voortvloeien voor actualisatie van de standaardgegevensformulieren.

De volgende stellingen van VOKA dienen we nog verder te onderzoeken (telkens wordt alvast een eerste reactie toegevoegd):

“Daarnaast werd ook gevraagd alle gebieden met habitats aan te melden”.

Eerste reactie: alles lijkt erop dat Vlaanderen dit niet stelselmatig gedaan heeft. In de voorstellen van prioriteitstellingen voor de SBZ-H zijn vaak vele gebieden toegevoegd die voor die habitattypen niet zijn aangemeld en waarvan het zeker is (en zelfs deels uit BWK, versie 1 af te leiden) dat die habitattypen er toen wel aanwezig waren. Reden hiertoe is dat die eerste aanmelding tot doel had de afbakening van de SBZ-H te onderbouwen EN tevens te duiden dat er voldoende habitat per habitatype binnen de grenzen van die voorgestelde SBZ-H lagen. Vanaf dat die doelstellingen bereikt waren, was er bijgevolg geen echte noodzaak meer om de analyse van voorkomen van de habitattypen verder te zetten en naar volledigheid te streven. Daarbij mag niet uit het oog verloren worden dat heel deze afbakenings- en aanmeldingsprocedure onder hoge tijdsdruk en met beperkte middelen tot stand is gekomen en daarbij alles in het werk gesteld is om ten minste te voldoen aan de minimale eisen die de EC stelde om in orde te geraken met de Europese regelgeving.

- *Voor niet-prioritaire habitattypes en/of soorten kon, mits specifieke en uitgebreide motivering, tegelijkertijd tevens een vraag gesteld worden aan de EU-commissie om bepaalde gebieden niet op te nemen in de communautaire lijst.*

Of, en in hoeverre dit gebeurd is moet verder nagegaan worden.

- *De volledige aanmelding is misschien niet gebeurd voor enkele habitattypes, maar is wel in zeer ruime mate tot volledig gebeurd voor de meeste habitattypes, waarbij misschien nu een ruimere interpretatie of invulling wordt gegeven aan de definitie van het habitat.*

Eerste reacties:

- Graag vernemen wij de bron waarop VOKA deze uitspraak baseert (zoals gesteld hebben wij die aanmelding nog niet opnieuw kunnen doorlichten). Alvast blijkt uit het bovenstaande eerste reactie dat het eerste deel van deze stelling niet schijnt te kloppen.
- Het tegenovergestelde is waar met betrekking tot het 2de deel van deze stelling “waarbij misschien nu een ruimere interpretatie of invulling wordt gegeven aan de definitie van het habitat”. In 2006 en 2007 heeft INBO in aanloop tot de publicatie van Decler (2007) alle beschikbare informatie rond de interpretatie van de habitatdefinitie opnieuw geanalyseerd (Paelinckx et al. 2007). Gezien nu zowel op Europees niveau als op lidstaat niveau veel nieuwe informatiebronnen beschikbaar zijn t.o.v. begin de jaren '90 was deze analyse meer dan zinvol. Resultaat is vooral een inperking van diverse habitatdefinitie (weliswaar meestal via verschuiving van het ene naar het andere habitatype, zoals het doorschuiven van “7110, hoogveen” naar “7140, overgangsveen” omdat ombrotrofe milieuomstandigheden in Vlaanderen nauwelijks voorkomen). Slechts enkele habitattypen zijn verruimd t.o.v. het tijdstip van de aanmelding. Zo werd begin jaren negentig het habitatype 3260 beperkt tot de snelstromende rivieren (en daarom toen enkel aangemeld voor de habitatrichtlijngebieden van de Grote en Kleine Nete en van de Voerstreek; deze SBZ-H blijven essentiële gebieden voor het habitatype). Het bleek reeds in de jaren '90 dat dit een foutieve en te enge interpretatie is.

VOKA

Inzake het tweede itembolletje (ecologische variatie) is Voka van mening dat eventueel ook binnen het bestaande oppervlakteareaal de nodige ecologische variatie via gericht beheer gecreëerd kan worden en deze parameter bijgevolg niet noodzakelijke aanleiding geeft voor uitbreiding van de oppervlakte.

INBO

In de eerste plaats dient gesteld dat de abiotische omstandigheden tussen talrijke habitatsubtypen dermate verschillen dat omzetting van het ene naar het andere subtype via aanpassing van beheer vaak om ecologische redenen niet haalbaar is (als dit juridisch al zou kunnen). Alleen wanneer habitatsubtypen gelijkaardige omgevingskarakteristieken vereisen en dus successiestadia van elkaar zijn kan de stelling van VOKA gelden. Een snelle screening van de toepassing van dit criterium ter argumentatie van grotere referentieoppervlakten wijst erop dat dit laatste nergens het geval is.

VOKA

Het voorbeeld dat aangehaald wordt voor het referentieareaal van 3260 lijkt eigenaardig. In het veelvuldig aangehaalde document Decler (2007) (Europees beschermde natuur in Vlaanderen en het Belgisch deel van de Noordzee. Habitattypen / Dier- en plantensoorten) wordt geen directe melding gemaakt van een belangrijke oppervlakte 3260 in Haspengouw, maar worden de Vlaams Ardennen net wel aangehaald als belangrijk gebied. Omgekeerd verdwijnt de geschikte zone van de Vlaamse Ardennen. Dit toont het belang aan van één referentieperiode en één kaart. Experts zijn erg gevoelig voor het laatste nieuws op het gebied van soortwaarnemingen (voortschrijdende kennis). De argumenten die hier aangehaald worden voor een groter areaal zijn dus mogelijk te weinig gefundeerd.

INBO

De vaststelling van VOKA is terecht, in die zin dat in Decler (2007) ervan wordt uitgegaan dat het natuurlijke verspreidingsgebied van dit habitattype geheel Vlaanderen, met uitzondering van de duin- en polderecoregio is. Wetenschappelijk gezien is dat ook volledig terecht. In de Vlaamse Ardennen hebben de kleine bovenlopen van de rivieren een kwaliteit die vestiging van het habitattype 3260 toelaat, maar al deze kleine bovenloopjes liggen net in bos, zodat de typische soorten van habitattype 3260 er door de diepe schaduw van deze loofbossen niet kunnen voorkomen. Veelal zijn deze bovenloopjes overigens bronbeken, die vervat zijn in het subtype "bronbossen" van het habitattype 91E0. Verderop, buiten de bossfeer, valt het habitattype 3260 te verwachten, maar zijn we er niet in geslaagd tijdens de veldcampagne 2007 en 2008 (toen Decler 2007 al in de drukpersen zat of op de winkelrekken lag) het habitattype daar terug te vinden. We hebben ook onvoldoende aanwijzingen om met zekerheid vast te stellen dat het er ten tijde van de aanmelding aanwezig was. Ook in Haspengouw kon het in de veldcampagne 2007 en 2008 niet terug gevonden worden, maar blijkt uit literatuur dat het er voor 1995 wel aanwezig was (Leyssen et al. 2008). Om die reden zit het ook niet in de actuele verspreiding en dus niet in het actuele areaal, maar wel in het referentieareaal.

VOKA:

Inzake de laatste twee (het derde en vierde) itembolletjes kan dit slechts op basis van een consistente en gevalideerde ecologische onderbouwing (= geargumenteed) aangenomen worden. Hierbij kan men veronderstellen dat de betrokken habitats waarschijnlijk voor een zeer groot deel en misschien wel in hun geheel gelegen zijn binnen aangemelde habitatgebieden, en dat daarbij dan ook de gegevens van de habitats bij aanmelding van de SBZ-H gebieden in de evaluatie betrokken moeten worden.

INBO

Zal verder nagegaan worden in kader van verhoging transparantie en onderbouwing van G-IHD.

VOKA:

bullet 3

Verschillende voorbeelden illustreren dat het instellen van een grotere referentieoppervlakte in vele gevallen niet aangewezen is. Voor bijvoorbeeld 2150 moet vastgesteld te worden dat een duizendjarig geomorfologisch proces aan de basis ligt van de groeiplaatsen van dit habitat. Voor

3130 en 7140 zullen specifieke abiotische omstandigheden ontwikkeld moeten worden. Pas na specifieke analyses of het opstellen van S-IHD kan verantwoord worden in welke richting het areaal dient vergroot te worden. Dit maakt dat enkel lokale en eerder kleine oppervlaktes geschikt zullen bevonden worden, wat net weer een argument is om de referentieoppervlakte niet te groot uit te rekken. Het areaal van deze habitattypes is altijd al (lees "van nature") een vlekkenpatroon doorheen Vlaanderen geweest. Als voorbeeld van versnippering wordt ook 3260 aangehaald, een biotoop dat per definitie lineair is (waterlopen) en daardoor moeilijk in aaneengesloten oppervlaktes onder te brengen.

INBO

In algemene termen (behalve voor 3260) klopt de stelling dat de vermelde habitattypen zeer specifieke milieuomstandigheden vereisen en dat *enkel lokale en eerder kleine oppervlaktes geschikt zullen bevonden worden*. Verder klopt het dat deze habitattypes altijd al (lees "van nature") een vlekkenpatroon doorheen Vlaanderen gekend hebben.

INBO-ANB willen evenwel graag volgende duiden:

2150: zoals in tabel 2.2. van deze nota aangehaald zijn deze omstandigheden aanwezig in de Cabourduinen, waar (her)vestiging van het habitatype verwacht wordt via aangepast beheer. Ook op één van beide huidige locaties is een grotere oppervlakte zuurder duingrasland aanwezig, waarin struikheide zich verder kan uitbreiden. Het oppervlakte-doel is, rekening houdend met dit gegeven, realistisch gesteld, hoewel het al dan niet duurzaam uitbreiden van struikheide ter vorming van duinheide verder zal moeten afgewacht worden.

3130: bij verder schrijdende daling van de verzurende deposities is te verwachten dat op (midden)lange termijn een aantal nu verzuurde vennen terug geschikte milieuomstandigheden zullen krijgen voor dit habitatype. Het oppervlakte-doel is, rekening houdend met dit gegeven, realistisch gesteld.

7140: hiervoor wordt wel hoge oppervlakte-doelen vooropgesteld, en dan vooral in het laagveencomplex van de Zwarte beek. Het klopt dat laagveen op (midden-)lange termijn deels verder evolueert naar overgangsveen;

3260: in een lineair habitat daalt de versnipperinggraad naarmate er in de lengterichting meer aaneengesloten habitat(waardige) zones zijn. Een lineair habitat kan dus wel degelijk versnipperd zijn en ontsnipperd worden. Hoofdvoorwaarde voor vestiging van dit habitatype zijn een goede water- en structuurkwaliteit van de rivier (wat reeds (deels) via het uitvoeren van de Kaderrichtlijn Water zal gerealiseerd worden). Van nature vormt dit habitatype in geschikte rivieren wel aaneengesloten linten, zodat ook een grote rivieroppervlakte ontstaat. Het oppervlakte-doel, is rekening houdende met dit gegeven zeer bescheiden gesteld, maar logisch gezien veel van de (potentieel) geschikte rivieroppervlakte buiten SBZ-H ligt.

VOKA

bullet 4

Hier wordt voorbijgegaan aan de mogelijkheden van ruimtelijke optimalisatie. Dat moet net de inzet worden van de S-IHD's. Naast het reserveren van een grotere oppervlakte zijn er nog andere, mogelijk meer wenselijke oplossingen tegen versnippering denkbaar. Ook door een optimale inrichting kan veel bereikt worden, zoveel dat zelfs een toename van oppervlakte niet vereist is.

INBO

INBO-ANB ontkennen deze stelling in verband met een grotere oppervlakte zeker niet. Deze stelling onderbouwt net dat er lokaal (grote) bijkomende oppervlakten ter vorming van grote habitatvlekken en/of netwerken van habitats zullen moeten gecreëerd worden. Bij de kwantificatie is reeds veel aandacht gegaan naar de ruimtelijke optimalisatie en naar een optimale inrichting. In het antwoord van de wetenschappelijke toetsingscommissie en van het ANB verderop in de tekst in het hoofdstuk 5 over de kwantificatie wordt hier verder op ingegaan.

VOKA

Verder wenst het bedrijfsleven voorbehoud te maken bij de voetnoten 6 en 7, ondermeer inzake het gegeven dat een goede lokale kwaliteit moet beantwoorden aan alle criteria zoals aangehaald in Heutz en Paelinckx 2005 en Tjollyn, et al. in prep. (zie ook verder onder punt 1.8.).

INBO

Voetnoot 6 verwijst enkel naar het oppervlaktecriterium zoals vermeld in Heutz & Paelinckx (2005).

Zie verder bij punt 2.2.7 van deze nota.

Voetnoot 7 stelt dat heel veel kleine snippers (elk van slechts enkele 10-tallen m²) gezamenlijk een aanzienlijke totale oppervlakte kunnen hebben, maar dat naar duurzaam behoud en het realiseren van een lokaal voldoende tot goede lokale kwaliteit (onafhankelijk van hoe je die evalueert) er bv. een heel groot verschil is tussen bv. 50 x 0,2 = 10 ha (niet duurzaam en geen of nauwelijks een voldoende tot goede lokale kwaliteit haalbaar) en bv. 5 vlekken van elk 2 hectare.

VOKA

In de voorlaatste alinea wordt vermeldt dat de vooropgestelde referentieoppervlakten worden gehaald door het uitvoeren van bestaande plannen of goedgekeurde plannen, hoewel dit geen argument is voor het stellen van grotere referentiewaarden. Voka is het eens met het feit dat dit argument geen reden is om grotere referentieoppervlakten voor te stellen en wenst dan ook dat met dit argument geen rekening wordt gehouden bij de bepaling van de referentieoppervlakte.

INBO

Het is dan ook niet in de G-IHD van de habitats gehanteerd als wetenschappelijk criterium, en daar waar het in de rapportage 2007 wel gehanteerd was (bv. habitatype 4030) is dit in de G-IHD bijgesteld.

In het geval van de kwantificatie wordt dit dan weer een andere zaak. Daar waar de via andere, wetenschappelijke criteria verantwoorde grotere referentieoppervlakte gerealiseerd wordt via bestaande goedgekeurde plannen, hoeft er ook geen verder maatschappelijke discussie meer gevoerd te worden. Er is in een beperkt aantal gevallen (bvb. voor slikken en schorren ***) inderdaad gekozen om de referentieoppervlakte gelijk te stellen aan de som van oppervlaktes habitat die ontstaan bij de besliste plannen. Er mag niet uit het oog verloren worden dat de in de besliste plannen voorziene oppervlaktes van habitats wetenschappelijk onderbouwd zijn.

2.2.7 Kwaliteit (§ 1.8)

VOKA:

Uit de aangehaalde referentiedocumenten van het departement Leefmilieu van de EU-commissie blijkt dat er meerdere mogelijke benaderingen zijn voor dit gegeven.

In de derde alinea wordt aangehaald dat de koppeling van het oppervlaktecriterium met het kwaliteitscriterium een significant ander beoordelingskader schept dan bij de aanmelding van de habitatrictlijngebieden. Het bedrijfsleven is echter van mening dat het aangehaalde nieuwe beoordelingsinstrument (Heutz en Paelinckx 2005, recent vervangen door T'Jollyn et al. In Prep) voor het beoordelen van de lokale kwaliteit in veel grotere mate de oorzaak is van het veranderen van de resultaten van de beoordeling. Door het hanteren van een veel veeleisender beoordelingskader, dat ons inziens niet meer beantwoordt aan een realistische invulling van de vereiste, werd in de rapportage van 2007 een veel te ongunstige kwaliteitsbeoordeling geïnitieerd. Een meer inhoudelijke evaluatie van het nieuwe beoordelingsinstrument vindt u in bijlage I.

We wensen eraan te herinneren dat ook bij de aanmelding werd gestipuleerd dat de aanmelding op basis van zeer grondig onderzoek is gebeurd. Voka verwacht dan ook dat de conclusies voortkomend uit het gebruik van de huidige methodiek overeenstemmen met de gegevens die bekomen werden uit het onderzoek voorafgaand aan de aanmelding.

INBO

We begrijpen de stellingname van VOKA omdat zij geen toegang hebben tot de achtergrondgegevens waarop de kwaliteitsbepaling gebaseerd is. Daaraan verhelpen we via toevoeging van Bijlage 2.3, die ook integraal deel zal uitmaken van het finale G-IHD rapport.

Is de INBO-kwaliteitsbepaling conform uitgevoerd met de referentiedocumenten van het departement Leefmilieu van de EU-commissie

Zoals reeds boven geargumenteed (zie basisdata, floradatabank) leiden alle door INBO benutte werkwijzen bijna steeds tot dezelfde conclusies bij toepassing van de door Europa vooropgestelde werkwijze. In het zeldzame geval dat dit niet geldt (habitatype 1310) is de meest gunstige uitspraak weerhouden.

Zoals in tabel 4, p. 21 van de G-IHD opgenomen schrijft de EU voor:

- de regionale kwaliteit is zeer ongunstig wanneer op meer dan 25% van de oppervlakte de structuur en functie ongunstig is;
- de regionale kwaliteit is enkel gunstig wanneer de structuur en functie (inclusief typische soorten) in goede staat is en er geen wezenlijke bedreigingen zijn;
- de regionale kwaliteit is matig ongunstig in de tussenliggende gevallen.

Zoals aangehaald onder 2.1.2 volstaan beschouwingen op basis van de typische soorten om invulling te geven aan de inschatting van de regionale kwaliteit. INBO is daarbij verder gegaan dan “beschouwingen” en heeft een analytische en stelselmatige methode toegepast. Daarbij stellen we vast dat deze analyses doorgaans een (veel) ongunstiger beeld geven dan bij toepassing van (delen van) Heutz & Paelinckx (2005) (zie Bijlage 2.2). Dit geeft een eerste aanwijzing dat het toepassen van dit nieuwe beoordelingskader voor het bepalen van de lokale kwaliteit tot genuanceerder resultaten leidt dan analyses van de typische soorten alleen.

Het opnemen van het criterium “25% van de oppervlakte is lokaal ongunstig = regionaal zeer ongunstig” maakt wel degelijk een hemelsbreed verschil t.o.v. de vraag “of er binnen een SBZ-H lokaal voldoende tot goed ontwikkeld habitat voorkomt” (dit is met name de vraagstelling die aan de basis lag van de Natura 2000 standaardgegevensformulieren) of de nog algemenere “of er een betekenisvolle regionale oppervlakte is met een lokaal voldoende tot goede kwaliteit”. Op beide laatste vragen zal er in de meeste gevallen (gelukkig maar) een positief antwoord gegeven kunnen worden (zie Bijlage 2.2: zowat elk habitatype heeft zones met (vermoedelijk) goed ontwikkeld habitat. Het antwoord op de invulling van het eerst gestelde criterium is van een totaal andere orde.

Uit bovenstaande definitie volstaat het overigens om te duiden dat er wezenlijke bedreigingen zijn om te duiden dat een habitatype geen regionaal gunstige kwaliteit heeft. Overschrijdt bv. de stikstofdepositie in hoge mate de kritische lasten die het habitatype kan verdragen, dan is er sprake van een wezenlijke bedreiging. Dit impliceert dat alle argumenten aangehaald in de Bijlage 2.4 over de toekomstperspectieven (linkerzijde van de tabellen uit die bijlage) op zich al kunnen volstaan om te besluiten tot een “matig tot zeer ongunstige kwaliteit”.

Door het toepassen van verschillende werkwijzen, die elk op zich conform zijn met wat Europa voorschrijft, zijn INBO en ANB van oordeel dat we ruim voldoen aan de door Europa gestelde werkwijze.

In een volgend stadium zullen we deze bevindingen ook vergelijken met de informatie in de aanmeldingsformulieren van de habitatgebieden. Daaruit kunnen aanvullingen voortvloeien, of in geval van tegenstrijdigheden zal, in de mate van het mogelijke, verdere duiding gegeven worden.

VOKA

Alternatief voorstel conform richtsnoeren EU:

Kwaliteitsbeoordeling op basis van de aanwezigheid van een aangegeven aantal typische soorten voor elk habitatype (bijvoorbeeld zoals voor dat criterium aangehaald in Heutz en Paelinckx, 2005), waarbij via intensieve en gedocumenteerde veldcampagnes een inventarisatie gebeurt.

De andere elementen aangehaald door Heutz en Paelinckx moeten gezien worden als ondersteunende elementen die een goede habitatkwaliteit in min of meerdere mate helpen realiseren. De kwaliteitsbeoordeling zelf echter dient te gebeuren op basis van het aantal voorkomende typische soorten.

Met deze methodiek kan men op een correcte wijze omgaan met de aangegeven richtsnoeren van het departement Leefmilieu van de EU waarin ondermeer gesteld wordt dat de gebruikte gegevensbronnen op eenvoudige wijze meetbaar en kwantificeerbaar moeten zijn.

BB

De vegetatiegegevens van de Vlaamse Gewestelijke Bosinventarisatie (de 1ste Bosinventarisatie) zijn op systematisch gelegde gridpunten opgenomen. Het is in het rapport niet duidelijk of enkel opnames die effectief in habitats vallen gebruikt zijn, dan wel ook andere.

INBO

Europees kader

Rond het gebruik van typische soorten voor de bepaling van de regionale kwaliteit, zie punt 2.1.2.

European Commission (2005) stelt dat de staat van instandhouding goed is wanneer, “the specific structure and functions which are necessary for its long-term maintenance exist and are likely to continue to exist for the foreseeable future”. Habitat structure and habitat function varies widely between different habitats but it is clear that the various ecological processes essential for a habitat have to be present and functioning for the habitat to be considered to be at FCS. Thus for a woodland habitat such processes would include regeneration and nutrient cycling and structure would include elements such as the age class structure and presence of dead wood. It may not be necessary for all elements to be present on all sites. Similarly for mires the eco-hydrological regime can be essential, so that disruptions to it by e.g. drainage can be unfavourable. Although fragmentation is not mentioned in the directive it is clear that fragmentation can disrupt habitat function and is a factor that should be taken into account when assessing structure & function.’

De Europese Commissie (1997) geeft in een beschikking meer duiding betreffende het informatieformulier voor als Natura 2000-gebied voorgestelde gebieden. Hierin wordt het belang van de mate van instandhouding van de structuur en mate van instandhouding van de functies toegelicht.

Analyse van het voorstel van VOKA

Uit bovenstaande moet afgeleid worden dat ‘specifieke structuren en functies’ zowel via typische soorten als via ecologische processen en structuurkenmerken dienen bepaald te worden. Heutz & Paelinckx (2005) en T’Jollyn et al. (in voorbereiding) geven daarvoor invulling.

1) niet-boshabitattypen

Het voorstel van VOKA is in feite gehanteerd voor nagenoeg alle niet-bos habitattypen bij het bepalen van de regionale kwaliteit in de rapportage 2007 en bijgevolg in de G-IHD. Immers, slechts voor enkele habitattypen was het mogelijk gegevens te vergaren voor alle of de meeste criteria opgenomen in Heutz & Paelinckx (dus ook de indicatoren voor een goede structuur en verstoringindicatoren) op terrein te verzamelen. Dit laatste kon enkel gebeuren voor de habitattypen 6210 en 6230.

2) boshabitattypen

Het gehele bosbeleid en –beheer, inclusief de criteria duurzaam bosbeheer, die als beoordelingskader en leidraad dienen voor zowel de overheids- als privé-bosbeheerder zijn in de eerste plaats gericht op boomsoortensamenstelling, bosstructuur en het al dan niet voorkomen van invasieve exoten in boom- en struiklaag. Bijgevolg zijn INBO-ANB ervan overtuigd dat de bossector net eerder gediend is bij het hanteren van structuurkenmerken, boomsoortensamenstelling en het ontbreken van invasieve exoten, dan met een beoordeling op basis van typische soorten in de boskruidlaag. Vanuit ecologisch standpunt blijft deze laatste evenwel eveneens relevant.

3) de toekomst en toepassing in de S-IHD

INBO-ANB zijn akkoord met de stelling dat de kwaliteitsbepaling optimaal “*via intensieve en gedocumenteerde veldcampagnes een inventarisatie gebeurt*”. Dit zal evenwel ook in de S-IHD procedure slechts ten dele kunnen gebeuren. Voor toekomstige rapportages en dus voor de monitoring is dit wel de bedoeling

Hoewel de discussie niet ter zake is voor de G-IHD wensen INBO-ANB nu reeds te benadrukken dat het essentieel is dat bij het bepalen van de lokale staat van instandhouding niet enkel naar de zgn. positieve indicatoren, met name een beoordeling op basis van het aantal typische soorten, gekeken wordt, maar net ook naar de verstoringindicatoren. Net deze laatste geven immers de nodige informatie voor, als de link naar mogelijke maatregelen (zowel ecologische of beheermaatregelen als inzet van instrumentarium). Net deze informatie en link is op zich belangrijker dan de eigenlijke staat van instandhouding in een bepaald gebied.

Voor boshabitats zal het te allen tijde relevanter zijn te focussen op bosstructuur, boomsoortensamenstelling en verstoringindicatoren.

Of voor niet-boshabitattypen de structuurkenmerken als “ondersteunende elementen” kunnen gezien worden is ook voor discussie vatbaar:

- EC heeft het over “specifieke structuren en functies”; de terminologie die wij ingevoerd hebben, met name “regionale kwaliteit” en “lokale kwaliteit” (ingevoerd omdat we dachten dat dit begrijpbaarder zou zijn) blijkt in deze achteraf mogelijk misleidend te zijn;
- verscheidene structuurkenmerken zijn afgeleid van processen als “verbossing, verruiging, vergrassing, eutrofiering, ...” en staan direct in relatie met mogelijke ecologische en beheermaatregelen en zelfs met inzet van instrumenten;
- de link tussen “typische soorten” en ecologische en beheermaatregelen en inzet van instrumenten is veel onduidelijker.

INBO-ANB zijn er zich van bewust dat er discussie kan zijn over de kwaliteitsbepaling. Tevens zijn we ons er van bewust, zelfs al werkt heel deze problematiek nog niet zo sterk door naar de uiteindelijke formulering van de gewestelijke doelen, dat de discussie gevolgen kan hebben heeft in andere aspecten van het Natura 2000 gebeuren, Tijdens het informatiemoment van 22-01-2009 waren we in staat de problematiek van “aanmelding via de standaardgegevensformulieren” versus “het veel negatievere beeld van de rapportage 2007” verkennend mondeling voor te leggen aan dhr. F. Kremer (EC DG Milieuzaken, Afdeling Natuur & Biodiversiteit). Zijn repliek hierop was eenvoudig en samen te vatten als: “instandhoudingsdoelen moet leiden tot het halen van een gunstige staat van instandhouding per lidstaat per biogeografische regio” terwijl zaken als de “SBZ-databank” en de “rapportage 2007” duiden hoever we van deze gunstige staat van instandhouding verwijderd zijn. Daarbij was hij aangenaam verast over de degelijkheid waarmee we in Vlaanderen de gewestelijke instandhoudingsdoelen benaderen.

De kwaliteitsbepaling bij de rapportage 2007 kan dus zeker als voldoende valabel beschouwd worden, een bijstelling van de G-IHD terzake is dan niet aan de orde. Desalnietemin zal bij toekomstige toepassingen gestreefd worden naar een zo correct en accuraat mogelijke kwaliteitsbepaling, ondermeer bij passende beoordelingen en bij de opmaak van de S-IHD.

Gegevens van de Vlaamse Gewestelijke Bosinventarisatie

Er zijn enkel opnames gebruikt die vallen binnen het overeenkomstige habitatype. De selectie is gebeurd door de meetpunten van de Vlaamse Gewestelijke Bosinventarisatie te weerhouden die volgens de habitatkaart overeenstemmen met het betreffende boshabitat (de analyses zijn wel niet herhaald na de rapportage 2007, zodat deze selectie gebeurd is aan de hand van de habitatkaart 4.0).

Hoe wil INBO-ANB tegemoet komen in de discussie over de kwaliteitsbepaling van de habitattypen in het kader van de G-IHD?

2.2.8 Toekomstperspectieven (§ 1.9)

VOKA:

Er wordt zeer kort verwezen naar de elementen aangegeven door de EU in haar laatste documenten. De beschrijving is zeer (te) beknopt en beperkt zich tot een verwijzing naar de elementen van tabel 4.

Er wordt in dit document op geen enkele wijze aangegeven welke methodiek gehanteerd wordt. Voka vraagt dan ook om de passage toekomstperspectieven beter wetenschappelijk te onderbouwen.

Ook hier wil het bedrijfsleven erop wijzen dat in de aanmeldingsformulieren van de habitatgebieden heel wat informatie terzake werd opgenomen en dat ons inziens ook deze elementen zeer relevant zijn en niet genegeerd kunnen worden.

INBO

Zie ook de antwoorden onder punt Algemene vragen.

Het ontbreken van meer uitgebreide informatie over de bepaling van toekomstperspectieven is een terecht lacune en wordt verholpen door de informatie waarop het oordeel gebaseerd is toe te voegen (zie Bijlage 2.4).

In een volgend stadium zullen we dit ook vergelijken met de informatie in de aanmeldingsformulieren van de habitatgebieden. Daaruit kunnen aanvullingen voortvloeien, of in geval van eventuele tegenstrijdigheid zal verdere duiding gegeven worden.

Europees kader

European Commission (2006) stelt: (as regards range, area covered and specific structures and functions); Favourable The habitat prospects for its future are excellent/good, no significant impact from threats expected; long-term viability assured.; Unfavourable – Inadequate Any combination other than those described under ‘Green’ or ‘Red’. ; Unfavourable – Bad The habitats prospects are bad, severe impact from threats expected; long-term viability not assured.; Unknown No or insufficient reliable information available.

Toepassing INBO

De door ons gehanteerde werkwijze is soepeler dan de door de EC voorgeschreven werkwijze. Immers, zelfs al zijn er sterke bedreigingen, dan zal bij een goede beschermingsgraad, omwille van het feit dat we er dan van uitgaan dat de effecten van deze bedreigingen kunnen geredieerd worden via gepast beheer, de conclusie “matig ongunstig” zijn i.p.v. het verdict “zeer ongunstig” dat uit bovenstaande richtlijn zou voortvloeien.

2.2.9 § 1.10 Beoogde doelen

BB

Op geen enkel moment is er sprake van een verantwoording van de gekozen drempelwaarden. Concreet dienen volgende drempels verantwoord:

- betekenis areaal & oppervlakte uitbreiding (1 en 10 %) (blz 31)

Gevoeligheidsanalyses op deze getallen moeten leiden tot een beter zicht op de impact van de keuze van de drempel.

INBO

De 1 en 10% drempels in tabel 6, p. 31 zijn een door Europa vastgestelde drempel, zoals ook in voetnoot 2 van die tabel is gedeut, maar die voetnoot verwijst verkeerdelijk naar Tabel 1, terwijl het Tabel 4, p 21 moet zijn (en dan wordt het wel duidelijk waar die 1 à 10% of meer dan 10% vandaan komen).

3 Vragen omtrent soorten

VOKA:

Referentiedataset voor soorten:

Voka vraagt dat ook voor soorten een referentiedataset wordt opgesteld. In de actuele methodiek is het immers niet duidelijk welke herkomst de data kennen en wat de kwaliteit ervan is. Voor heel wat soorten (vooral vogels) is hiervoor wellicht voldoende accurate informatie voor handen. Belangrijk is dat ook hierop door een onafhankelijke instelling een kwaliteitscontrole wordt uitgevoerd. Wanneer deze dataset voldoende accuraat blijkt moet ook deze voor iedereen beschikbaar zijn en periodiek geüpdatet worden net als de habitatkaart.

Bovenstaande ijkpunten zijn voor Voka cruciaal. Ze zorgen enerzijds voor een voldoende transparantie en anderzijds voor de broodnodige rechtszekerheid.

INBO

Bij Habitatrichtlijnsoorten zijn oudere gegevens niet altijd beschikbaar. Om die reden is het inschatten van een trend, zowel voor het areaal als de populatiegrootte, vaak niet mogelijk. Om deze lacune te verhelpen is bij de inschatting door de experts zeer conservatief te werk gegaan. Indien er geen concrete aanwijzingen zijn van een achteruitgang in areaal of populatiegrootte, wordt de trend als stabiel beschouwd, hetgeen tot een gunstige beoordeling leidt, op voorwaarde dat ook het areaal of de populatiegrootte voldoende groot geacht wordt voor een overleving van de soort op lange termijn. Of er al dan niet voldaan wordt aan laatstgenoemde voorwaarde, volgt uit een aftoetsing van de huidige toestand tegenover de zogenaamde referentiesituatie. Die referentiesituatie moeten minstens gelijk zijn aan de situatie bij het in werking treden van de habitatrichtlijn (1994). Veelal zijn deze referentiesituaties echter niet gekend en wordt uitgegaan van de gegevens uit de rapportage van 2007 (aangepast voor het Vlaamse grondgebied). Aangezien voor vele soorten de referentiesituatie (vnl. populatiegrootte) onvoldoende (nauwkeurig) gekend is, omvat de beoordeling meestal een expertoordeel. Zoals gesuggereerd door de Europese Commissie zelf (European Commission DG Environment, 2005) kan de referentiesituatie hoger ingeschat worden dan in 1994 (of t.o.v. gerapporteerde toestand) om volgende redenen:

- In het geval van het areaal:
 - o een negatieve trend van het huidige areaal ten opzichte van dat in 1994
 - o het historisch areaal was aanzienlijk groter
 - o het potentieel areaal is aanzienlijk groter of de kwaliteit van leefgebieden is beter gegarandeerd worden buiten het bestaande areaal, rekening houdend met de fysische en ecologische randvoorwaarden van de soort; dit aspect kan in detail onderzocht worden bij de uitwerking van de instandhoudingsdoelstellingen per SBZ (zgn. S-IHD)
 - o de oppervlakte van de huidige leefgebieden is ontoereikend om de leefbaarheid van een soort te garanderen; hierbij wordt ook de versnipperingsgraad van de leefgebieden in rekening gebracht en de problemen die hieruit voortvloeien voor een vlotte migratie van individuen tussen de bestaande leefgebieden
- In het geval van de populatiegrootte:
 - o grotere historische verspreiding en aantallen, rekening houdend met de achterliggende redenen voor de achteruitgang
 - o groter potentieel areaal en bijbehorende populatiegrootte
 - o een verbetering van de connectiviteit tussen leefgebieden kan de genetische uitwisseling bevorderen en zo grotere aantallen in stand houden
 - o een grotere populatie is vereist om een natuurlijke populatiestructuur blijvend te behouden en natuurlijke schommelingen te ondervangen

Het gebrek aan voldoende nauwkeurige inschattingen van de historische en huidige populatiegrootte of -verspreiding belet voor de meeste soorten echter om eventuele grotere referentieaantallen of -arealen kwantitatief vast te leggen. Een referentiedataset met kwantitatieve data voor de soorten, zoals VOKA vereist, is bijgevolg niet mogelijk. Van zodra de referentiesituaties kwantitatief vastgelegd kunnen worden, kan deze aan een externe kwaliteitscontrole onderworpen worden.

In bijlage 3-1 wordt een overzicht gegeven van de beoordelingen per soort voor areaal- en populatietoestand, met telkens de opsplitsing naar de deelaspecten trend (afname: -; toename: +; stabiel: =) en verhouding t.o.v. de referentietoestand, i.e. 1994 (<: areaal- of populatieverlies >1% per jaar of >10%/25% kleiner dan referentieareaal/-populatie; =: areaal of populatie gelijk aan referentiesituatie; <: areaal- of populatieverlies maar <1% per jaar of areaal/populatie <10%/25% kleiner dan referentiesituatie).

Zoals hoger aangehaald zal een ophijsting worden gemaakt voor welke soorten een negatieve trend in areaal, oppervlakte of populatie is opgegeven, waarbij dan geval per geval toelicht wordt hoe tot die conclusie gekomen is. Waar mogelijk worden referenties gegeven om de beoordeling te ondersteunen.

Bovenstaande opmerkingen gelden niet voor de vogelsoorten, gezien daar wel oudere verspreidingsgegevens voorhanden zijn (Belgische broedvogelatlas van de jaren 70, watervogeltellingen,...) waaruit zowel aantal- als areaalevoluties afgeleid worden en waarmee de referentiesituaties gedefinieerd kunnen worden.

Wat betreft de herkomst en de kwaliteit van de data, wordt verwezen naar de antwoorden op de vraagstellingen hieronder, punt 1.2 en naar bijlage 1-2 waarin een overzicht gegeven wordt met de herkomst van de basisdata en de kwaliteit ervan toegelicht wordt.

Voor de vogelsoorten met een groot ruimtebeslag, is zéér nauwkeurig een referentiepopulatie van de laatste jaren ingeschat, waarbij telkens uitgegaan is van de meest grote populatie van de laatste jaren.

VOKA

Methode voor het opstellen van gewestelijke doelstellingen voor de soorten van de habitatrictlijn (bijlage II en IV) en de Vogelrichtlijn (Bijlage I of internationaal belangrijke aantallen doortrekkers of overwinteraars)

Anders dan habitats zijn soorten, en in het bijzonder dieren, erg mobiel. Dierenpopulaties zijn per definitie in min of meerdere mate mobiel en daardoor tijdelijk aanwezig. Als extreem hiervan kunnen stopplaatsen van trekvogels aangehaald worden. Deze plaatsen zijn soms cruciaal voor een populatie, maar slechts zeer kortstondig gebruikt.

Voor deze (mobiele) soorten is inzicht in de populaties van groot belang, zowel tijdelijke als permanente populaties. Het juiste schaalniveau van de registratie van soortgegevens, alsook een indicatie over de aard van de populatie (een zwerver, zeker voortplanten, ...) is essentiële informatie die ter beschikking moet zijn om een correct oordeel te kunnen vellen over een bepaalde, waargenomen populatie.

Vastgesteld wordt dat in dit hoofdstuk nergens melding gemaakt wordt van de oorsprong van de data, van de kwaliteit ervan (maaswijdte, volledigheid, periode, vrijwilligers, toegankelijkheid, ...) of van andere randvoorwaarden voor de interpretatie. Dit is evenwel cruciaal om de gegrondheid van de evaluaties te kunnen beoordelen.

Dit wordt concreet in tabel 8, waarin op basis van de gebruikte Vlaamse databanken min of meer inzicht kan gegeven worden in het areaal en de populatie, maar nauwelijks in de kwaliteit of de toekomstperspectieven. Er is bijvoorbeeld niet geweten in welke habitatvlekken de dagvlindersoorten van de Rode lijst voorkomen, laat staan dat dan de kwaliteit van de populatie of de toekomstperspectieven goed ingeschat kunnen worden. Verontrustend is dat bv. voor de dagvlinderdatabank, één van de meest volledige in Vlaanderen na de vogeldatabanken, slechts een resolutie van 5 x 5 km gehaald wordt. De beste resolutie die in Vlaanderen gehaald wordt voor soortgegevens, is 1 x 1 km.

BB(1.3):

Wat betreft de soorten, andere dan vogels, zijn er zelfs geen referenties opgenomen naar de gebruikte bronnen, noch zijn er uitspraken over hun volledigheid en dus uiteindelijke bruikbaarheid.

Concrete vraag: Op verschillende momenten worden basisdata andere dan de habitatkaart gebruikt. Het betreffen dan voornamelijk gegevens van individuele soorten. Ook hier dient de vraag gesteld te worden in welke mate deze data een kwaliteitsgarantie meegekregen hebben en vooral welke data exact gebruikt zijn. Verschillende datalagen zijn immers ten dele in handen van vrijwilligers waarvan niet geweten is of ze deze data ook voor deze doeleinden zomaar afstaan?

INBO

Bij het genereren van verspreidingskaarten van soorten werd gebruikt gemaakt van interne gegevens verkregen in het kader van verschillende onderzoeksprojecten, en externe gegevens afkomstig van universiteiten en vrijwilligersnetwerken. De opvatting dat deze externe gegevens van mindere kwaliteit zouden zijn, is foutief (zie o.a. Obrecht et al. 1998, Landry & Tremblay 2002, Foster-Smith & Evans 2003, Oscarson & Calhoun 2007). Vrijwilligers hebben door hun passie voor natuur een goede kennis ontwikkeld van 'hun' specifieke soortgroep en hun bijdrage wordt hoe langer hoe meer naar waarde ingeschat (Bildstein 1998, Bell et al. 2008, Measham & Barnett 2008). Deze gegevens worden op Vlaams niveau gecentraliseerd in een databank en ondergaan de vereiste kwaliteitscontrole door een moderator (de rol hiervan blijkt o.a. uit Foster-Smith & Evans 2003, Oscarson & Calhoun 2007). Deze kwaliteitscontrole houdt in dat naast de soortnaam ook datum, exacte vindplaats, waarnemer, en daarnaast eventueel het aantal individuen, leeftijd en geslacht moeten worden vermeld. Bij de melding van speciale soorten (HR soorten, Rode Lijst soorten) aan de databank, wordt veelal een bevestigingsdeterminatie uitgevoerd door een bijkomende expert. De gegevens uit deze databanken zijn dus zeer betrouwbaar en vormen een waardevolle aanvulling op de gegevens verkregen bij door wetenschappers uitgevoerde onderzoeksprojecten. Vrijwilligers zijn op de hoogte dat wanneer ze hun gegevens invoeren in een databank, deze gebruikt kunnen worden voor de opmaak van verspreidingsatlassen. De gebruikte databanken staan telkens vermeld onder de verspreidingskaarten van de verschillende soorten en zijn dus traceerbaar voor de lezer. Wegens redactionele problemen werd dit bij een aantal soortengroepen nog niet gedaan. Dit euvel wordt in de finale versie evenwel opgelost. Zoals hoger aangehaald is er een samenvattende tabel gemaakt waarin deze informatie overzichtelijk gebundeld staat (Bijlage 1-2). Het klopt dat voor sommige soortgroepen geen gebiedsdekkende gegevens beschikbaar zijn, maar de door ons gebruikte werkwijze leidt tot de meest verantwoorde aanpak voor dergelijke soorten met een (belangrijke) kennislacune.

Het is voor ons onduidelijk waarom VOKA het voorbeeld aanhaalt van dagvlinders, vermits geen van deze soorten behandeld wordt in de G-IHD. Als bedoeld wordt op de algemene resolutie van inventarisatie- en monitoringprojecten, beamen we dat een hogere resolutie steeds een betere kwaliteit geeft. Anderzijds dient er bij zulke opdrachten rekening te worden gehouden met de kosteneffectiviteit. De gebruikte resolutie in Vlaanderen van 5x5 km is op Europees vlak trouwens zeer nauwkeurig, internationaal gewaardeerd, en niet geëvenaard (Maes & Van Dyck 1999, Vermeersch et al. 2004).

Voor de soorten (andere dan plantensoorten – zie hiervoor uitleg in verband met floradatabank) waarvoor een GIHD wordt opgesteld en er volgens de methodiek van Hoofdstuk 5 een uitbreiding van het leefgebied nodig is, zijn de verspreidingsgegevens kwaliteitsvol.

VOKA

Beoogde doelen

Voor de Europese beoordeling is gebruik gemaakt van een grote groep experts. Dezelfde opmerking als gemaakt bij 1.8 kwaliteit over het document van Heutz & Paelinckx (2005) kan ook hier gemaakt worden. Er is daarbij geen kwaliteitscontrole inzichtelijk gemaakt. Bovendien stootten ook deze experts op de afwezigheid van een link tussen de registratie van soorten ten velde en de ruimtelijke begrenzingen van habitats dan wel leefgebieden op bijvoorbeeld BWK niveau.

INBO

De beoogde doelen vloeien logischerwijze voort uit de beoordelingen van de verschillende onderdelen van de gewestelijke staat van instandhouding (toestand areaal, populatie en leefgebieden), en wel volgens de krijtlijnen zoals die vermeld worden in het methodologische luik. De doelen worden bewust algemeen geformuleerd, veelal zonder cijfermatige opgaven, omdat het bij soorten vaak moeilijk is te schatten hoe gereageerd wordt op veranderingen in de omvang van de leefgebieden en de kwaliteit ervan.. Tijdens de opmaak van de IHD-plannen op gebiedsniveau (S-IHD), zullen de beoogde doelen wellicht concreter geformuleerd kunnen worden.

Bij de opmaak van de G-IHD van de soorten, meer specifiek bij het beoordelen van de leefgebiedkwaliteit en de doorvertaling naar beoogde doelen, is in tegenstelling tot bij de habitats geen gebruik gemaakt van een document waarin systematisch de ecologische vereisten voor het overleven van een soort opgelijst staan (cf. T'Jollyn et al., in prep.). De beoordeling is daarom

gebaseerd op de best beschikbare informatie omtrent de ecologische vereisten en de impact van milieudrukken en bedreigingen op de overlevingskansen van een soort. Waar mogelijk wordt er dan ook gerefereerd naar relevante literatuur of onderzoek terzake.

VOKA

Uitspraken over de bedreigingen of de toekomstverwachtingen van soorten of populaties zijn weinig onderbouwd.

INBO

Aansluitend op de ecologische vereisten die een soort stelt aan haar leefgebied, worden in de G-IHD de belangrijkste milieudrukken en bedreigingen reeds omstandig vermeld bij het deelaspect "kwaliteit en oppervlakte van het leefgebied". Het zijn vooral deze milieudrukken en bedreigingen die gebruikt werden bij het inschatten van de toekomstperspectieven van een soort, naast de trends in populatiegrootte en areaal (conform de Europese richtlijnen terzake, European Commission DG Environment, 2005).

De beoordeling van de toekomstperspectieven wordt waar nodig (c.q. beoordeling ongunstig of matig ongunstig) uitgebreider toegelicht en onderbouwd bij de beoordeling van gewestelijke staat van instandhouding.

Een ophijsting van en toelichting bij de richtlijnen die gebruikt werden bij het inschatten van de toekomstperspectieven, worden tevens toegevoegd aan het methodologisch hoofdstuk (zie ook punt 1.3).

4 Vragen omtrent vogels

VOKA

Aanvullingen op de methode voor het opstellen van gewestelijke instandhoudingen voor soorten van de vogelrichtlijn, partim broedvogels

Aan elk van de diersoorten kan telkens een hoofdstuk gewijd worden. In elk geval past het bij een algemene discussie over de methodiek om aan te halen dat de Kleine mantelmeeuw, voornamelijk in de voorhaven van Zeebrugge, een opportunist is en eigenlijk geen duurzame populatie. Voka kan dan ook niet akkoord gaan met het feit dat voor deze niet bijlage-I-soort doelstellingen worden vooropgesteld. Het gaat hier om een soort waarvan in West-Europa meer dan 500.000 individuen voorkomen en die de laatste jaren sterk in aantal gestegen is. Er is aldus geen enkele bedreiging inzake de duurzame instandhouding van deze soort (ook zonder de actueel voorkomende Belgische populatie). Daarnaast heeft de Vlaamse regering beslist geen instandhoudingsdoelstellingen te formuleren voor deze soort met betrekking tot de huidige broedplaatsen omwille van de bedreiging voor andere bijlage I-soorten, en omdat de betrokken terreinen die momenteel als broedplaats gebruikt worden binnenkort terug zullen verdwijnen.

We onderschrijven wel het gegeven om voor de onregelmatige broedvogels geen G-IHD's op te stellen.

INBO

Het is inderdaad zo dat de Vlaamse regering beslist heeft geen instandhoudingsdoelstellingen te formuleren voor Kleine Mantelmeeuw voor het SBZ van de voorhaven van Zeebrugge. In hetzelfde besluit echter (B.S. 12 september 2005⁸) schrijft de regering voor dat er moet voorzien worden in "andere broedplaatsen voor grote meeuwen". Dit is nodig opdat deze zich niet zouden vestigen in of nabij de sternenkolonies en op die manier de instandhoudingsdoelstellingen voor sterns ondermijnen of teniet doen (Courtens & Stienen 2004, Stienen et al. 2007, Stienen & Courtens 2007). Het besluit stelt ook letterlijk dat "de voorhaven van Zeebrugge voldoet aan de criteria voor aanwijzing als speciale beschermingszone in toepassing van de vogelrichtlijn omwille van het belang voor de kleine mantelmeeuw" (pagina 39765).

Bovendien betekent het niet-formuleren van instandhoudingsdoelstellingen voor de soort te Zeebrugge-Heist nog niet dat dit meteen ook voor heel Vlaanderen geldt. Vlaanderen heeft voor deze soort een internationale verantwoordelijkheid aangezien de aantallen de 1%-norm overschrijden. De vogelrichtlijn is hier duidelijk in: artikel 4.2 bepaalt dat "De Lidstaten soortgelijke maatregelen moeten nemen ten aanzien van de niet in bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogels, waarbij rekening wordt gehouden met de behoeften van het gebied van bescherming in de geografische zee- en landzone waar deze richtlijn van toepassing is, ten aanzien van hun broed-, rui- en overwinteringsgebieden en rustplaatsen in hun trekzones. Met het oog hierop besteden de Lidstaten zelf bijzondere aandacht aan de bescherming van watergebieden en in het bijzonder aan de watergebieden van internationale betekenis." Dit laatste ("internationale betekenis") slaat op het 1%-criterium (Wetlands International 2006). Er moet ook rekening mee gehouden worden dat de soort in Vlaanderen op de Rode Lijst van Broedvogels staat (Vermeersch et al. 2004). Dat de Kleine Mantelmeeuw een opportunist is en een niet bijlage-I-soort, dat er >500.000 exemplaren voorkomen in West-Europa en dat de aantallen zouden stijgen (wat overigens niet blijkt uit onze gegevens; in Nederland en Engeland is de soort ondertussen over haar piek heen en nemen de aantallen af – cf. o.a. Strucker et al. 2005; Vermeersch et al. 2006) zijn hierin geen juridische argumenten. Dat de huidige situatie niet duurzaam is (de broedplaats zal op korte termijn verdwijnen door economische ontwikkeling) is evenmin een geldig argument om de soort te 'schrappen', integendeel. Het betekent immers dat de soort zich in Vlaanderen in een zeer ongunstige staat van instandhouding bevindt. Dit negeren is geen oplossing, want leidt tot grote juridische onzekerheid omdat:

⁸ Besluit van de Vlaamse Regering houdende de definitieve vaststelling van het gebied "Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist" dat in aanmerking komt als speciale beschermingszone in toepassing van de Richtlijn 79/409/EEG van de raad van de Europese Gemeenschappen van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand; Belgisch Staatsblad 12.09.2005, p. 39764-39765

- de voorhaven van Zeebrugge voldoet aan de criteria voor aanwijzing als SBZ-V voor de kleine mantelmeeuw (B.S. 12 september 2005), maar de volledige broedplaats van deze soort echter niet werd aangewezen. In gebieden die voldoen aan de criteria maar toch niet aangeduid werden, geldt in principe strengere Europese wetgeving dan in vogelrichtlijngebieden (zie bv. Hof van Justitie- arrest C-374/98, 2000).
- door het plotse verdwijnen van de broedplaats (door havenontwikkeling) een groot deel van de kolonie zal uitzwermen naar de dichtstbijzijnde geschikte broedlocaties. Dit zijn met name het Sternenschiereiland en de Baai van Heist, waar de soort de broedende sterns zal verdringen en zo de instandhoudingsdoelstellingen voor de sternensoorten zal ondermijnen of teniet doen (Stienen et al. 2007). Het is bovendien waarschijnlijk dat een ander, kleiner deel van de kolonie kleine mantelmeeuwen zich zal verplaatsen naar de daken van Oostende, waar momenteel ca. 250 broedparen grote meeuwen al voor aanzienlijke overlast zorgen.

Voor de Kleine mantelmeeuw is dus een gewestelijke instandhoudingsdoelstelling opgenomen omwille van verschillende redenen:

a) het relatief belang binnen Europa is zeer belangrijk. De broedpopulatie in Vlaanderen is opgelopen tot 4000-4500 broedparen in de periode 2003-2007 en is bijgevolg van internationaal belang. Ook in de trekperiodes komen langs de Vlaamse kust en op zee grote concentraties voor.

b) Artikel 4, lid 4, tweede zin van de Vogelrichtlijn stelt: “ Ook buiten deze beschermingszones zetten de Lid-Statens zich in om vervuiling en verslechtering van de woongebieden te voorkomen” Het betreft hier de woongebieden van alle in het wild in het Vlaams gewest voorkomende soorten. In die zin lijkt het niet onverdedigbaar om voor een soort die in internationaal belangrijke aantallen in Vlaanderen broedt, toch ook bepaalde minimale bescherming te voorzien.

Vanuit het INBO werd een wetenschappelijk onderbouwde doelstelling van 4300 broedparen vooropgesteld.

De doelstelling zoals deze nu geformuleerd is, is gebaseerd op afspraken tussen vertegenwoordigers van het bestuur van de haven van Zeebrugge en het management van ANB waarbij op termijn maar 10 ha alternatieve broedplaats op daken en 10 ha EIS op termijn mogelijk is (er is dus slechts een broedgebied van 20 ha mogelijk.)

Vertrekkende van het gegeven dat minimaal 30 ha nodig is voor 4300 broedparen Kleine mantelmeeuw (Courten en Stienen 2004, geven een richtwaarde van bij voorkeur 30 ha voor het behoud van de huidige kolonie). De verhouding van het aantal broedparen grote meeuwen tussen Zilvermeeuw en Kleine mantelmeeuw is 33/66. M.a.w. 2/3 van het aantal broedparen van de grote meeuwen in de voorhaven van Zeebrugge wordt uitgemaakt door Kleine mantelmeeuw. Het aantal broedparen dat kan gehuisvest worden in die 20 ha bedraagt dan minstens 1920 broedparen. Hiermee behaalt deze doelstelling voor deze soort nog altijd 1,1 % van de biogeografische populatie.

Er is bewust gekozen voor een beperktere populatiedoelstelling in het kader van afweging, gelet op de gedeeltelijke onverenigbaarheid met de populaties grote stern, dwergstern en visdief in de voorhaven van Zeebrugge. Met het voorgesteld aantal van minimaal 1920 broedparen wordt nog altijd méér dan 1% van de biogeografische populatie beoogd en blijft deze doelstelling beantwoorden aan het internationaal belang van de populatie Kleine mantelmeeuw in de voorhaven van Zeebrugge.

De doelstelling van minstens 1920 broedparen is dan ook een pragmatische doelstelling die gebaseerd is op concreet overleg met de belangrijkste actor in de voorhaven van Zeebrugge.

VOKA

3.2.2 Regionale staat van instandhouding

Zoals eerder aangehaald zijn de gegevens van broedvogels relatief goed bekend, maar weerom vooral op 1x1 km niveau. Het areaal zal hierdoor wel min of meer correct ingeschat worden.

Principieel dient wel aangegeven te worden dat versnippering van habitat voor vogels doorgaans niet bestaande is. Het habitat dient wel aan specifieke eisen te voldoen (voldoende groot, specifieke structureisen, ...), maar eenmaal aan deze eisen voldaan zullen vogels de geschikte vlekken doorgaans snel vinden.

INBO

De stelling dat “versnippering van habitat voor vogels doorgaans niet bestaande is” wordt niet door de internationaal wetenschappelijke literatuur gevolgd; tientallen studies wijzen op het tegendeel (o.a. Andren 1994, Bolger et al. 1991, Cuperus et al. 1988, Dochy & Hens 2005, Dumortier et al. 2007, Foppen 2001, Foppen et al. 2002, Hinsley et al. 1996, Opdam 1991, Reijnen et al. 1995, Reijnen et al. 1996, Reijnen et al. 1997, Reijnen et al. 2001, Reijnen et al. 2002, Rolstad 1991, Stephens et al. 2003, Tulp et al. 2002, van Oostenbrugge et al. 2002, Verboom et al. 2001). Uit deze studies blijkt dat versnippering leidt tot vele negatieve effecten voor vogels:

- Verlies aan oppervlakte en geschikt habitat (wegen, gebouwen en andere infrastructuren nemen plaats in en herleiden een groot habitat tot verschillende kleine deelhabitats; dit effect wordt nog versterkt doordat veel vogelsoorten schuw zijn, afstand houden van menselijke activiteiten en dus tot een nog kleinere oppervlakte teruggedrongen worden)
- Grotere isolatie van leefgebieden door toenemende onderlinge afstanden
- Afnemend broedsucces door toegenomen onderlinge afstand tussen broedplaats en foerageergebied (hoe verder een vogel moet gaan om voedsel te zoeken, hoe meer energie dit kost en hoe langer hij de jongen alleen moet laten, die daardoor een groter risico lopen te sterven)
- Kleinere, verspreide populaties die daardoor het risico lopen lokaal uit te sterven
- Weinig of geen kolonisatie van nieuwe leefgebieden (want die zijn te klein geworden)
- Lagere aantallen broedvogels wegens vervuiling door geluid (verkeer) en licht; lawaai van verkeer heeft een bewezen invloed op zang van vogels: zang wordt overstemd door het verkeer en is daardoor minder efficiënt bij territoriumafbakening, aantrekken van partner, e.d. In Nederland werd aangetoond dat ca. 50% van de broedvogelsoorten negatief beïnvloed wordt door verkeer (Foppen et al. 2002)
- Meer randen aan de (kleinere) habitats; langs randen is er meer kans op predatie (vooral door zoogdieren) dan binnen grote, aaneengesloten habitats (Dochy & Hens 2005)
- de ‘ecologische val’: een klein gunstig gebied kan een aanzuigende werking hebben en de prooidichtheden lokaal sterk doen toenemen. Wanneer hier iets fout gaat, is meteen een groot deel van de nesten verloren (b.v. late ploegbeurt van braakliggend veld). Ook kan een dergelijke opconcentratie aanleiding geven tot verhoogde predatie als een lokale predator zich specialiseert (Dochy & Hens 2005)

Van een vogelrichtlijnsoort als middelste bonte specht werd de gevoeligheid voor versnippering al grondig onderzocht. Middelste bonte spechten verkiezen relatief grote (>40 ha), aaneengesloten loofbossen die niet meer dan 3 km uit elkaar liggen. Kleine populaties of koppels die in geïsoleerde bossen broeden die op meer dan 9 km van elkaar liggen, zijn doorgaans niet duurzaam en sterven uit (Bühlmann et al. 2003, Kossenko 2003, Müller 1982, Pettersson 1985, Richter 1997). Versnippering is verder ook één van de oorzaken van het uitsterven van Korhoen (Kurki & Lindén 1995; Warren & Baines 2002) en leidt tot genetische verarming van geïsoleerde populaties van die soort (Larsson et al. 2008).

VOKA

Ook dient aangegeven te worden dat sinds het verschijnen van de Broedvogelatlas de situatie voor heel wat vogels verbeterd is.

INBO

Graag hadden we van VOKA meer gegevens en referenties omtrent deze stelling. Onze gegevens wijzen althans niet in die richting (Vermeersch et al. 2006). Vogelrichtlijnsoorten die duidelijk toenamen sinds het verschijnen van de broedvogelatlas zijn kleine zilverreiger, lepelaar, slechtvalk, middelste bonte specht en grauwe klauwier. De andere vogelrichtlijnsoorten zijn min of meer stabiel gebleven, verder achteruit gegaan of blijven even uitgestorven als toen. Bovendien is de situatie voor de lepelaar niet verbeterd, aangezien het gaat om een kleine, bijzonder kwetsbare

kolonie in een tijdelijk compensatiegebied voor de uitbreiding van het Antwerpse havengebied. Dit compensatiegebied zal binnen enkele jaren onherroepelijk verdwijnen.

VOKA

3.2.3 Beoogde populatiedoelen

Er dient op gewezen te worden dat doorgaans en in het bijzonder grote natuurontwikkelingsprojecten voor onverwachte resultaten zorgen (bv. het Vinne, Buitengoor, ...), in het bijzonder voor soorten die gebonden zijn aan dynamiek. Net deze soorten hebben we verloren in Vlaanderen. Tussentijdse cijfers van de bestemming van SBZ en gewestplan leken aan te wijzen dat 500 ha ontginningszones in SBZ zitten. Een goede inrichting van deze gebieden zou een belangrijke versterking kunnen betekenen voor het SBZ netwerk en heel wat soorten.

INBO

Uiteraard vragen de G-IHD's om een zo goed mogelijke inrichting van de speciale beschermingszones (instandhoudingsdoel 'habitatkwaliteit') en dergelijke inrichting kan inderdaad leiden tot verrassende resultaten. De in Vlaanderen uitgestorven vogelrichtlijnsoorten (duinpieper, zwarte stern, ortolaan en korhoen) zijn echter nog niet teruggekeerd. Bovendien mogen ook de overige gewestelijke instandhoudingsdoelen (areaal, populatiegrootte, oppervlakte habitat) niet uit het oog verloren worden. Het is ook belangrijk dit soort per soort te bekijken. Voor sommige vogelsoorten kan een geschikte inrichting van bepaalde gebieden al voldoende zijn om de instandhoudingsdoelen te halen, maar voor andere zal ook nog een uitbreiding van het areaal en/of oppervlakte geschikt habitat nodig zijn. Van sommige vogelsoorten broeden belangrijke aandelen van de populatie momenteel trouwens buiten SBZ.

We hadden graag meer duidelijkheid over de status van die 600 ha ontginningszones. Zijn dit gebieden die momenteel in gebruik zijn (en dus weinig of geen natuurwaarde hebben), en dus inderdaad kunnen ingericht worden tot natuur, of zijn dit in hoofdzaak gebieden die nog niet economisch ontwikkeld zijn en veelal reeds een zekere natuurwaarde hebben?

Daarnaast is er een objectieve evaluatie nodig van de bijdrage van ontginningszones aan natuurwaarden. Er lijkt te worden vertrokken van de stelling dat ontginning per definitie leidt tot bijkomende natuurwaarden. In een aantal gevallen lijkt dit inderdaad het geval te kunnen zijn, maar dit zal zeker niet in alle gevallen mogelijk zijn. Het lijkt wel een goed uitgangspunt om ontginningszones zo aan te snijden en in te richten dat ze een belangrijke versterking zijn van het SBZ netwerk.

VOKA

In de tweede alinea wordt gesteld dat een vaste methode wordt gehanteerd behoudens voor de soorten waarvoor in het sigmaplan reeds beoogde populatiedoelen voor de Waaslandhaven en het Schelde estuarium door de Vlaamse Regering werden goedgekeurd. Het moge echter duidelijk zijn dat het uitvoeren van bestaande of goedgekeurde plannen geen argument is voor het stellen van grotere referentiewaarden (cfr. gelijkaardig aan 1.7). De referentiewaarden en beoogde doelen van de G-IHD's mogen derhalve niet beïnvloed worden door bijvoorbeeld het sigmaplan. De uitvoering van het sigmaplan en de daarvoor vastgestelde doelen zullen echter wel mee invulling geven aan de globale Vlaamse referentiewaarden en doelen.

ANB

Het getuigt van goed bestuur dat bij het formuleren van G-IHD rekening wordt gehouden met de reeds genomen beslissingen van de Vlaamse regering met betrekking tot instandhoudingsdoelstellingen. Het gaat hierbij ondermeer om de beslissingen van de Vlaamse regering omtrent het Sigmaplan en de Voorhaven van Zeebrugge. Het is incorrect te stellen dat door rekening te houden met deze beslissingen, per definitie hogere doelen werden geformuleerd. Het realiseren van de G-IHD zal inderdaad (deels) gebeuren door uitvoering van de aangehaalde beslissingen van de Vlaamse regering. Er is een maximale afstemming gebeurd bij het bepalen van de referentiewaarden en G-IHD's op de in deze beslissingen van de Vlaamse regering geformuleerde

doelen voor de in deze beslissingen betrokken soorten en habitats. Beleidskeuzes die in deze context reeds werden gemaakt door de Vlaamse regering, , werden niet meer opnieuw in vraag gesteld.

VOKA

Met betrekking tot het bepalen van de beoogde doelen wil Voka erop wijzen dat voor heel wat vogelsoorten (vooral deze aan de kust) er reeds geruime tijd gemonitord wordt en de populatieschattingen voor de periode 1973-1977 als basis dienen gebruikt te worden. Een concreet voorstel zit vervat in bijlage I.

INBO

In de G-IHD's werd de periode 1973-1979 inderdaad als referentiebasis gebruikt. Het alternatieve voorstel in bijlage I lijkt ons echter op sommige vlakken wetenschappelijk en juridisch minder onderbouwd. Gezien het belang dat wordt gehecht aan een degelijke wetenschappelijke onderbouwing van de G-IHD's, lijkt het voorstel ons dan ook moeilijk verdedigbaar. Zie onze opmerkingen in onderstaande.

VOKA

Bijlage I:

1. Soorten met een gunstige staat van instandhouding van de populatie

a. De historische referentiepopulatie 1973-1979 wordt beschouwd als duurzaam en de huidige populatie is ten opzichte hiervan sterk toegenomen of heeft minstens hetzelfde peil bereikt/behouden

a.1. soorten waarvan geen volledige tijdreeksen voorhanden zijn: behoud van gemiddelde van de populatieschatting voor de periode 1973-1977 (Belgische broedvogelatlas, Devillers et al. 1988) vermeerder met één vierde van het verschil tussen de waarde van de gemiddelde populatieschatting van de Vlaamse broedvogelatlas 2000-2002 en het gemiddelde van de populatieschatting 1973-1977.)

INBO

INBO had graag informatie verkregen omtrent de wetenschappelijke onderbouwing van het voorstel om "één vierde" in de berekeningswijze op te nemen? Voor het bepalen van het populatiedoel per soort geldt hier in de eerste plaats het behoud van de huidige aantallen (broedvogelatlas 2000-2002), in overeenstemming met de bepalingen van de Europese vogelrichtlijn (integrale bescherming van de soorten van bijlage I van deze richtlijn) en de bepalingen van het Natuurdecreet (stand-stillprincipe: noch de kwantiteit, noch kwaliteit van de natuurwaarden in Vlaanderen mogen achteruitgaan; B.S. 10/01/1998). Er kan dus niet zomaar teruggekeerd worden naar de (veel) lagere aantallen van de jaren '70. Het voorstel leidt ook tot eigenaardige situaties. Voor een soort met actueel enkele broedparen, zou dit inhouden dat de historische referentiepopulatie per definitie niet duurzaam is. Voor de uitgestorven soorten leidt dit tot nog eigenaardigere situaties.

VOKA

a.2. soorten waarvan volledige lange tijdreeksen voorhanden zijn: behoud van gemiddelde van de populatieschatting voor de periode 1973-1977 (Belgische broedvogelatlas, Devillers et al. 1988) vermeerder met één vierde van het verschil tussen de waarde van de gemiddelde populatieschatting van de Vlaamse broedvogelatlas 2000-2002 en het gemiddelde van de populatieschatting 1973-1977.

INBO

We zijn van mening dat het voor deze soorten wetenschappelijk correcter is om alle populatiegegevens in beschouwing te nemen, dus de volledige tijdsreeksen en niet enkel de periode 1973-77, zoals VOKA zelf ook aangeeft in haar commentaren. De periode met de meest

stabiële trend binnen de volledige tijdsreeks is dan de beste indicator van een duurzame situatie en daarom de juiste voor het bepalen van populatiedoelen. Van een soort als de dwergstern bijvoorbeeld was er in de jaren '70 zelfs geen sprake van een echte populatie in Vlaanderen (er waren slechts twee geslaagde broedgevallen in 1973; geen enkel in de andere jaren van die decade); de soort stond toen op het randje van uitsterven. Die periode gebruiken als basis voor een na te streven cijfer lijkt ons dan ook wetenschappelijk niet juist. Bovendien overschreden de aantallen dwergsterns sinds de jaren '80 verschillende malen ruimschoots de 1%-norm in een gebied (Zeebrugge-Heist); met die internationaal belangrijke aantallen moet rekening gehouden worden. De methode die Voka hier voorstelt, leidt tot populatiedoelen die ver (tot meer dan 60%) onder de huidige broedvogelaantallen liggen, niet enkel bij dwergstern maar ook verschillende andere soorten. Een dergelijke mate van tolerantie tegenover achteruitgang van het broedbestand gaat in tegen de geest van de G-IHDs (die streven naar minimaal het behoud van de huidige natuurwaarden), tegen de bepalingen van de Europese Vogelrichtlijn (integrale bescherming van de soorten van bijlage I van deze richtlijn; streven naar duurzaam voortbestaan van deze soorten), tegen de Ramsar-conventie (behoud van aantallen die de 1%-norm overschrijden; Wetlands International 2006) en tegen de bepalingen van het Natuurdecreet (stand-stillprincipe: noch de kwantiteit, noch kwaliteit van de natuurwaarden in Vlaanderen mogen achteruitgaan; B.S. 10/01/1998).

VOKA

a.3. soorten waarvan volledige lange tijdreeksen voorhanden zijn en waarvan de Vlaamse populaties wel binnen een megapopulatieverband moeten beschouwd worden: behoud van een minimaal geschikte habitatoppervlakte voor de maximaal ooit behaalde populatie tot 2007

a.4. soorten waarvoor voor de volledige in Vlaanderen aanwezige populatie reeds instandhoudingsdoelstellingen werden beslist door de Vlaamse regering in het kader van een aanwijzingsbesluit van een SBZ-V: overname van de betrokken instandhoudingsdoelstellingen als G-IHD

INBO & ANB

De Vlaamse regering heeft nog geen populatiedoelen op Vlaams niveau vastgelegd. Aanwijzingsbesluiten van een SBZ-V hebben enkel betrekking op die SBZ-V, niet op heel Vlaanderen. Wel kan er bij het bepalen van de G-IHD's (voor heel Vlaanderen) rekening gehouden worden met lokale instandhoudingsdoelstellingen.

Voor soorten waarvoor voor de volledige in Vlaanderen aanwezige populatie reeds instandhoudingsdoelstellingen werden beslist door de Vlaamse regering in het kader van een aanwijzingsbesluit van een SBZ-V werden wel degelijk deze instandhoudingsdoelstellingen overgenomen als G-IHD

VOKA

b. De soort heeft zich recent (10-15 jaar) gevestigd en/of nam sterk toe: behoud van minimaal de helft van de huidige populatie

INBO

INBO had graag meer detail over de wetenschappelijke onderbouwing om slechts de helft van de huidige populatie na te streven? Het toelaten van een achteruitgang van het broedbestand met 50% kan tot gevolg hebben dat de soort evolueert van een gunstige staat naar ongunstige staat. Dit gaat in tegen de geest van de G-IHDs (die streven naar minimaal het behoud van de huidige natuurwaarden), tegen de bepalingen van de Europese Vogelrichtlijn (integrale bescherming van de soorten van bijlage I van deze richtlijn; streven naar duurzaam voortbestaan van deze soorten), tegen de Ramsar-conventie (behoud van aantallen die de 1%-norm overschrijden; Wetlands International 2006) en tegen de bepalingen van het Natuurdecreet (stand-stillprincipe: noch de kwantiteit, noch kwaliteit van de natuurwaarden in Vlaanderen mogen achteruitgaan; B.S. 10/01/1998).

VOKA

c. De soort vertoont nu een stabiel karakter dan in 1973-1979 en neemt toe: minimaal behoud van de gemiddelde populatie

2. Soorten met een (zeer) ongunstige staat van instandhouding van de populatie

a. De historische referentiepopulatie 1973-1979 wordt beschouwd als voldoende duurzaam en de huidige populatie is ten opzichte hiervan sterk afgenomen: nastreven van herstel populatie rond 1979, waarbij nagekeken wordt of dit herstel omwille van specifieke omstandigheden wel realistisch/haalbaar is.

INBO

Het streven naar duurzame populaties van bepaalde vogelsoorten is in de eerste plaats een verplichting vanuit de Europese vogelrichtlijn. Vlaanderen heeft een internationale verantwoordelijkheid voor deze soorten en moet dan ook maatregelen nemen – zelfs wanneer een volledig herstel niet haalbaar zou lijken. Voor de drie soorten die onder dit punt (2a) van de methodiek vallen (porseleinhoen, strandplevier en grauwe klauwier), is het volgens ons op ecologisch vlak echter wel mogelijk maatregelen te nemen die zullen leiden tot herstel van de populatie.

VOKA

b. De historische referentiepopulatie 1973-1979 wordt niet beschouwd als voldoende duurzaam en de huidige populatie is ten opzichte hiervan sterk afgenomen: minimaal behoud van een duurzame populatie die overeenkomt met de aanwezige populatie voordat een duidelijke daling optrad (meestal jaren 1960) voor zover de betrokken West-Europese populatie in dezelfde tijdsinterval stabiel is gebleven of is gestegen. Bij een globale daling van de West-Europese populatie wordt het referentie-aantal van de duurzame populatie bepaald door de verhouding Vlaamse Populatie/West-Europese populatie voor de referentieperiode en huidige situatie gelijk te nemen. Hierbij wordt nagekeken of dit herstel omwille van specifieke omstandigheden wel realistisch/haalbaar is.

INBO

Opnieuw geldt dat het streven naar duurzame populaties van bepaalde vogelsoorten in de eerste plaats een verplichting is vanuit de vogelrichtlijn. Vlaanderen heeft een internationale verantwoordelijkheid voor deze soorten en moet dan ook maatregelen nemen – zelfs wanneer een volledig herstel niet haalbaar zou lijken en zelf als – of juist precies omdat! – de West-Europese populatie achteruit gaat. Als een soort in heel West-Europa achteruit gaat, is de verantwoordelijkheid van iedere lidstaat des te groter; de achteruitgang kan immers maar gestopt worden als iedere lidstaat zijn verantwoordelijkheid neemt en maatregelen treft. Dit was immers één van de redenen voor het instellen van een Europese vogelrichtlijn.

Een van de soorten die onder dit punt (2b) van de methodiek valt, namelijk de kwartelkoning, staat bovendien op de lijst van op wereldschaal bedreigde vogelsoorten (Collar et al. 1994) en valt onder een internationaal beschermingsactieplan (Koffijberg & Schaffer 2006), dat door België ondertekend werd. Dit actieplan vraagt voor ieder land waar de populatie sterk achteruit ging tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw (waaronder België) een toename van de populatie met minimum 20% tegen 2015.

Bovendien lijkt de methode hier voorgesteld door VOKA ons minder wetenschappelijk dan die in de G-IHD, omdat populatiegegevens voor Vlaanderen gedetailleerder zijn en beter op de voet gevolgd dan de West-Europese populatiegegevens in het algemeen, die eerder ruwe schattingen zijn. Het lijkt ons dan ook minder nauwkeurig die West-Europese schattingen te gaan opnemen in berekeningen voor populatiedoelen. Voor de kwartelkoning bijvoorbeeld geven Koffijberg & Schaffer (2006) aan dat de populatiecijfers van Frankrijk en Duitsland slechts van “medium quality” zijn, wat wil zeggen: “based on incomplete quantitative data derived from sampling or interpolation or incomplete/poor quantitative data derived from indirect evidence”. De Belgische gegevens krijgen wel het label ‘good quality’.

VOKA

c. De populatie bestaat grotendeels uit verwilderde vogels, het aandeel wilde vogels is zeer laag: behoud of verbetering van de bestaande populatie

INBO

De vogelrichtlijn vermeldt expliciet dat er gestreefd moet worden naar de (duurzame) instandhouding van de natuurlijk in het wild levende vogelsoorten. De huidige populaties van de twee soorten die onder dit punt van de methodiek vallen (ooievaar en kwak) zijn door de mens uitgezet en worden min of meer kunstmatig in stand gehouden (bv. bijgevoederd). Er moet daarom niet zozeer aandacht gaan naar de bestaande populaties, maar wel naar het aantrekken en in stand houden van nieuwe, wilde populaties (1 à 2). In Hoofdstuk 5 inzake de kwantificatie is er wel rekening gehouden met het feit dat de populatie grotendeels bestaat uit verwilderde vogels.

VOKA

Voka blijft zich bijkomend de vraag stellen of het voor vogelsoorten waarover veel informatie beschikbaar is niet zinvoller -want wetenschappelijk meer onderbouwd- is om op basis van populatiedynamische gegevens het aantal koppels te bepalen dat noodzakelijk is voor de duurzame instandhouding van de soort.

INBO

Het is wetenschappelijk ook correct om uit te gaan van een referentieperiode. In de vorige paragraaf pleit VOKA overigens zelf voor het gebruik van de periode van de jaren '70 als basis. Desalniettemin gaan we akkoord dat wanneer gegevens voorhanden zijn, populatiedynamische gegevens worden aangewend. Hiermee werd trouwens rekening gehouden voor het bepalen van populatiedoelen voor soorten waarover veel informatie (lange tijdsreeksen) beschikbaar is. We verwijzen naar de methodiek voor het bepalen van de populatiegrootte van broedvogels (paragraaf 1.3.4.2.1):

a.2. soorten waarvan volledige, lange tijdsreeksen voorhanden zijn en waarvan de Vlaamse populaties niet binnen een metapopulatieverband moeten beschouwd worden: behoud van gemiddelde populatie* over een periode met een stabiele trend (bruine kiekendief, kluut°, dwergstern, visdief) (*: dus exclusief pieken)

a.3. soorten waarvan volledige, lange tijdsreeksen voorhanden zijn en waarvan de Vlaamse populaties wel binnen een metapopulatieverband moeten beschouwd worden: behoud van een minimaal geschikte habitatoppervlakte voor de maximaal ooit gehaalde populatie tot 2007 (zwartkopmeeuw, grote stern)”

VOKA

3.2.4 Extra beoogde doelen voor niet standvogels

In de eerste alinea wordt aangegeven dat de voorgestelde doelen inzake haalbaarheid afhankelijk zijn van de omstandigheden in de overwinteringsgebieden en tijdens de trekperiode.

Op basis van de eerste alinea wordt in de tweede alinea een bijkomend beoogd doel voorgesteld, namelijk het garanderen of verbeteren van een voldoende levenskwaliteit in de doortrek en overwinterings-gebieden. Dit is een sterke resultaatsverbintenis.

Dit lijkt een verregaande uitbreiding van de Vlaamse verantwoordelijkheden en verplichtingen. Door dit te stellen als beoogd doel neemt Vlaanderen verplichtingen op zich over gebieden waar zij geen enkele bevoegdheid en verantwoordelijkheid heeft.

Een andere -meer realistische- formulering zou kunnen zijn: “Vlaanderen zet zich in om op niveau van de Europese Unie initiatieven te laten ontwikkelen die nastreven om voldoende levenskwaliteit in de doortrek- en overwinteringsgebieden van de betrokken vogels te realiseren.” Dit is met name een middelenverbintenis om na te streven dat op niveau van de Europese Unie dergelijke initiatieven ontwikkeld worden. Daarnaast moet steeds voor ogen gehouden worden dat de

maatregelen die hier genomen worden een impact kunnen hebben (op bv. habitats) buiten Vlaanderen en vice versa.

INBO

Initiatieven voor een voldoende levenskwaliteit in doortrek- en overwinteringsgebieden kunnen inderdaad genomen worden op het niveau van de Europese Unie, maar ook via internationale verdragen zoals de 'Agreement on the Conservation of African-Eurasian migratory waterbirds' (AEWA 2008), dat door o.a. België onderschreven werd. Artikel 3 van deze overeenkomst bepaalt o.a. dat de leden inspanningen leveren tot het behoud van een internationaal netwerk van geschikte habitats binnen het gehele verspreidingsgebied van elke relevante watervogelsoort (opgelijst in bijlage II van de overeenkomst). In bijlage III van de overeenkomst wordt verder nog gespecificeerd dat de leden geacht worden samen te werken rond het ontwikkelen en implementeren van internationale soortbeschermingsplannen, het ontwikkelen en implementeren van noodmaatregelen voor soorten en habitats waar nodig op internationaal vlak en het bijdragen aan internationaal onderzoek en monitoring.

Daarnaast mogen de bepalingen van de Vogelrichtlijn niet uit het oog verloren worden, in het bijzonder

a) artikel 3, lid 2 “ *Voor de bescherming, de instandhouding en het herstel van biotopen en leefgebieden worden in de eerste plaats de volgende maatregelen getroffen:*

a) instelling van beschermingszones;

b) onderhoud en ruimtelijke ordening overeenkomstig de ecologische eisen van leefgebieden binnen en buiten de beschermingszones;

c) herstel of weer aanleggen van vernietigde biotopen;

d) aanleg van biotopen”.

b) artikel 4, lid 2: “*De Lid-Staten nemen soortgelijke maatregelen ten aanzien van de niet in bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogels, waarbij rekening wordt gehouden met de behoeften van het gebied van bescherming in de geografische zee- en landzone waar deze richtlijn van toepassing is, ten aanzien van hun broed-, rui- en overwinteringsgebieden en rustplaatsen in hun trekzones. **Met het oog hierop besteden de Lid-Staten zelf bijzondere aandacht aan de bescherming van watergebieden en in het bijzonder aan de watergebieden van internationale betekenis.***

Deze bepalingen zijn ondermeer vertaald in artikel 36ter, § 2 van het natuurdecreet.

VOKA

Aanvullingen op de methode voor het opstellen van gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen voor soorten van de vogelrichtlijn, partim doortrekkende en overwinterende vogelsoorten

4.2.3 Beoogde doelen

Populatie:

Er wordt in de tweede alinea gesteld dat als beoogd populatieniveau steeds de periode wordt gehanteerd waarin de soort haar hoogste niveau bereikte sinds het tot stand komen van de vogelrichtlijn.

Deze bepaling gaat voor het bedrijfsleven te ver. Er moet niet per definitie steeds het hoogste aantal vogels nagestreefd worden, waarbij de aangroei van steeds toenemende vogelaantallen ook altijd verder gevolgd moet worden. Op een zeker ogenblik zijn de aantallen meer dan voldoende in het licht van de verplichtingen van de vogelrichtlijn.

INBO

De situatie van de jaren '80 en een deel van de jaren '90 als referentie gebruiken voor het opstellen van populatiedoelen is niet aangewezen omwille van de slechte staat van instandhouding waarin de meeste waterrijke gebieden in Vlaanderen zich toen bevonden (bv. slechte waterkwaliteit Zeeschelde, te lage waterpeilen IJzervallei, te intensieve viskweek Vijvergebied Midden-Limburg). Die slechte staat van instandhouding leidde meestal tot lage aantallen watervogels, ver beneden

de potentiële draagkracht van die gebieden. De recente toename van veel watervogelsoorten op zowel Europees als Vlaams niveau is in belangrijke mate een respons op beleids- en beheermaatregelen die tot doel hadden om een ongunstige staat van instandhouding van zowel de soorten zelf als hun leefgebieden in gunstige zin te keren.

Een toename van een soort kan bijgevolg in vele gevallen beschouwd worden als een evolutie van een ongunstige staat van instandhouding naar een gunstige staat van instandhouding (of omgekeerd bij een afname).

Om bovenvermelde redenen worden de doelen steeds geformuleerd in termen van behoud en/of verbetering. Het formuleren van doelen die lager liggen dan het niveau dat is bereikt na een toename, biedt geen garantie dat de huidige gunstige staat van instandhouding kan behouden blijven. We gaan akkoord dat dient vermeden te worden om louter en alleen uitzonderlijke piekaantallen als referentiesituatie te gebruiken. Om die reden worden de populatiedoelen gebaseerd op een tijdspanne van minstens vijf opeenvolgende jaren en dit zoveel mogelijk in een periode met stabiele aantallen (is meestal een aanwijzing dat de maximale draagkracht in de huidige situatie bereikt is).

Het verlagen van de gewestelijke populatiedoelen kan er tevens toe leiden dat de optelsom van de gebiedsdoelen in alle SBZ's waar de soort in internationaal belangrijke aantallen voorkomt, hoger is dan het gewestelijke doel. Het behoud van die internationaal belangrijke aantallen in SBZ's is een verplichting binnen de vogelrichtlijn (kunnen dus ook niet naar beneden bijgesteld worden).

Voor een aantal overwinterende soorten wordt een achteruitgang van de soort tengevolge van betere waterkwaliteit wel aanvaard en is dit als dusdanig ook in de doelen opgenomen.

HVV

3. Vooral in het hoofdstuk soorten van de vogelrichtlijn onder 'Voorgestelde doelen' wordt geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen doelstellingen en maatregelen. Naar verluidt is dit eerder in het overlegproces – toen HVV nog niet ingestapt was – reeds overeengekomen tussen de partners. Deze vermenging is des te ergerlijker omdat onder de noemer 'beperken van verstoring' systematisch 'jacht' als zogenaamde versturende factor opgesomd wordt. Met andere woorden: men gaat er al van uit dat dit zo is, zonder dit te bewijzen of zelfs maar een poort open te laten naar de sector toe. HVV kan dit onmogelijk accepteren. Het minste dat HVV kan verlangen is een objectievere formulering van wat men bedoelt.

INBO

De Europese vogelrichtlijn bepaalt dat internationaal belangrijke vogelsoorten (waaronder watervogels die de 1%-norm overschrijden) binnen vogelrichtlijngebied niet verstoord mogen worden. Er kan niet ontkend worden dat jacht een versturende invloed heeft op vogelpopulaties (zie o.a. Krijgsveld et al. 2004; Krijgsveld et al. 2008, Spilling 1998, van den Tempel 1992, Rudfeld 1990, Béchet et al. 2004, Knight 1984). Het is dus opportuun om jacht toe te voegen als versturende factor naast andere factoren zoals recreatie, paramotoren, helikopters e.d.. We gaan akkoord met HVV dat dit niet systematisch dient toegevoegd te worden in de fiches en kunnen naargelang de soort de lijst van versturende factoren eventueel aanpassen.

We willen er wel op wijzen dat jacht als versturende factor niet bij alle soorten is toegevoegd in de G-IHD, maar hoofdzakelijk bij een selectie van watervogels waarvan wetenschappelijke studies duidelijk aantoonde dat jacht een versturende factor is.

5 Kwantificatie

VOKA

Methoden voor het kwantificeren van de voorgestelde instandhoudingsdoelstellingen

De essentie van de vraagstelling is een zo correct mogelijke omschrijving van de toestand waarbij er een gunstige staat van instandhouding aanwezig is en dus een concreet antwoord op de vraag "Hoeveel is genoeg". Voor Voka mag het doel niet de stelselmatige vermeerdering/verbetering van het habitat/soort in oppervlakte/aantal en kwaliteit an sich zijn voor een bepaalde periode.

Voor Voka is de goede staat van instandhouding de situatie in Vlaanderen waarbij voor elk van de betrokken habitats en soorten afdoende leefgebied van afdoende kwaliteit aanwezig is voor een gunstige staat van instandhouding voor dat habitat of die soort. Het niveau of de referentiewaarde waarbij dit voor elk habitat of elke soort wordt bereikt wordt in onderhavige oefening zo goed mogelijk vastgelegd en gekwantificeerd.

ANB Het ANB gaat akkoord met de definitie dat een gunstige staat van instandhouding in Vlaanderen de toestand is waarbij voor elk van de betrokken habitats/soorten afdoende leefgebied van afdoende kwaliteit voorhanden is. Dit is ook het vertrekpunt geweest voor de kwantificatie door ANB, waarbij de door de Habitatrichtlijn gedefinieerde gunstige staat van instandhouding zo goed mogelijk werd vastgesteld onder de vorm van vereiste oppervlakten en vereiste kwaliteit. Uit de methodiek van Hoofdstuk 5 blijkt ook dat stelselmatige verbetering of vermeerdering van habitat/soort geen doel op zich is en voor een aantal soorten niet aan de orde is.

5.1 Inleiding

Op pagina 51 wordt aangegeven dat de extra benodigde oppervlakte moeilijk te berekenen valt omwille van de afhankelijkheid van de toestand van het natuurlijk milieu (bv. Slechte milieukwaliteit). Het bedrijfsleven heeft enkele bedenkingen bij deze redenering. Het heeft immers geen zin habitats te creëren met een onvoldoende kwaliteit. Voka beschouwt het oppervlaktecriterium als een onafhankelijk, losstaand en evenwaardig criterium als het kwaliteitscriterium. Indien men een verband zou willen instellen dan is het noodzakelijk wetenschappelijk onderbouwde functies te gaan bepalen om een relatie tussen beide te gaan vastleggen.

ANB

Het criterium oppervlakte hangt wel degelijk onlosmakelijk vast met de kwaliteit:

- habitats moeten voldoende groot zijn voor duurzame instandhouding van de typische soorten: dit zijn soorten waarvan het voorkomen sterk gecorreleerd is met dit habitat in Vlaanderen. Het is een algemeen aanvaard principe dat de soortenrijkdom van een ecotoop toeneemt als ook de oppervlakte stijgt.
- habitats moeten voldoende ruimte hebben voor ontwikkeling van een gunstige structuur: een voorbeeld zal dit verduidelijken: habitat 2310 (Psammofiele heide) bestaat uit een dynamische mozaïek van droge tot vochtige heidevegetaties, met lokaal open zandplekken en korstmosvegetaties: om al deze stadia duurzaam te laten voortbestaan is ruimte nodig voor spontane succesie op pionierszanden waarbij de levensgemeenschappen lokaal kunnen verschuiven maar toch aanwezig blijven.
- de functies om een habitat in stand te houden, vereisen vaak aaneengesloten oppervlaktes om gunstige ontwikkeling van habitats mogelijk te maken: het voorbeeld van habitat 2310 vereist ruimte voor spontane zandverstuivingen en vereist een voedselarm, zeer open landschap:

5.2 Referentieoppervlakte voor een gunstige staat van instandhouding

De tekst stelt dat voor sommige habitats en soorten, waarvoor er weinig of geen kansen op uitbreiding zijn (cfr. Toekomstperspectieven), in voorkomend geval de staat van instandhouding permanent ongunstig zal zijn. Het bedrijfsleven is van mening dat een dergelijke situatie in wezen nooit mogelijk kan zijn bij een correcte toepassing en implementatie van de verschillende stappen van de habitatrichtlijn.

ANB Voor een aantal habitats of soorten is de realisatie van voldoende grote populaties of soorten, waarvan het voortbestaan op lange termijn verzekerd is, niet mogelijk. Zo is het hoogveen in Vlaanderen van nature beperkt door de te lage neerslagoverschotten en kunnen nooit vlakdekkende grondwateronafhankelijke veenlichamen ontstaan. De noodzakelijke structuren en functies zullen dus nooit goed ontwikkeld zijn. Dit belet niet dat lokaal waardevolle

hoogveenachtige vegetaties voorkomen, zoals het Ven Onder de berg, die net omwille van hun grote zeldzaamheid in Vlaanderen zeer belangrijk zijn om een aantal Rode-lijstsoorten te behouden, zoals hoogveenglanslibel, lavendelheide, kleine veenbes. De doelstelling van ANB voor zulke habitats is niet om een gunstige staat van instandhouding te bereiken, wel om deze habitats binnen de ecologische en maatschappelijke randvoorwaarden optimaal te ontwikkelen zodat ze kunnen blijven functioneren als leefgebied voor een aantal zeer sterk bedreigde Rode-lijstsoorten.

Onder opsommingpunt c komt 'die habitattypische soorten' opeens voor. Nergens tot op dit punt en ook niet verderop in het rapport is melding gemaakt van de term "habitattypische soorten". Naar analogie met de opmerkingen over het gebruik van Heutz & Paelinckx 2005, is het ook hier onduidelijk welke soorten bedoeld worden, hoe vanuit verzadigde habitats werd geredeneerd en hoe sterk de resultaten afhangen van expertoordelen met een mogelijke bias.

ANBHabitattypische soorten zijn soorten waarvan het voorkomen sterk gebonden is aan bepaalde habitats en een indicatie is van goed ontwikkelde habitats: een voorbeeld is de dagvlinder Gentiaanblauwtje die alleen kan overleven op goed ontwikkelde natte heiden, die niet verzuurd, niet verdroogd en voldoende groot is.

De term is gewoon overgenomen uit de definitie van „staat van instandhouding” van een natuurlijke habitat uit de habitatrictlijn. Daar wordt melding gemaakt van “de voor die habitat typische soorten”. In het hoofdstuk over de kwantificatie is gepoogd om volledig in lijn te blijven met de terminologie van de Habitatrictlijn.

'De kwantitatieve doelen geformuleerd in dit document gaan uit van de hierboven aangehaalde ecologische principes'. Het is niet duidelijk welke ecologische principes bedoeld worden.

ANB

Het betreft de ecologische principes van paragraaf 5.2. ****

5.3.1.1 Habitats met een actuele oppervlakte groter dan 400 ha

Stap 1: De term 'referentiesituatie' wordt aangehaald. Wordt hiermee de referentieoppervlakte bedoeld?

Stap 2: Het bedrijfsleven is van mening dat er geen noodzaak is tot uitbreiding van de oppervlakte in functie van de criteria areaal en kwaliteit. Inzake kwaliteit kan worden aangegeven dat het niet noodzakelijk zinvol is hiervoor de doelstelling oppervlakte te vergroten. Het vergroten van de oppervlakte lost immers niets op aan het gebrek aan kwaliteit voor een bepaalde locatie, waarvan de kwaliteit slecht zou blijven. Oppervlakte-uitbreiding op een meer geschikte locatie kan eventueel opportuun zijn, waarbij er geen verdere inspanning tot kwaliteitsverbetering op de andere locatie noodzakelijk is, zodat men op dat ogenblik te maken heeft met een verschuiving van de oppervlakte.

Het begrip kwaliteit bepaalt erg veel en kent nogal wat onduidelijkheden (zie eerder).

Stap 4: "Typische soorten" het is onduidelijk welke bedoeld worden (zie eerder dit hoofdstuk).

ANB

Strikt gezien dient het areaal van een habitat of soort uit te breiden wanneer dit ongunstig gerapporteerd is. De reden is meestal dat de actuele oppervlakte te klein en sterk versnipperd is om uitwisseling van soorten tussen de habitats toe te laten. In theorie zou men dus tussen de actuele relicten voldoende stapstenen moeten herstellen. In de praktijk zal dit zeer moeilijk zijn en ontbreekt de huidige kennis om precies te zeggen waar kansen bestaan voor herstel. Voor de

kwantificaties van bijkomende oppervlakten heeft ANB dus geen rekening gehouden met een groter referentieareaal, tenzij er goed onderbouwde en beleidsmatig ondersteunde gebiedsstudies bestaan. In de meeste gevallen wordt echter geen bijkomende oppervlakte voor ontwikkeling van volledig nieuwe habitatsites in een omgeving waar actueel geen habitats voorkomen voorzien. Er gebeurt dus quasi geen oppervlakte-uitbreiding in functie van het criterium areaal. Voor de criteria van kwaliteit en typische soorten verwijzen we naar het voorgaande.

5.3.1.2 Habitats met een actuele oppervlakte kleiner dan 400 ha

Voka is van mening dat het niet correct is om te stellen dat alle habitats met een actuele oppervlakte kleiner dan 400 ha zich in een slechte staat van instandhouding bevinden. Het criterium 400 ha wordt niet onderhouden, noch werden er referenties toegevoegd. Daarnaast lijkt deze bepaling in tegenspraak met de aanmeldingsgegevens van de SBZ-H gebieden in toepassing van de EU-beschikking 227/97/EG.

ANBDe 400 ha-drempel stelt enkel iets over de zeldzaamheid van dat habitat in Vlaanderen, gebaseerd op de meest zeldzame zeldzaamheidsklasse van de BWK. Dit getal zegt dus niets over de staat van instandhouding in ecologische zin. De drempel van 400 ha is louter een pragmatische beslissleutel om te bekijken volgens welke methode men de kwantificatie uitvoert.

1) Voor habitats kleiner dan 400 ha gebeurt de kwantificatie op een zeer gedetailleerd niveau en wordt elke actuele habitatkern bekeken. Het einddoel was om voor een representatief aandeel kernen een gunstige staat van instandhouding te bereiken, niet om te komen tot 400 ha habitat wat bevestigd wordt door het uiteindelijke resultaat

2) Voor habitats > 400 ha kon niet meer elke individuele habitatkern bekeken worden. Hier werden verschillende stappen doorlopen, zoals beschreven in de methodiek.

5.3.2 Oppervlakteberekening leefgebieden voor de Europees beschermde soorten

Stap 1: In het algemeen gelden hier de opmerkingen die eerder al gemaakt zijn: welke data worden gebruikt, hoe wordt kwaliteit ingeschat en welke link wordt er gelegd tussen leefgebied en populatie.

ANB

De kwantificatie is de vervolgstap op de beoordeling van de staat van instandhouding door het INBO en de formulering van de gewestelijke doelen: hiervoor werd gewerkt met de data van het INBO. Om vanuit de actuele oppervlakten doeloppervlakten te kunnen berekenen werd gebruik gemaakt van de LSVI-tabellen van het INBO en het advies van INBO, INBO.A.2008.191 "Biotoopomschrijving en densiteiten van enkele oppervlaktebehoevende Europese richtlijnsoorten in Vlaanderen".

Voor oppervlaktebehoevende soorten is de referentiepopulatie nauwkeurig gereconstrueerd voor de laatste jaren, en is steeds de grootste populatie van de laatste jaren als referentiepopulatie genomen. De kleinste "distance to target" wordt systematisch genomen als basis voor de kwantificatie.

Stap 2: Er is sprake van criteria. Er dient vastgesteld dat C3 en C7 ontbreken.

ANBDit klopt niet. Bij C2 is er een verwijzing naar C3, bij C6 is er een verwijzing naar C7.

Uit groep 1 wordt een lijst voorgesteld. Uit deze lijst worden de soorten uit groep 1bis geschrapt. Daarna blijven ruwweg volgende soortgroepen over:

- soorten van landbouwgebieden (hamster, grauwe klauwier, grauwe kiekendief, kleine rietgans). Hierdoor dient niet echt het leefgebied vergroot, maar kunnen (eenvoudige? gewenste?) maatregelen genomen worden.

ANB Veeleisende soorten van extensieve cultuurlandschappen behoren tot de meest bedreigde soortengroep in West-Europa. De term leefgebied moet hier geïnterpreteerd worden vanuit een

landschappelijk oogpunt (bijvoorbeeld een akkerlandschap) maar vanuit de ecologische vereisten van de soort in termen van voldoende dekking, rust en voedselaanbod gedurende alle fasen van zijn levenscyclus: in de praktijk zijn voor deze soorten een voldoende aandeel extensieve landbouwpercelen of braakranden met hoog aanbod van (onkruid)zaden, ongewervelden, veldmuizen, kleine zangvogels) vereist met voldoende hoge concentratie binnen het leefgebied van die soort.

Het gebied waar Hamster, Grauwe kiekendief en Kleine rietgans moet op zich niet uitgebreid worden qua oppervlakte, maar het gebied moet wel als leefgebied kunnen dienen en dit kan slechts mits een aantal – weliswaar naar ruimteslag – beperkte maatregelen. In de kwantificatie-oefening is er voor deze soorten gekozen voor eenvoudige en beperkte maatregelen om de gebieden waar deze soorten voorkomen of kunnen voorkomen als een geschikt leefgebied te kunnen catalogeren.

Voor Grauwe klauwier klopt de stelling niet dat het leefgebied niet vergroot zou moeten worden. Er is op dit moment slechts een beperkte oppervlakte gebied dat voldoet aan de criteria van leefgebied. Er is dus een uitbreiding nodig. De uitbreiding van het leefgebied is absoluut nodig en vereist een gericht beheer waarbij eenvoudige maatregelen op zich niet volstaan. Cruciaal is het voedselaanbod met vooral grote insecten. Hiervoor zijn extensieve bloemrijke hooilanden samen met de geschikte en hoge dichtheid aan ecologische infrastructuur nodig.

- *Soorten van moerassen (roerdomp, porseleinhoen & woudaap) zijn niet zozeer grote ruimtevreter, maar specifieke soorten. Er mag niet onderschat worden dat eenvoudige, gerichte ingrepen in leefgebieden met een eerder beperkte oppervlakte voor deze soorten succesvol kunnen zijn. Bijvoorbeeld woudaap die intussen al jarenlang broedt in de vijvers van 't Park naast de TGV-lijn in Leuven.*

ANB

Voor de berekening van de oppervlaktevereisten van alle soorten werd beroep gedaan op de beoordelingstabellen van het INBO, die zelf steunen op een uitgebreide wetenschappelijke literatuurstudie. Het is bijgevolg niet correct om te stellen dat Roerdomp, Porseleinhoen en Woudaapje geen "ruimtevreter" zijn. De verwijzing naar het Woudaapje dat jarenlang broedt in de vijvers van het Park naast de TGV-lijn in Leuven, klopt op zich niet volledig: er is enkel een territorium geweest zonder enig broedbewijs. Deze vaststelling kan evenzeer leiden tot de conclusie dat het leefgebied van de vijvers van het Park te Leuven niet optimaal was. Daarenboven is dit leefgebied van het Park niet klein, en valt de oppervlakte van dit gebied perfect binnen de marge van 5-25 ha leefgebied zoals opgenomen voor deze soort in het advies van INBO, INBO.A.2008.191 "Biotoopomschrijving en densiteiten van enkele oppervlaktebehoevende Europese richtlijnsoorten in Vlaanderen.

- *Gladde slang zal toch voornamelijk een plaats krijgen binnen Nationaal Park Kempen of eventueel in vergelijkbare grote eenheden die nu al een aanzienlijke oppervlakte hebben.*

ANB

De te beschermen populaties bevinden zich inderdaad hoofdzakelijk in of bij grote heidegebieden, waar men door gericht beheer het biotoop van de soort kan verbeteren.

Deze soort is een belangrijke kritische en/of typische soort voor het habitat droge heide, droge heide op duinen (met beperkte boomopslag) en natte heide, meer bepaald de variatie tussen deze types, en als dusdanig een kenmerkende soort voor een mozaïek van heidetypes. In stap 1 zijn alle gegevens van Gladde slang verzameld. In stap 2 zijn voor gebieden waar er mogelijkheden waren om populaties met elkaar te verbinden, de locaties van de populaties op kaart gezet. Vervolgens is er een summier ontsnipperingsplan opgesteld en zijn de te nemen maatregelen geformuleerd. Deze maatregelen zijn gekwantificeerd. Deze oppervlaktes zijn volledig additioneel aan voorzien oppervlakte uitbreiding habitats droge en natte heide, omdat het hier meestal smalle verbindingen betreft.

Het knelpunt van deze soort is dus de versnippering van de bestaande populaties tussen de van elkaar gescheiden heidegebieden of heidegebiedjes.

5.3.2.3 Berekening van de oppervlaktebehoefte voor de soorten van groep 1 en groep 3

RBB, of regionaal belangrijke biotopen worden hier voor de eerste maal vermeld. Hoe er mee omgegaan zal worden en welke het zijn, is nergens in het rapport vermeld.

ANB Het antwoord is simpel: een leefgebied van een soort bestaat niet enkel uit habitats van Bijlage I van de habitatrichtlijn, maar ook uit andere habitats dan deze van Bijlage I van de habitatrichtlijn. Om de oppervlaktebehoeftes van habitats en soorten niet zomaar te cumuleren, maar te integreren, was er nood om de leefgebieden enerzijds uit te drukken in habitats van Bijlage I en overige habitats zoals de Regionaal Belangrijk Biotopen. Regionaal belangrijke biotopen zijn biotopen die niet door de habitatrichtlijn beschermd zijn; maar wel zeer waardevol zijn voor het natuurbehoud in Vlaanderen en als zeer waardevol geëvalueerd worden door de BWK: voorbeelden zijn dottergraslanden of rietvegetaties. Deze vegetaties zijn vaak essentieel als leefgebied voor veel soorten van de Vogel- en habitatrichtlijn. De regionaal belangrijke biotopen worden expliciet beschreven in de LSVI-tabellen van het INBO. Het belang van deze Regionaal belangrijke biotopen als leefgebied voor de doelsoorten van Natura2000 werd eveneens beschreven in de LSVI-tabellen van het INBO. De RBB, indien onderdeel van een leefgebied van een soort, zijn gewoon mee opgenomen in de kwantificatie.

Stap 2: De roerdomp is een goed gekozen als voorbeeld. Voor een grote populatie is inderdaad een rustig gebied noodzakelijk. Ervaring leert echter dat de soort vooral predatorvrije broedzones nodig heeft (een rietkraag), die rustig gelegen zijn. Foerageren doet de soort tussen riet, maar evenzeer in natte graslanden in de omgeving. Het is dus niet zozeer een eenvoudige rekenoefening met oppervlakten, maar ook structuren en ligging binnen ecosystemen dient in rekening gebracht te worden.

ANB De kwantificatie van deze soort was inderdaad niet eenvoudig. Voor de leefgebiedvereisten is het advies van INBO, INBO.A.2008.191 "Biotoopomschrijving en densiteiten van enkele oppervlaktebehoevende Europese richtlijnsoorten in Vlaanderen gebruikt. Zoals reeds vermeld is voor deze soort de benodigde oppervlakte (extra) leefgebied systematisch verkleind door zoveel mogelijk te werken (voor ca. 75 % van de doelpopulatie) met verschillende gealloceerde scenario's voor potentiële leefgebieden en systematisch te kiezen voor het scenario met het kleinste ruimtebeslag. . Structuren en ligging binnen ecosystemen zijn hierbij in rekening gebracht. Ze waren essentieel om tot realistische doelstellingen te komen voor de benodigde oppervlakte leefgebied.

BB

1.7. Elementen die niet in rekening gebracht zijn

In de actuele methodiek is er onvoldoende rekening gehouden met de meer dan positieve effecten van

- *een vergroting van natuurgebieden;*
- *een grootschalige inrichting van natuurgebieden;*
- *het optimaal ruimtelijk configureren van habitats. (Dit moet de inzet zijn van de S-IHD's.)*

Concrete vraag: "Leidt dit niet tot het onderschatten van de positieve effecten van een schaalvergroting, waardoor men sneller tot een negatieve beoordeling komt?"

ANB De positieve effecten van schaalvergroting zijn impliciet wel meegenomen in het opstellen van G-IHD's: ze zijn zelfs essentieel om met de berekende oppervlakten habitats en Regionaal belangrijke biotopen ook te voldoen aan de oppervlakte-eisen van de faunasoorten. Dit wordt in onderstaande tekst nader toegelicht.

Voor habitats met een ongunstige staat van instandhouding worden voor de kwantificatie verschillende criteria bekeken. In veel gevallen is lokale uitbreiding van de oppervlakte nodig om te voldoen aan de criteria van kwaliteit, aan voor het habitat typische soorten of vereisten van andere soorten van internationaal belang. Schaalvergroting op lokaal niveau is dus essentieel om

bestaande kernen versterken: het positieve effect van schaalvergroting is dus niet onderschat, maar integendeel in rekening gebracht om een gunstige habitatkwaliteit te kunnen realiseren. Men mag niet vergeten dat als er 25 % van de oppervlakte niet in een lokaal goede staat van instandhouding is, per definitie het habitat in een regionaal ongunstige staat van instandhouding is. Men moet dus ongeacht de ligging, aan minstens 60 - 75 % van de locaties waar een habitat voorkomt, naar een lokaal gunstige staat van instandhouding gaan door schaalvergroting.

De veronderstelling dat er goed gebufferde, hoog kwalitatieve habitats van voldoende omvang ontstaan is ook essentieel voor de volgende stap in de kwantificatie: de berekening van extra oppervlaktevereisten voor fauna: hiervoor werd de fauna in gedeeld in 3 groepen:

- groep 2 omvat alle oppervlakte-eisende soorten waarvan men veronderstelt dat ze actueel ongunstig zijn, maar dat door de bijkomende oppervlakte habitats van bijlage I voldoende grote en geschikte leefgebieden ontstaan. De schaalvergroting in functie van habitats maakt een verdere habitatuitbreiding in functie van veel fauna-soorten dus niet meer nodig !

Om die reden kon de lijst van soorten van groep 1 sterk ingeperkt worden: dit betreft de oppervlakte-eisende soorten waarvoor men zelfs na habitatuitbreiding in functie van het habitat op zich, geen voldoende oppervlakte bereikt in Vlaanderen: zo volstaat de voorziene uitbreiding van halfnatuurlijke graslanden op zich wel voor duurzaam behoud van deze graslanden, maar niet voor duurzame populatie Grauwe Klauwier. Moest men geen rekening houden met de gunstige effecten van schaalvergroting, dan zouden veel faunasoorten van groep 2 niet meer voldoen aan de criteria C1 en C2 voor deze groep en naar groep 1 verhuizen: in dat geval zouden ook voor deze soorten extra oppervlakten leefgebied nodig zijn.

- Voor soorten van groep 1 en 3 werden concrete oppervlaktebehoeften berekend. Hierbij werd steeds minstens 75 % van het aantal broedparen gealloceerd aan een gebied of aan het sigmaplan. Dit was noodzakelijk om te komen te haalbare en realistische doelen: het aantal doelparen werd zo geconcentreerd in een aantal kerngebieden om zo te komen tot een minimale oppervlakte (extra) leefgebied met een hoge kwaliteit en dus hoge dichtheden van broedparen. Voor de selectie van kerngebieden vertrok men van gebieden waar actueel reeds belangrijke oppervlakten geschikt leefgebied voorkomen: wanneer men in deze zulke zones extra leefgebied kan creëren wordt de vereiste oppervlakte voor deze soorten sneller bereikt dan wanneer men van een nul-situatie moet vertrekken: als een broedkoppel 100 ha van een bepaald leefgebied nodig heeft, kan men best 60 ha bijmaken in een gebied met actueel geschikt leefgebied van 40 ha, dan 95 ha in een gebied met actueel 5 ha geschikt leefgebied. Tevens werd geopteerd voor een concentratie van broedparen in enkele kansrijke kerngebieden in plaats van een volledige spreiding: in voldoende grote kerngebieden bereiken de doelsoorten hogere dichtheden per ha dan in vele kleine verspreide gebiedjes: op Vlaams niveau is dan minder oppervlakte nodig Als voorbeeld vermeldt de methodiek Grauwe kiekendief waarvoor binnen kansrijke gebieden een aantal kernen geselecteerd waar de maatregelen geconcentreerd worden.

Er werd dus wel degelijk rekening gehouden met de positieve effecten van een schaalvergroting. Concentratie van natuurwaarden in voldoende grote, goed gebufferde gebieden was zelfs een belangrijk uitgangspunt voor de kwantificatie van de oppervlakten voor habitats en soorten om te komen tot een zo klein mogelijke noodzaak aan extra oppervlakte leefgebieden.

Met de grootschalige inrichting van natuurgebieden is wel rekening gehouden. Er is immers in de kwantificatie heel veel aandacht geschonken aan de mogelijkheden om de "distance to target" te verkleinen door een gericht beheer of inrichting van bestaande natuur- en bosgebieden. In de oefening is echter abstractie gemaakt van de benodigde extra middelen hiervoor.

Het optimaal ruimtelijk configureren heeft wel plaats gevonden voor een beperkt aantal soorten, maar is in se een onderdeel van de S-IHD. Als er voor een habitat bijvoorbeeld een minimale aaneengesloten oppervlakte van 10 ha nodig is om in een gunstige staat van instandhouding te kunnen bereiken, blijft een minimale oppervlakte van 10 ha nodig ondanks het al of niet ruimtelijk configureren. Het optimaal ruimtelijk configureren zal vooral leiden tot een vermindering van de bovengrens van de extra benodigde oppervlakte leefgebied, maar niet tot een vermindering van de ondergrens van de extra benodigde oppervlakte leefgebied. Het optimaal ruimtelijk configureren is in een aantal gevallen ook niet mogelijk omdat de milieucondities voor de ontwikkeling van een bepaald habitat soms niet kunnen gecreëerd worden.

1.8. Nood aan fasering & opvolging

In de tekst is al aangehaald dat grootschalige natuuringrepen soms onverwacht positieve effecten kunnen kennen. In Vlaanderen zijn we dit immers nog niet gewoon. Evenmin is er een traditie in omgang met grote natuurgebieden (de gemiddelde oppervlakte van een reservaat was lange tijd 5 ha). Er kan dus moeilijk ingeschat worden welke (extra) positieve effecten optreden door het areaal natuur wezenlijk te vergroten. De uitbouw van het SBZ netwerk zou dus gefaseerd moeten gebeuren, met ingebouwde terugkoppeling naar beslissingen op basis van resultaten van vorige fasen. Dit hoort thuis onder het begrip "voortschrijdende kennis".

Concrete vraag: "In hoeverre is de uitwerking van een fasering tussen of binnen de verschillende betrokken gebieden een haalbaar en efficiënt initiatief om de impact van de genomen maatregelen op te volgen en zo mogelijk bij te sturen?"

ANBTegen 2010 moeten voor elke SBZ-H gebiedsspecifieke IHD's opgemaakt worden, om te voldoen aan de habitatrictlijn. De timing wordt hier dus bepaald door Europa en moet tegen 2010 gehaald worden.

In functie van deze SBZ-IHD moeten instandhoudingsmaatregelen geformuleerd worden: hier kan wel een fasering en terugkoppeling mogelijk zijn:

- Een aantal instandhoudingsmaatregelen zullen minimaal noodzakelijk zijn om de vereiste milieukwaliteit en minimale oppervlakte en/of de bepaalde prioriteiten te halen. Deze maatregelen moeten in fase 1 gerealiseerd worden.
- Wanneer zou blijken t dat gebiedsdoelen met deze maatregelen behaald worden, moeten voor deze SBZ in principe geen verdere instandhoudingsmaatregelen genomen worden.

Er zal echter steeds een interactie zijn tussen doelen op Vlaams niveau en doelen op gebiedsniveau:

- Indien blijkt dat de vooropgestelde doelen toch te laag waren om een duurzame staat van instandhouding in Vlaanderen te realiseren moeten doelen herzien worden
- Indien blijkt dat de realisatie van bepaalde doelen in andere SBZ's niet mogelijk blijkt.

1.9. Gefaseerd - garantie

Deze fasering dient zich te baseren op een intensieve opvolging van de maatregelen met een voldoende brede scope. Niet alleen naar de (onverwachte) resultaten dus, maar ook een registratie van de werkelijke uitvoering van alle geplande maatregelen en de afwijkingen ten opzichte van de planning (timing en wijze van uitvoering). Dit moet dan gelegd worden naast de monitoring van soorten en habitats op dezelfde terreinen. Er kan immers ruimtevraag ontstaan doordat natuurgebieden te weinig correct ingericht dan wel beheerd zijn. (zie 1.1 Pag 23. 1.7.2 Referentieoppervlakte bullet 4).

Concrete vraag: "In hoeverre zijn INBO en ANB bereid een dergelijke monitoring te organiseren en na te gaan in hoeverre nieuwe maatregelen al dan niet nodig zijn?"

ANBIn het kader van Natura2000 moet België 6-jaarlijks rapporteren aan Europa inzake de habitatrictlijn en tweejaarlijks inzake de Vogelrichtlijn. De rapportage van 2007 was de eerste rapportage die de lidstaten moesten uitvoeren voor de habitatrictlijn. De Europese Commissie aanvaardt hier het principe dat er zoveel mogelijk van bestaande data gebruik gemaakt werd, aangezien de concrete vereisten om te rapporteren pas sinds 2006 bekend zijn.

Voor de volgende EU-rapportages (2013 en verder) moeten de lidstaten echter een systematische monitoring uitvoeren. ANB en INBO werken momenteel aan de voorbereiding van het opzetten van zulk een monitoring-meetnet: essentieel hierbij is de noodzaak om wetenschappelijk relevante gegevens op Vlaamse schaal te verzamelen tegen een aanvaardbare kostprijs. Op landelijk niveau wordt dus een Natura2000-monitoring voorzien om aan Europa te kunnen rapporteren.

Wat wenst men echter te monitoren? Essentieel bij het opzetten van meetnetten is dat de doelstellingen van het meetnet op voorhand duidelijk zijn. Algemeen kan men stellen dat het aantal

vereiste metingen exponentieel toeneemt in relatie tot het aantal te beantwoorden vragen. Zo heeft men veel minder meetpunten nodig om op Vlaamse schaal uitspraak te doen over een algemene trend van bepaalde habitats, dan om uitspraak te doen over een trend van een habitat per gebied. Het monitoren van effecten van bepaalde maatregelen op bepaalde soorten of habitats vergt nog eens extra meetpunten, zeker wanneer men effecten wil meten van inrichting, beheer of ruimtelijke configuratie.

Als conclusie kan ANB stellen dat een monitoring van Natura 2000 voorzien wordt maar dat het detailniveau vooral zal bepaald worden door de inhoudelijke minimum-eisen vanuit Europa, informatiebehoefte van ANB en de beschikbare middelen.

2. Toetsingsnota wetenschappelijke commissie

Antwoord op vraag 13.

De commissie stelt vast dat het succes van natuurontwikkeling geen wetmatigheid is.

Concrete vraag: "In hoeverre is dit een pleidooi om alle aandacht te concentreren op gebieden waar nu nog natuur aanwezig is? Neutraliseert deze uitspraak niet de vraag naar uitbreiding?"

Antwoord van de wetenschappelijke toetsingscommissie.

Uiteraard is het behouden van wat er aan natuur rest de hoogste prioriteit. Anderzijds is het zo dat in veel gevallen de oppervlakte aanwezige natuur te klein geworden is of dat er een behoorlijke degradatie is. In deze gevallen is natuurontwikkeling het enige alternatief. Natuurontwikkeling wordt wereldwijd met veel succes toegepast en bepaalde internationaal zeer vermaarde natuurgebieden zijn op die manier ontstaan. De Oostvaardersplassen in Nederland is maar één van de vele voorbeelden. De commissie wou echter een zekere voorzichtigheid aan de dag leggen en dit omwille van 2 redenen. Vooreerst is er het tijdsaspect. Bepaalde habitats kunnen zich veel sneller ontwikkelen dan andere. Het succes in zeer dynamische ecosystemen is erg groot. Het herstel van meer stabiele ecosystemen neemt echter veel meer tijd in beslag waardoor men niet kan verwachten om binnen de 10 jaar een oud bos te kunnen ontwikkelen. De 2de reden voor voorzichtigheid is dat natuurontwikkeling wel vaak tot zeer interessante resultaten kan leiden maar dat er soms wel onverwachte ontwikkelingen zijn. Dat wil zeggen dat je wel een specifiek habitat kan ontwikkelen maar dat de soortensamenstelling niet noodzakelijk overeenkomt met de verwachtingen. Dit kan ook te maken hebben met de termijnen waarop we natuurontwikkeling beoordelen.

Kortom, natuurontwikkeling is en blijft een erg belangrijke optie, na het behouden van bestaande gebieden, maar de termijn waarop het succes kan geboekt worden is erg afhankelijk van verschillende factoren.

Antwoord op vraag 14. In welke mate is het feit dat de methode conservatief is (en leidt tot te voorzichtige doelstellingen), op zich onderbouwd ?

In onderstaande tabel worden de elementen overgenomen en geordend die aangehaald worden ter argumentering.

Factoren die ertoe leiden dat de doelstellingen vergaand zijn Factoren die ertoe leiden dat de doelstellingen (te) voorzichtig zijn

- *Kennislacunes*
- *Grensoverschrijdende populaties ref 1994 niet goed te beschrijven en sinds die tijd is er nog veel natuur verloren gegaan*
- *Onbekende criteria*
- *Stochasticiteit*
- *Toenemende druk op de open ruimte*

- Met het citaat van Art 4., van vnl. de Vogelrichtlijn wordt getracht aan te tonen dat nog veel meer zou moeten gebeuren.

De factoren die leiden tot vergaande doelstellingen kunnen echter nog aangevuld worden met:

- a) het positieve effect van het oprichten (vergroten van oppervlakte) van grote natuurgebieden is sowieso onderschat
- b) het effect van een beter beheer van grote natuurgebieden is sowieso onderschat
- c) het effect van het beter sturen (milderen) van negatieve processen (bv. recreatie, art 4.) in grote gebieden
- d) voor kleine habitats (<400 ha) wordt gebruik gemaakt van het MSA. In principe zit hierin al enige stochasticiteit verwerkt.
- e) Ruimtelijke configuratie

Concrete vraag: "Op basis van deze argumenten wordt in de conclusie gesteld dat de aanpak over het geheel te conservatief/voorzichtig is. Is dit niet in tegenspraak met de keuze van drempelwaarde door de auteurs en andere?"

Antwoord van de Wetenschappelijke Toetsingscommissie.

Het is juist dat er zowel elementen zijn die sturen naar de verhoging van de doelstellingen als naar het formuleren van lage doelstellingen. Deze elementen kunnen niet zonder meer worden opgeteld of tegen elkaar worden afgewogen. Ingaand op de door Boerenbond aangehaalde elementen kan op basis van de kennis en ervaring van de wetenschappelijke toetsingscommissie het volgende worden gesteld:

- **De Boerenbond klasseert het gegeven van kennislacune als een element dat de toetsingscommissie aanhaalt als een sturend element in de richting van te hoge doelstellingen.** Hier is de wetenschappelijke toetsingscommissie foutief geciteerd. De toetsingscommissie stelt vast dat de methodiek van het formuleren van doelen sterk terugvalt op de effectieve vaststellingen op het terrein van het voorkomen van ecotopen (habitats) en soorten. Met dit uitgangspunt is het risico dat niet opgetekende natuurwaarden niet in rekening worden gebracht bij het formuleren van natuurwaarden. Voor wat betreft vogelrichtlijngebieden in Vlaanderen kan hierbij gesteld worden dat ondanks de kennis van het voorkomen van vogels in deze gebieden hier zelden of nooit een gebiedsdekkende inventarisatie is doorgevoerd. Het voorkomen van soorten in deze gebieden is dus altijd in min of meerdere mate onderschat wat kan leiden tot het formuleren van te lage doelen.
- **De Boerenbond stelt dat het positieve effect van het oprichten (vergroten van oppervlakte) van grote natuurgebieden sowieso wordt onderschat.** De toetsingscommissie heeft kennis van het hanteren van dichtheidsgegevens voor soorten waarmee wordt ingeschat wat het resultaat kan zijn van het vergroten en het creëren van natuurgebieden. Dergelijke dichtheidsgegevens worden gehanteerd om te berekenen welke arealen van bepaalde ecotopen en leefgebieden dienen te worden gecreëerd bv. in natuurcompensatiedossiers. Dit is o.m. gebeurd bij het ontwikkelen van natuurscenario's ten behoeve van het Strategisch Plan Haven van Antwerpen. In dit hieronder geciteerd studiewerk is ook een 'second opinion' opgenomen door Nederlandse experts. Deze experts stelden dat de gehanteerde dichtheden in Vlaanderen bijna systematisch te hoog waren. Het gevolg hiervan is dat de voorziene natuuruitbreiding zal leiden tot een kleiner resultaat op het vlak van natuur dan verhoopt.
(Indeherberg M., Adriaensen F, Van de Genachte G. en Meire P. 2005. Het opmaken van een verkennende studie ter voorbereiding van de ruimtelijke vertaling van de Vogel & Habitatrichtlijnverplichtingen in het algemeen en de Instandhoudingsverplichtingen in het bijzonder m.b.t. de delen van het Europees Vogelrichtlijngebied 3.6 en het Europees Habitatrichtlijngebied 3.5 binnen het Linkerscheldeoevergebied. Opdrachtgever: Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen)

- **De Boerenbond stelt dat de betere sturing van negatieve effecten op natuurgebieden in de toekomst zal leiden tot hogere natuurwaarden en dat dit effect wordt onderschat.** De toetsingscommissie stelde in haar antwoord op vraag 14 dat de toenemende druk op de open ruimte juist het tegendeel doet vermoeden. Hierbij haalde zij het voorbeeld van recreatie aan. Zonder dat de toetsingscommissie dit onderbouwt met cijfers durft ze te stellen dat ecotoerisme in de komende jaren en decennia zal toenemen. Als voorbeeld kan het Nationaal Park Hoge Kempen worden aangehaald. De recreatie zal voor een aantal soorten wegen op de draagkracht die in een natuurgebied kan worden bereikt. Er is op dit vlak zeer degelijke literatuur beschikbaar. R. Bijlsma stelt in *Levende Natuur* vast dat gevoelige soorten in opengestelde gebieden volledig kunnen verdwijnen (*Bijlsma, R.G.. Effecten van menselijke verstoring op grondbroedende vogels van Planken Wambuis. (5): 191- 198.*) De toetsingscommissie weet dat in beheerplannen aandacht gegeven wordt aan het afstemmen van aanwezige natuurwaarden en recreatie. De toetsingscommissie ziet deze sturing vooral als een manier om de negatieve effecten van een steeds toenemende recreatie in te dijken en te pogen om de aanwezige natuurwaarde niet te laten dalen. Negatieve effecten op natuurwaarden zijn in hoge mate ook het gevolg van externe factoren ('externe werking'). Dit geldt o.m. betreffende de invloed van landbouwgebieden op voedselarme ecosystemen. De toetsingscommissie ziet op dit moment geen aanwijzingen dat dit negatief effect in de toekomst vermindert. De toetsingscommissie stelt vast dat, integendeel, de laatste decennia de grens tussen natuurgebied en landbouwgebieden alsmaar scherper wordt. De maatschappelijke keuze neigt dan ook steeds meer naar het model van een 'boedelscheiding' en het opdelen van de open ruimte in aparte functies. Dit doet vermoeden dat het creëren van buffer- en verwevingsgebieden tussen natuurgebieden en landbouwgebieden geen hoge vlucht zal nemen naar de toekomst en beperkt zal blijven tot lokale initiatieven en (tijdelijke) beheerovereenkomsten.

- **De Boerenbond stelt dat de stellers van de G-IHDS het effect van een beter beheer van natuurgebieden onderschatten en dat de toetsingscommissie deze lacune niet heeft opgemerkt.** De toetsingscommissie stelt dat een beter beheer inderdaad tot een aanzienlijke verbetering kan leiden van de situatie voor bijvoorbeeld eiken-berkenbossen aangezien de huidige naaldbossen in de Kempen potentieel allemaal, mits gepast beheer, sterk aan natuurwaarde kunnen winnen. Voor andere habitats is de winst die kan worden geboekt door een beter beheer volgens de toetsingscommissie beperkt. Als voorbeeld kunnen heidegebieden worden aangegeven. Door de voortdurende stikstofdepositie zijn verhoogde beheerinspanningen nodig om de bestaande toestand enigszins te kunnen behouden en vooral verder kwaliteitsverlies te voorkomen. Verder wijst de toetsingscommissie erop dat voor ecosystemen steeds rekening gehouden dient te worden met een maximale draagkracht. Natuurgebieden kunnen niet ongelimiteerd steeds hogere natuurwaarden herbergen door het steeds verder optimaliseren van beheer. Indien enkel wordt ingezet op de verhoging van de kwaliteit van natuurgebieden zou dit bovendien ook kunnen resulteren in een gigantische maatschappelijke kost. Op die manier zouden immers zeer veel middelen moeten geïnvesteerd worden om ecosystemen voortdurend bij te sturen en microbeheer uit te voeren met het oog op het bereiken van specifieke voor deze gebieden geformuleerde ecologische doelen. De toetsingscommissie stelt dat het voorziene natuurareaal groot genoeg moet zijn zodat natuurlijke processen kunnen en mogen spelen, ook al kan dit tijdelijk leiden tot minder waardevolle of niet beoogde ecotopen of leefgebieden.

HVV

2. De G-IHD's moeten de optelsom zijn van alle S-IHD's samen. Wie zal later in het proces deze optelsom maken en het resultaat daarvan bewaken? Met andere woorden, wat indien de optelsom boven het vooropgestelde G-doel uit komt? Wie zal ingrijpen, wie controleert wie in deze?

ANBANB heeft in zijn planning inzake de opmaak van de S-IHD voorzien dat een afstemming gebeurt met de G-IHD. Dit zal met name gebeuren nadat voor alle betrokken SBZ's de vijf eerste stappen zijn doorlopen en voorlopige S-IHD zijn geformuleerd. Deze zullen in globa getoetst worden aan de G-IHD en daaropvolgende bijgesteld waar nodig.

6. De formulering van de vooropgestelde doelen laat aan duidelijkheid te wensen over. Voorbeeld: p. 400 van het document; het doel is een toename naar 3000 km² en verder staat dan bij de kwantificatie "geen extra oppervlakte nodig".

Een voorstel tot duidelijkere formulering zou zijn:

indien het gaat om areaal/oppervlakte biotoop: 3 mogelijkheden: toename, afname, status quo

indien het gaat om absolute cijfers voor soorten: zelfde 3 mogelijkheden: toename, afname, status quo

ANB

Dit is een van de vele voorbeelden dit aantonen dat het aspect van de benodigde areaaluitbreiding niet is gekwantificeerd.

6 Aanpassingen aan fiches

INBO en ANB

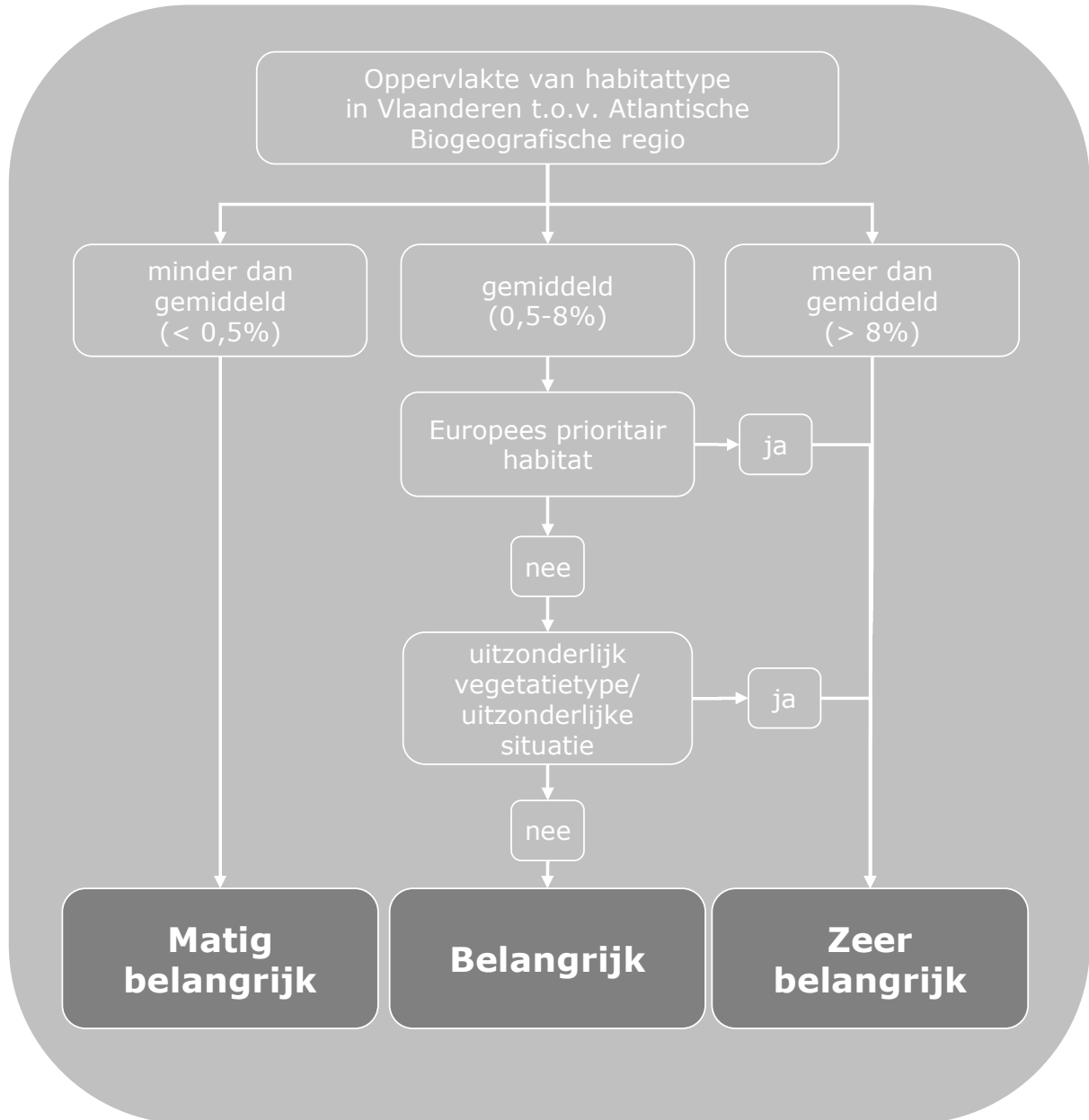
Om tegemoet te komen aan de adviezen van de wetenschappelijke toetsingscommissie en de Vlaamse Overleggroep omtrent transparantie in de fiches van habitats en soorten zullen bijkomende motivaties en voorzichtiger formuleringen worden aangebracht. De rubriek toekomstperspectieven zal voor alle habitats en soorten op uniforme wijze worden ingevuld en verder aangevuld worden waar nodig.

7 Bijlagen

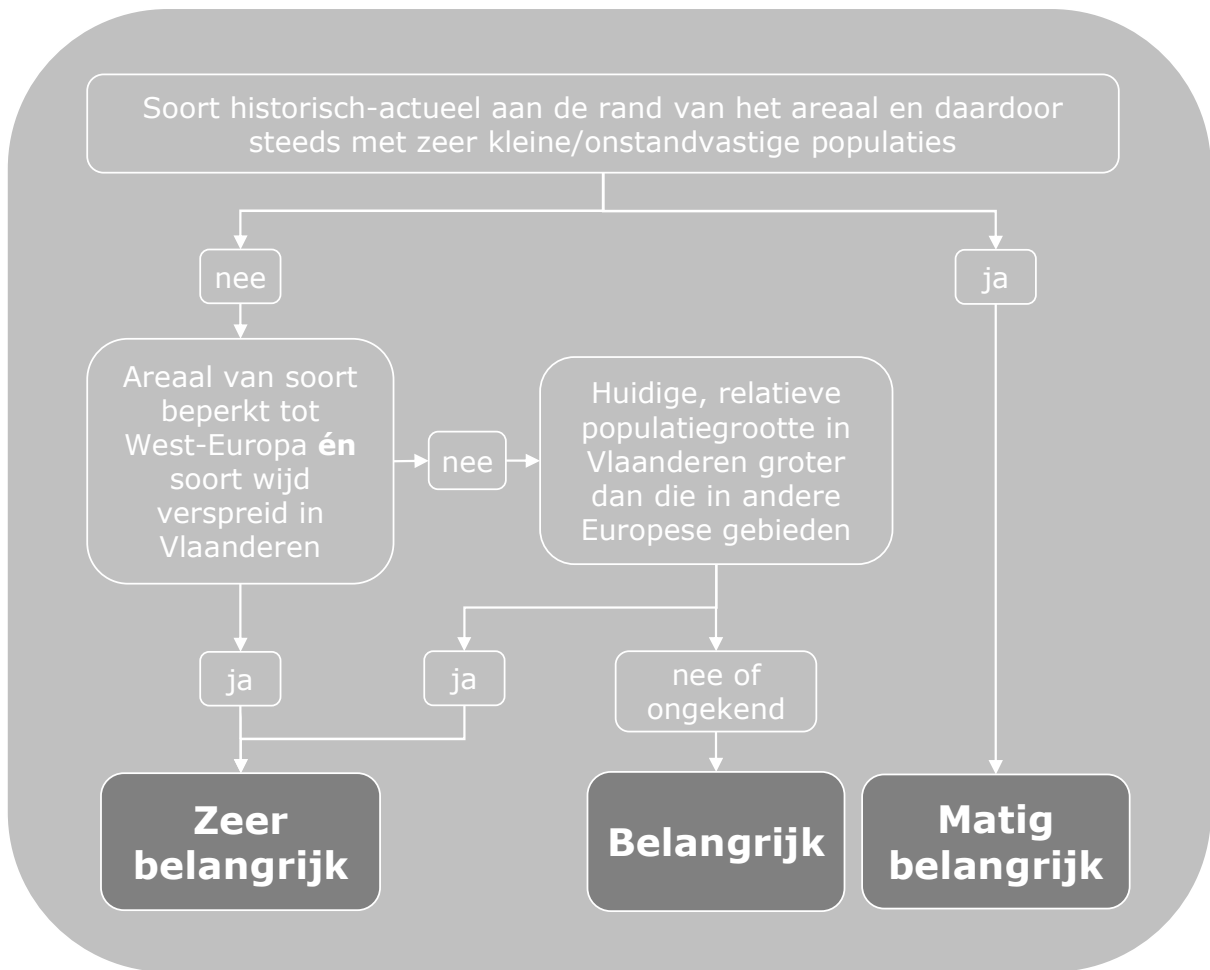
7.1 Bijlage 1: bijlagen bij het algemeen gedeelte

7.1.1 Bijlage 1-1 Stroomdiagrammen

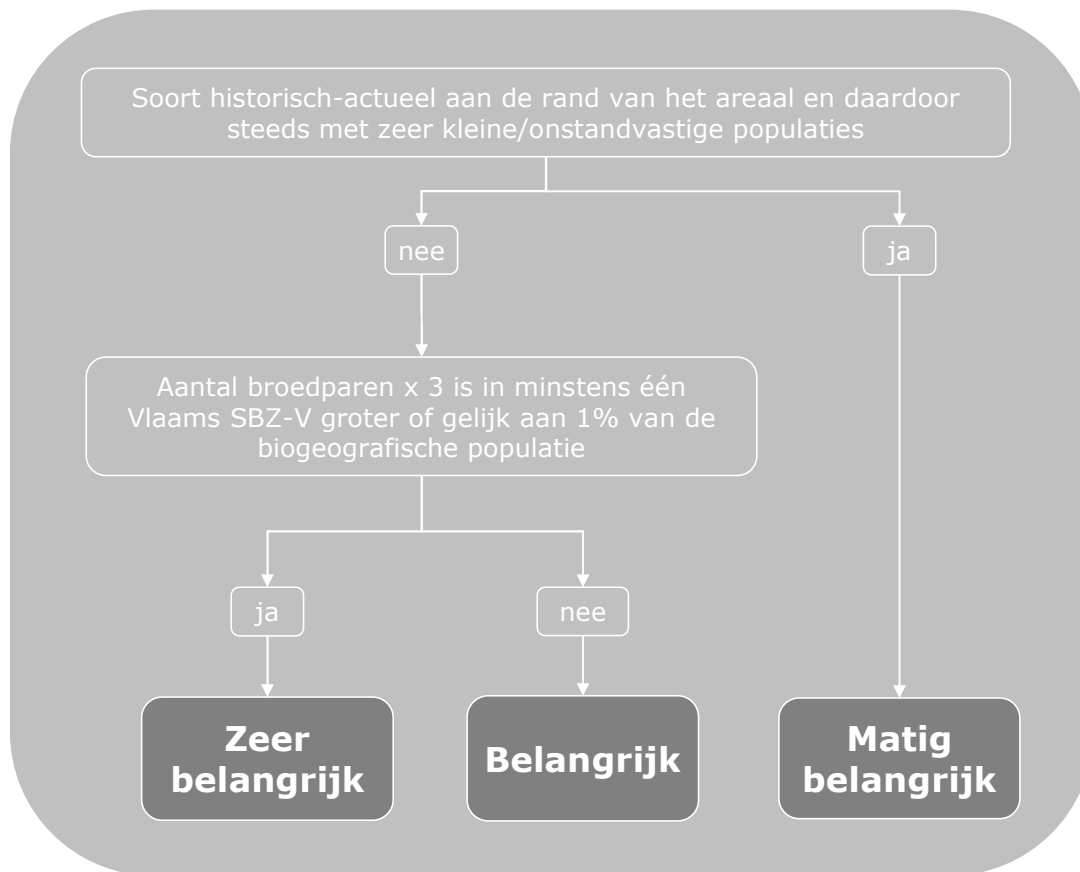
Relatief belang in Europa:

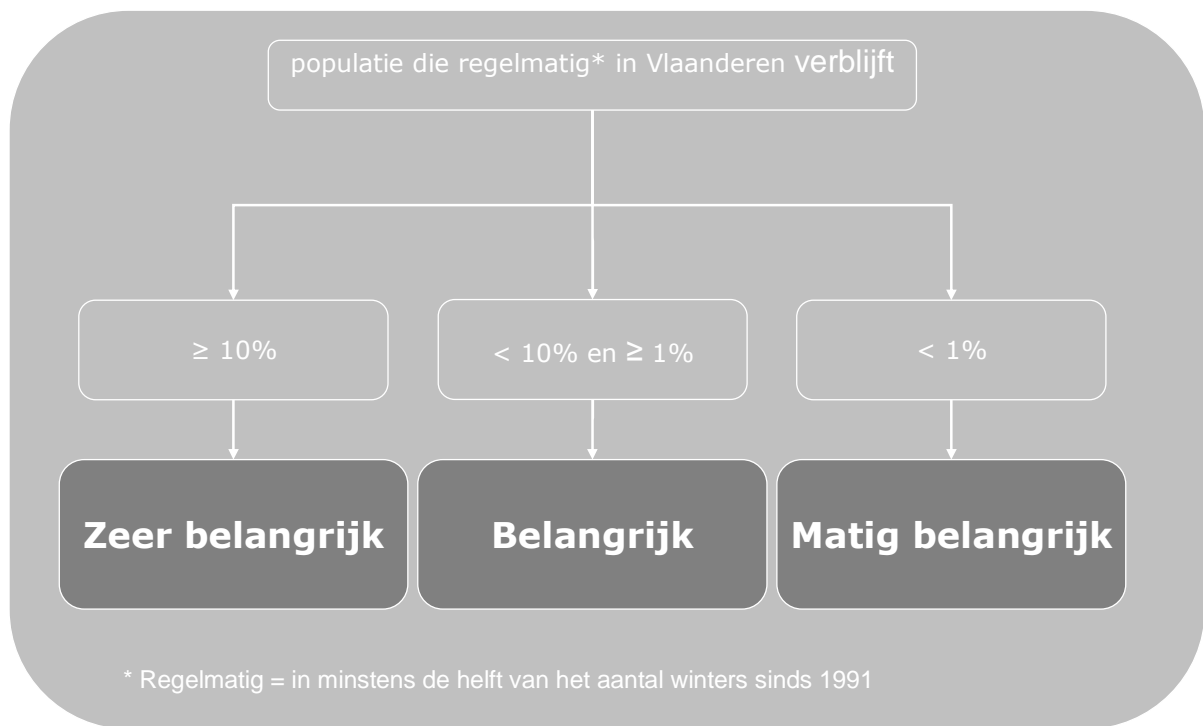
Figuur 7-1 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van Vlaanderen voor de instandhouding van een habitat in Europa.

Figuur 7-2 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van Vlaanderen voor de instandhouding van een habitatrictlijnsoort in Europa.

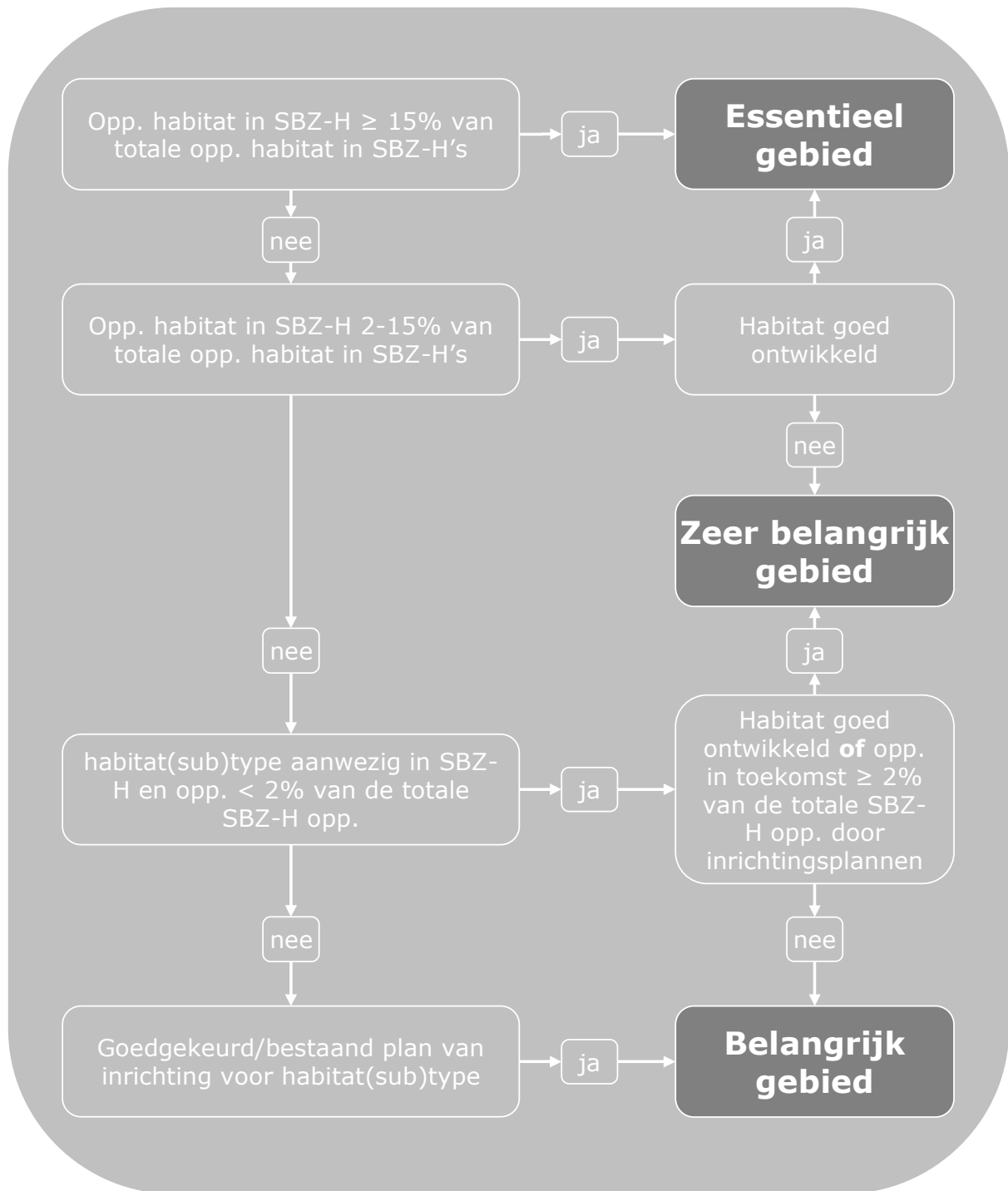

Figuur 7-3 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van Vlaanderen voor de instandhouding van een broedvogelsoort in Europa.

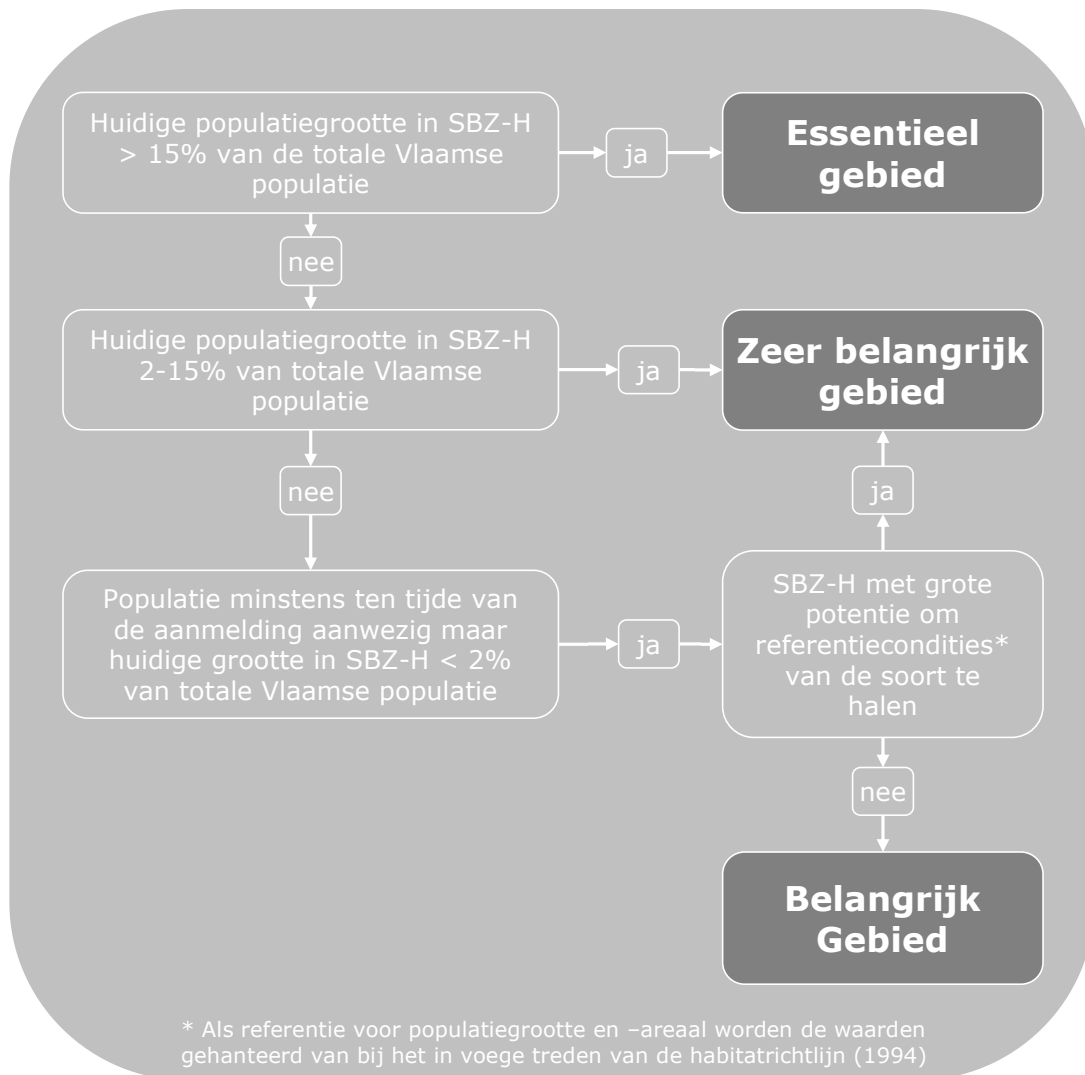

Figuur 7-4 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van Vlaanderen voor de instandhouding van een niet-broedvogelsoort in Europa.

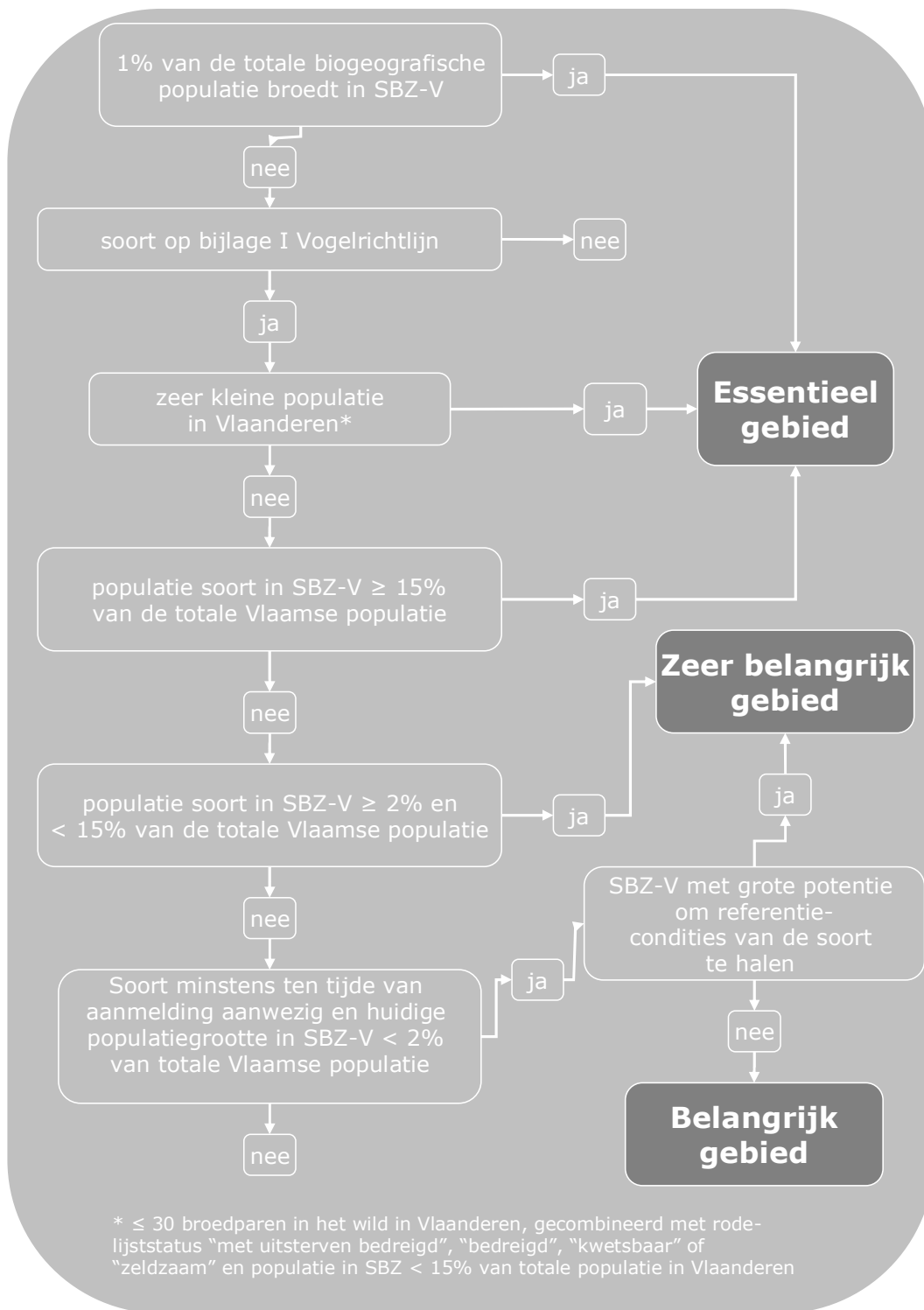
Prioriteitstelling:

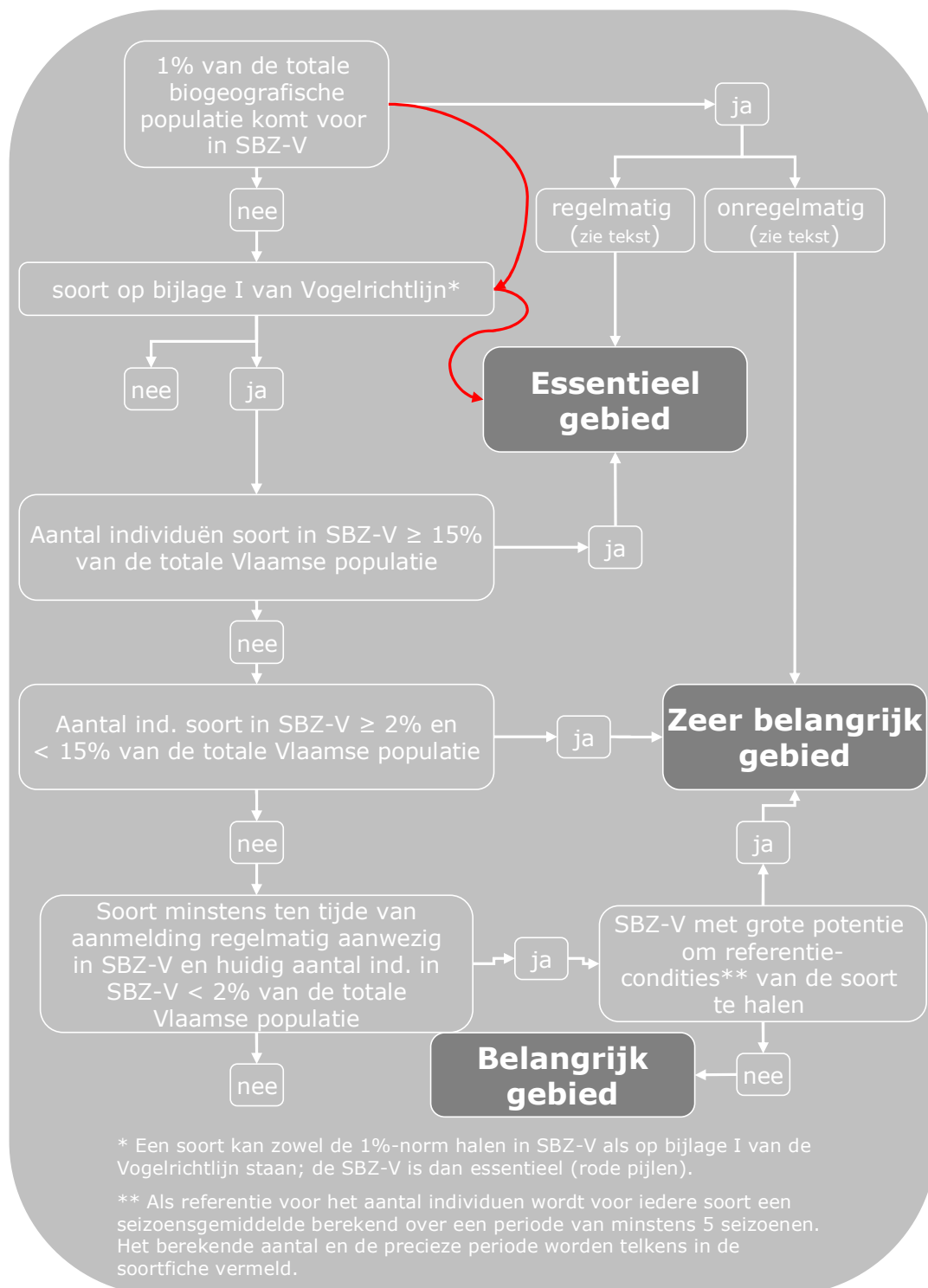
Figuur 7-5 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van een SBZ-H voor de instandhouding van een habitat in Vlaanderen.

Figuur 7-6 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van een SBZ-H voor de instandhouding van een habitatrictlijnsoort in Vlaanderen.

Figuur 7-7 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van een SBZ-V voor de instandhouding van een broedvogelsoort in Vlaanderen, i.e. prioriteitstelling.

Figuur 7-8 Stroomdiagram met de criteria voor het bepalen van het relatief belang van een SBZ-V voor de instandhouding van een niet-broedvogelsoort in Vlaanderen, i.e. prioriteitstelling.

7.1.2 Bijlage 1.2 Overzicht van de herkomst van de data die gebruikt werden bij het opstellen van de gewestelijke instandhoudingsdoelen (habitats en soorten).

Code	Naam	Databank	Instantie	Datatype	Periode	Methodiek
	Habitats	Habitatkaart 5.2	INBO	Polygonen/lijnenkaart	2009	Paelinckx et al. 2008
1191	vroedmeesterpad	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1202	rugstreeppad	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1203	boomkikker	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1197	knoflookpad	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1214	heikikker	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1207	poelkikker	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1166	kamsalamander	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1078	Spaanse vlag	Diverse	LIKONA, Natuurstudiewerkgroep Dijleland, www.waarnemingen.be, Vlaamse vereniging voor Entomologie	Puntgegevens	2000-2008	Verzamelde observaties
?	rivierrombout	Libellenvereniging Vlaanderen	Libellenvereniging Vlaanderen	Puntgegevens	2000-2008	Verzamelde observaties
1042	gevlekte witsnuitlibel	Libellenvereniging Vlaanderen	Libellenvereniging Vlaanderen	Puntgegevens	2000-2008	Verzamelde observaties
1083	vliegend hert	INBO	INBO	Puntgegevens	1990-2008	Thomaes et al. 2007c
1393	geel schorpioenmos	Herbarium Nationale Plantentuin en veldgegevens Vlaamse Bryologische Werkgroep	Nationale Plantentuin		2000-2008	-
1614	kruiwend moerasscherm	Florabank, Nationale Plantentuin	INBO	Puntgegevens & IFBL1x1km	2007	Van Landuyt et al. 2006
1903	groenknolorchis	Florabank	INBO	Puntgegevens & IFBL1x1km	2007	Van Landuyt et al. 2006
1831	drijvende waterweegbree	Florabank	INBO	Puntgegevens & IFBL1x1km	2000-2008	Van Landuyt et al. 2006
1283	gladde slang	Hyla databank	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	1995-2007	Bauwens & Claus 1996
1103	fint	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	2000-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
1149	kleine modderkruiper	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
1163	rivierdonderpad	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
1099	rivierprik	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
1096	beekprik	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
1145	grote modderkruiper	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
1134	bittervoorn	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997

Code	Naam	Databank	Instantie	Datatype	Periode	Methodiek
1106	Atlantische zalm	Vis Informatie Systeem	INBO	Puntgegevens	1995-2008	Van Thuyne & Belpaire 1997
4056	platte schijfhoren	Vercoutere	KBIN, INBO, privégegevens Bart Vercoutere, Koen Verschoore, Floris Verhaeghe	Puntgegevens & UTM5x5km	1986-2008	-
1014	nauwe korfslak	Vercoutere	KBIN, INBO, privégegevens Bart Vercoutere, Koen Verschoore, Floris Verhaeghe	Puntgegevens & UTM5x5km	1999-2008	-
1016	zeggekorfslak	Vercoutere	KBIN, INBO, privégegevens Bart Vercoutere, Koen Verschoore, Floris Verhaeghe	Puntgegevens & UTM5x5km	1999-2008	-
1337	bever	INBO	INBO	Puntgegevens	2005-2007	-
1339	hamster	Diverse	ANB, LIKONA	Puntgegevens	2007	-
1355	otter	INBO	INBO	Puntgegevens	2000-2008	-
1341	hazelmuis	Databank Zoogdierenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens	2003-2006	Verbeylen & Nijs 2007
1308	mopsvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1987-2003	Verkem & Verhagen 2000
1327	laatvlieger	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1987-2006	Verkem & Verhagen 2000
1323	Bechstein's vleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1987-2006	Verkem & Verhagen 2000
1320	Brandt's vleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1318	meervleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1314	watervleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1321	ingekorven vleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1324	vale vleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1330	baardvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1322	franjestart	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1331	bosvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1312	rosse vleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1317	ruige dwergvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1309	gewone dwergvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
?	kleine dwergvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1326	gewone grootoorvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1329	grijze grootoorvleermuis	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000
1304	grote hoefijzerneus	Databank Vleermuizenwerkgroep	Natuurpunt vzw	Puntgegevens & UTM5x5km	1994-2006	Verkem & Verhagen 2000

Code	Naam	Databank	Instantie	Datatype	Periode	Methodiek
	grauwe kiekendief	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	purperreiger	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	duinpieper	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	korhoen	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	ortolaan	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	zwarte stern	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	blauwborst	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	boomleeuwerik	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	bruine kiekendief	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	dwergstern	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	grauwe klauwier	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	grote stern	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	ijsvogel	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	kleine zilverreiger	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	kluut	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	kwak	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	kwartelkoning	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	lepelaar	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	middelste bonte specht	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2007	Vermeersch et al. 2004
	nachtzwaluw	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	ooievaar	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	porseleinhoen	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	roerdomp	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	slechtvalk	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	steltkluut	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	strandplevier	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	visdief	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	wespendief	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	woudaap	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	zwarte specht	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004

Code	Naam	Databank	Instantie	Datatype	Periode	Methodiek
	zwartkopmeeuw	Broedvogeldatabank	INBO	UTM 5x5km	2000-2004	Vermeersch et al. 2004
	grauwe gans	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kleine rietgans	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kleine zwaan	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kluut	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kokmeeuw	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kolgans	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	krakeend	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	pijlstaart	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	slobeend	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	smient	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	steenloper	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	stormmeeuw	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	tafeleend	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	wintertaling	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	zilvermeeuw	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	bergeend	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	goudplevier	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kuifeend	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	lepelaar	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	regenwulp	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	rietgans	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	wulp	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	blauwe kiekendief	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	grote zilverreiger	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	kemphaan	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001
	waterrietzanger	Watervogeldatabank	INBO	watervogeltellingen	1978-2007	Devos et al. 2001

7.1.3 Bijlage 1.3 Overzicht van de criteria en bijbehorende drempelwaarden die gebruikt werden bij de opmaak van de gewestelijke instandhoudingsdoelen.

Criterium	Drempelwaarde	Habitats	Soorten	Vogels	
				Broedende	Niet-broedende
<i>Relatief belang in Europa</i>					
Kwantitatieve verhouding	0,5-8%	EC			
	> 1		EC		
	1% (Ramsar conventie)			IE	IE
	10%				EC
Prioritair habitat		HR			
Uitzonderlijk habitatype		EC			
Kwalitatieve inschatting			EC	EC	
<i>Regionale staat van instandhouding</i>					
Areaal		HR	HR*	HR**	HR**
Oppervlakte habitat		HR			
Aantal en grootte populatie			HR*	HR**	HR**
Kwaliteit habitat		HR			
Kwaliteit leefgebied soort			HR*	HR**	HR**
Toekomstperspectieven		HR	HR*	HR**	HR**
<i>Beoogde doelen</i>					
Areaal		HR	HR*	HR**	HR**
Oppervlakte habitat		HR			
Aantal en grootte populatie			HR*	HR**	HR**
Kwaliteit habitat		HR			
Kwaliteit leefgebied soort			HR*	HR**	HR**
<i>Prioriteitstelling speciale beschermingszones</i>					
Kwantitatieve verhouding	2-15% (Standaard data formulier)	IE	IE	IE	IE
	1% (Ramsar conventie)			IE	IE
Bijlage I soort Vogelrichtlijn				IE	IE
Rode lijst soort				EC	
Regelmaat voorkomen					EC
Ontwikkelingsgraad habitatype		EC			
Potenties uitbreiding		EC	EC	EC	EC
Populatiegrootte				EC	EC
Criterium Habitatrichtlijn (HR)					
HR*: wegens een gebrek aan kwantitatieve gegevens werd voor een aantal soorten een kwalitatieve inschatting gemaakt					
HR**: criteria vermeld in de HR werden toegepast op vogelsoorten (vogels staan niet op een bijlage van de HR)					
Criterium gebaseerd op een Internationale/Europese richtlijn (IE)					
Expertcriterium (EC)					

7.1.4 Bijlage 1.4 Auteurs/experts

Methodiek Habitats:

Paelinckx, D., Sterckx, G., Oosterlynck, P., De Saeger, S., Ameeuw, G. & Van Landuyt, W.

Methodiek Soorten:

Van Landuyt, W., Sterckx, G., Ameeuw, G., Adriaens, D. & Louette, G.

Methodiek Vogels:

Anselin, A., Vermeersch, G., Adriaens, P. & Devos, K.

IHD Habitats samen:

Paelinckx, D., Van De Maele, J., Weyembergh, G., Van Hove, M., Oosterlynck, P., Packet, J., Provoost, S., Erens, G., Ameeuw, G., Bosch, H., De Becker, P., De Blust, G., De Keersmaeker, L., Denys, L., Hoffmann, M., Lommaert, L., Schneiders, A., Sterckx, G., Van den Bergh, E., Vandevoorde, B., Van Landuyt, W., Van Looy, K., T'Jollyn, F., De Saeger, S., Leyssen, A., Demolder, H., Thomaes, A. & Vandekerkhove, K.

IHD Kust en zilte habitats:

Vriens, L., Hoffmann, M., Van den Bergh, E., Vandevoorde, B. & Bosch, H.

IHD Kustduinen:

T'Jollyn, F. & Provoost, S.

IHD Binnenlandse duinen:

De Saegher, S., De Blust, G. & Lommaert, L.

IHD Zoete wateren:

Leyssen, A., Denys, L., Packet, J., Schneiders, A., Van Looy, K. & Vandevoorde, B.

IHD Heiden:

De Saegher, S., De Blust, G. & Lommaert, L.

IHD (Half-)natuurlijke graslanden:

Demolder, H. & Van Looy, K.

IHD Rotsachtige habitats en Grotten:

Erens, G. & Van Landuyt, W.

IHD Venen en moerassen:

Wouters, J., De Becker, P. & De Saegher, S.

IHD Bossen:

Thomaes, A., Vandekerkhove, K. & De Keersmaeker, L.

IHD Soorten samen:

Van Landuyt, W., Adriaens, T., Bauwens, D., Coeck, J., De Knijf, G., Holsbeek, L., Lefèvre, A., Louette, G., Stuyck, J., Thomaes, A., Van Den Berge, K. & Vercoutere, B.

IHD Mossen:

Van Landuyt, W.

IHD Vaatplanten:

Van Landuyt, W.

IHD Weekdieren:

Van Landuyt, W. & Vercoutere, B.

IHD Insecten:

Adriaens, T., De Knijf, G. & Thomaes, A.

IHD Vissen:

Louette, G. & Coeck, J.

IHD Amfibieën:

Louette, G. & Bauwens, D.

IHD Reptielen:

Louette, G. & Bauwens, D.

IHD Zoogdieren:

Van Den Berge, K., Stuyck, J. & Van Landuyt, W.

IHD Zoogdieren – vleermuizen:

Holsbeek, L., Lefèvre, A. & Van Landuyt, W.

IHD Vogels samen:

Anselin, A., Vermeersch, G. & Devos, K.

IHD Broedvogels:

Anselin, A. & Vermeersch, G.

IHD Niet-broedvogels:

Devos, K.

7.2 Bijlage 2: bijlagen bij de habitats

7.2.1 Bijlage 2-1 Aanvulling bij de SWOT-analyse van de BWK, deel relevante zwakten van de BWK (uit Paelinckx et al. 2009, in voorbereiding).

Deze bijlage is beschikbaar als apart bestand.

7.2.2 Bijlage 2.2. Gegevens voor het vaststellen van trends per habitatype.

Deze bijlage is nog in ontwikkeling en zal voor een aantal uitgewerkte voorbeelden doorgestuurd worden in de komende dagen.

7.2.3 Bijlage 2.3. Resultaten van de bepaling van de regionale kwaliteit per habitatype.

Deze bijlage is nog in ontwikkeling en zal voor een aantal uitgewerkte voorbeelden doorgestuurd worden in de komende dagen.

7.2.4 Bijlage 2.4. Gegevens voor de bepaling van toekomstperspectieven per habitatype.

Deze bijlage is nog in ontwikkeling en zal voor een aantal uitgewerkte voorbeelden doorgestuurd worden in de komende dagen.

7.3 Bijlage 3: bijlagen bij de soorten

7.3.1 Bijlage 3-1 Overzicht van de regionale staat van instandhouding voor elk van de habitats en soorten waarvoor gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd worden.

Elk van de 4 criteria die bij de beoordeling een rol spelen (areaal, habitatooppervlakte of populatiegrootte, kwaliteit en toekomstperspectieven) wordt beoordeeld als gunstig (1; groen), matig ongunstig (2; oranje), zeer ongunstig (3; rood) of onbekend (0; wit). Voor de twee eerstgenoemde criteria worden de indicatoren trend en verhouding tot de referentiesituatie vermeld. De trend kan stabiel (=), afnemend (-) of toenemend zijn. Daarnaast kan de huidige situatie slechter (< of <<), beter (> of >>) of gelijk (=) zijn aan de referentiesituatie. Hierbij verwijst "<", resp. ">", naar een situatie waarbij het areaal tussen 1 en 10% gekrompen (resp. uitgebreid) is t.o.v. het referentieareaal of het areaal jaarlijkse met max. 1% per jaar afneemt (resp. toeneemt). Indien de areaalafname (resp. toename) meer dan 1% per jaar bedraagt of het areaal meer dan 10% kleiner (resp. groter) is dan het referentieareaal, wordt dit aangegeven met "<<" of ">>". Hoe elke combinatie van trend en verhouding tot het referentieareaal leidt tot een beoordeling in termen van gunstig/matig ongunstig/zeer ongunstig, wordt bepaald volgens de Europese evaluatiematrixes voor habitats en soorten.

Habitat/soort	Groep	Code	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RB	Regionale staat van instandhouding								
						Areaal	Trend areaal	Verhouding tot referentieareaal	Habitatopp. of populatiegrootte	Trend habitatopp. of populatiegrootte	Verhouding tot referentiesituatie	Kwaliteit	Toekomst	Totaal
Habitat	Kust en zilte habitats	1130			ZB	2	=	<	3	+	<<	3	1	3
Habitat	Kust en zilte habitats	1140			MB	1	=	=	1	+	=	0	1	1
Habitat	Kust en zilte habitats	1310			B	2	-	<	2	+	<	2	2	2
Habitat	Kust en zilte habitats	1320			MB	1	=	=	2	=	<	3	3	3
Habitat	Kust en zilte habitats	1330			B	1	-	=	2	+	<	3	2	3
Habitat	Kustduinen	2110			B	1	=	=	3	+	<<	3	2	3
Habitat	Kustduinen	2120			B	1	=	=	2	-	<	3	2	3
Habitat	Kustduinen	2130			ZB	1	=	=	3	+	<<	3	1	3
Habitat	Kustduinen	2150			MB	3	=	<<	3	=	<<	3	1	3
Habitat	Kustduinen	2160			B	1	=	=	1	-	=	1	1	1
Habitat	Kustduinen	2170			B	1	=	=	3	=	<<	3	2	3
Habitat	Kustduinen	2180			B	1	=	=	1	-	=	3	1	3
Habitat	Kustduinen	2190			B	1	=	=	3	+	<<	3	1	3
Habitat	Binnenlandse duinen	2310			ZB	1	=	=	1	=	=	3	3	3
Habitat	Binnenlandse duinen	2330			B	1	=	=	1	=	=	3	3	3
Habitat	Zoete wateren	3110			MB	3	=	<<	3	=	<<	2	3	3
Habitat	Zoete wateren	3130			B	3	+	<<	2	=	<	3	3	3

Habitat/soort	Groep	Code	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RB	Regionale staat van instandhouding								
						Areeal	Trend areaal	Verhouding tot referentieareaal	Habitatopp. of populatiegrootte	Trend habitatopp. of populatiegrootte	Verhouding tot referentiesituatie	Kwaliteit	Toekomst	Totaal
Habitat	Zoete wateren	3140			B	3	=	<<	2	=	<	3	0	3
Habitat	Zoete wateren	3150			B	2	=	<	2	=	<	3	2	3
Habitat	Zoete wateren	3160			MB	2	=	<	2	=	<	3	2	3
Habitat	Zoete wateren	3260			B	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Habitat	Zoete wateren	3270			B	2	=	<	2	+	<	3	1	3
Habitat	Heiden	4010			B	1	=	=	3	-	<<	3	3	3
Habitat	Heiden	4030			B	1	=	=	2	=	<	3	2	3
Habitat	Thermofiel struikgewas	5130			MB	2	=	<	3	-	<<	3	3	3
Habitat	(Half)natuurlijke graslanden	6120			ZB	1	+	=	2	+	<	2	1	2
Habitat	(Half)natuurlijke graslanden	6210			MB	1	=	=	1	=	=	2	2	2
Habitat	(Half)natuurlijke graslanden	6230			ZB	2	=	<	3	=	<<	3	2	3
Habitat	(Half)natuurlijke graslanden	6410			B	3	=	<<	3	=	<<	3	3	3
Habitat	(Half)natuurlijke graslanden	6430			B	1	=	=	1	=	=	3	1	3
Habitat	(Half)natuurlijke graslanden	6510			B	1	=	=	2	=	<	3	2	3
Habitat	Venen en moerassen	7110			MB	3	=	<<	3	=	<<	3	2	3
Habitat	Venen en moerassen	7140			B	2	=	<	2	=	<	3	3	3
Habitat	Venen en moerassen	7150			B	1	=	=	1	+	=	2	2	2
Habitat	Venen en moerassen	7210			MB	3	-	<<	2	-	=	1	2	3
Habitat	Venen en moerassen	7220			MB	1	=	=	2	=	<	0	2	2
Habitat	Venen en moerassen	7230			MB	3	-	<<	2	-	<	2	2	3
Habitat	Rotsachtige habitats en grotten	8310			MB	1	=	=	1	=	=	1	1	1
Habitat	Bossen	9110			MB	1	=	=	1	=	=	2	1	2
Habitat	Bossen	9120			ZB	1	=	=	1	=	=	3	1	3
Habitat	Bossen	9130			ZB	1	=	=	1	=	=	2	1	2
Habitat	Bossen	9150			MB	1	=	=	3	=	<<	3	3	3
Habitat	Bossen	9160			B	1	=	=	1	=	=	2	1	2
Habitat	Bossen	9190			B	1	=	=	1	+	=	3	1	3
Habitat	Bossen	91E0			ZB	1	=	=	1	=	=	3	1	3
Habitat	Bossen	91F0			B	3	=	<<	3	+	<<	3	1	3
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1191	<i>Alytes obstetricans</i>	vroedmeesterpad	MB	1	=	=	1	=	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1202	<i>Bufo calamita</i>	rugstreeppad	B	1	=	=	1	=	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1203	<i>Hyla arborea</i>	boomkikker	B	3	-	=	3	-	<<	0	3	3

Habitat/soort	Groep	Code	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RB	Regionale staat van instandhouding								
						Areeal	Trend areaal	Verhouding tot referentieareal	Habitatopp. of populatiegrootte	Trend habitatopp. of populatiegrootte	Verhouding tot referentiesituatie	Kwaliteit	Toekomst	Totaal
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1197	<i>Pelobates fuscus</i>	knoflookpad	MB	3	-	=	3	-	<<	0	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1214	<i>Rana arvalis</i>	heikikker	B	1	=	=	1	=	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1207	<i>Rana lessonae</i>	poelkikker	B	0	X	=	0	X	=	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Amfibieën	1166	<i>Triturus cristatus</i>	kamsalamander	B	2	-	=	3	-	<<	0	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Insecten	1078	<i>Callimorpha quadripunctaria</i>	Spaanse vlag	MB	1	+	=	1	+	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Insecten	?	<i>Gomphus flavipes</i>	rivierrombout	MB	1	+	=	2	+	<	1	1	2
Habitatrichtlijnsoort	Insecten	1042	<i>Leucorrhinia pectoralis</i>	gevlekte witsnuitlibel	MB	1	=	=	3	=	<<	0	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Insecten	1083	<i>Lucanus cervus</i>	vliegend hert	B	1	=	=	3	-	<<	2	2	3
Habitatrichtlijnsoort	Mossen	1393	<i>Hamatocaulis vernicosus</i>	geel schorpioenmos	MB	3	=	<<	3	X	<<	3	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Planten	1614	<i>Apium repens</i>	kruipend moerasscherm	ZB	2	=	<	2	=	<	2	2	2
Habitatrichtlijnsoort	Planten	1903	<i>Liparis loeselii</i>	groenknolorchis	MB	3	=	<<	3	=	<<	3	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Planten	1831	<i>Luronium natans</i>	drijvende waterweegbree	ZB	1	=	=	2	X	<	3	2	3
Habitatrichtlijnsoort	Reptielen	1283	<i>Coronella austriaca</i>	gladde slang	B	1	=	=	0	X	X	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1103	<i>Alosa fallax fallax</i>	fint	B	3	+	<<	3	=	<<	3	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1149	<i>Cobitis taenia</i>	kleine modderkruiper	B	1	+	=	2	+	<	2	1	2
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1163	<i>Cottus gobio</i>	rivierdonderpad	B	1	+	=	2	+	<	2	1	2
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1099	<i>Lampetra fluviatilis</i>	riverprik	B	2	+	<	3	+	<<	2	1	3
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1096	<i>Lampetra planeri</i>	beekprik	B	2	=	<	2	=	<	3	2	3
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1145	<i>Misgurnus fossilis</i>	grote modderkruiper	MB	3	=	<<	3	=	<<	3	2	3
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1134	<i>Rhodeus sericeus amarus</i>	bittervoorn	B	1	=	=	1	+	=	1	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Vissen	1106	<i>Salmo salar</i>	Atlantische zalm	MB	3	=	<<	3	=	<<	2	1	3
Habitatrichtlijnsoort	Weekdieren	4056	<i>Anisus vorticulus</i>	platte schijfhoren	X	0	X	X	0	X	X	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Weekdieren	1014	<i>Vertigo angustior</i>	nauwe korfslak	B	0	X	X	0	X	X	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Weekdieren	1016	<i>Vertigo moulinsiana</i>	zeggekorfslak	B	0	X	X	0	X	X	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1337	<i>Castor fiber</i>	bever	B	1	+	=	2	+	<	2	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1339	<i>Cricetus cricetus</i>	hamster	MB	2	=	<	3	=	<<	2	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1355	<i>Lutra lutra</i>	otter	B	3	=	<<	3	=	<<	3	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1341	<i>Muscardinus avellanarius</i>	hazelmuis	MB	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1308	<i>Barbastella barbastellus</i>	mopsvleermuis	MB	0	X	=	0	X	<	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1327	<i>Eptesicus serotinus</i>	laatvlieger	B	1	=	=	1	+	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1323	<i>Myotis bechsteini</i>	Bechstein's vleermuis	MB	1	=	=	0	X	<	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1320	<i>Myotis brandtii</i>	Brandt's vleermuis	B	1	=	=	1	=	=	1	1	1

Habitat/soort	Groep	Code	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RB	Regionale staat van instandhouding								
						Areeal	Trend areaal	Verhouding tot referentieareal	Habitatopp. of populatiegrootte	Trend habitatopp. of populatiegrootte	Verhouding tot referentiesituatie	Kwaliteit	Toekomst	Totaal
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1318	<i>Myotis dasycneme</i>	meervleermuis	B	1	=	=	1	+	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1314	<i>Myotis daubentonii</i>	watervleermuis	B	1	=	=	1	+	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1321	<i>Myotis emarginatus</i>	ingekorven vleermuis	B	1	=	=	1	+	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1324	<i>Myotis myotis</i>	vale vleermuis	MB	1	=	=	0	X	<	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1330	<i>Myotis mystacinus</i>	baardvleermuis	B	1	=	=	1	=	=	1	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1322	<i>Myotis nattereri</i>	franjestart	B	1	=	=	1	+	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1331	<i>Nyctalus leisleri</i>	bosvleermuis	B	1	=	=	0	X	=	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1312	<i>Nyctalus noctula</i>	rosse vleermuis	B	1	=	=	0	X	=	0	1	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1317	<i>Pipistrellus nathusii</i>	ruige dwergvleermuis	B	1	=	=	1	=	=	1	0	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1309	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	gewone dwergvleermuis	B	1	=	=	1	=	=	1	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	?	<i>Pipistrellus pygmaeus</i>	kleine dwergvleermuis	B	0	X	X	0	X	X	0	0	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1326	<i>Plecotus auritus</i>	gewone grootoorvleermuis	B	1	=	=	1	=	=	0	1	1
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1329	<i>Plecotus austriacus</i>	grijze grootoorvleermuis	B	1	=	=	0	=	=	0	1	0
Habitatrichtlijnsoort	Zoogdieren	1304	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	grote hoefijzerneus	MB	3	=	<<	3	=	<<	3	3	3
Broedvogel	Onregelmatig broedende soorten		<i>Circus pygargus</i>	grauwe kiekendief	B	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Onregelmatig broedende soorten		<i>Ardea purpurea</i>	purperreiger	MB	3	-	<<	3	-	<<	2	2	3
Broedvogel	Uitgestorven soorten		<i>Anthus campestris</i>	duinpieper	MB	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Uitgestorven soorten		<i>Tetrao tetrix</i>	korhoen	MB	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Uitgestorven soorten		<i>Emberiza hortulana</i>	ortolaan	MB	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Uitgestorven soorten		<i>Chlidonias niger</i>	zwarte stern	MB	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Luscinia svecica</i>	blauwborst	B	1	+	>>	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Lullula arborea</i>	boomleeuwerik	B	1	=	=	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Circus aeruginosus</i>	bruine kiekendief	B	1	=	=	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Sterna albifrons</i>	dwergstern	ZB	1	=	=	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Lanius collurio</i>	grauwe klauwier	B	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Sterna sandvicensis</i>	grote stern	ZB	1	+		1	+		1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Alcedo atthis</i>	ijsvogel	B	1	=	=	1	=	=	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Egretta garzetta</i>	kleine zilverreiger	MB	1	+		1	+		1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Recurvirostra avosetta</i>	kluut	ZB	1	+	>	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Nycticorax nycticorax</i>	kwak	MB	3	-	<<	3	-	<<	2	2	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Crex crex</i>	kwartelkoning	B	3	-	<<	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Platalea leucorodia</i>	lepelaar	MB	1	+		3	+		2	3	3

Habitat/soort	Groep	Code	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RB	Regionale staat van instandhouding								
						Areeal	Trend areaal	Verhouding tot referentieareal	Habitatopp. of populatiegrootte	Trend habitatopp. of populatiegrootte	Verhouding tot referentiesituatie	Kwaliteit	Toekomst	Totaal
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Dendrocopos medius</i>	middelste bonte specht	MB	1	+		1	+		1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Caprimulgus europaeus</i>	nachtzwaluw	B	1	=	=	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Ciconia ciconia</i>	ooievaar	MB	3	+		3	+		2	2	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Porzana porzana</i>	porseleinhoen	B	0	X	X	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Botaurus stellaris</i>	roerdomp	B	3	-	<<	3	-	<<	3	2	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Falco peregrinus</i>	slechtvalk	B	1	+	>>	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Himantopus himantopus</i>	stelkluut	MB	1	+		1	+		1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Charadrius alexandrinus</i>	strandplevier	MB	0	X	X	3	-	<<	3	3	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Sterna hirundo</i>	visdief	ZB	1	+	>	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Pernis apivorus</i>	wespendief	B	1	+	>>	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Ixobrychus minutus</i>	woudaap	B	3	-	<<	3	-	<<	3	2	3
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Dryocopus martius</i>	zwarte specht	B	1	+	>>	1	+	>>	1	1	1
Broedvogel	Regelmatig broedende soorten		<i>Larus melanocephalus</i>	zwartkopmeeuw	B	1	+	>>	1	+	>>	1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anser anser</i>	grauwe gans		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anser brachyrhynchus</i>	kleine rietgans		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Cygnus bewickii</i>	kleine zwaan		1			1			1	2	2
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Avosetta recurvirostra</i>	kluut		1			1			2	1	2
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Larus ridibundus</i>	kokmeeuw		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anser albifrons</i>	kolgans		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anas strepera</i>	krakeend		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anas acuta</i>	pijlstaart		2			1			2	2	2
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anas clypeata</i>	slobeend		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anas penelope</i>	smient		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Arenaria interpres</i>	steenloper		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Larus canus</i>	stormmeeuw		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Aythya ferina</i>	tafeleend		1			1			1	2	2
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Anas crecca</i>	wintertaling		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Geregeld 1%-norm overschrijdend		<i>Larus argentatus</i>	zilvermeeuw		1			1			1	0	1
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Tadorna tadorna</i>	bergeend		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Pluvialis apricaria</i>	goudplevier		1			2			1	1	2
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Aythya fuligula</i>	kuifeend		1			1			1	1	1
						2			2			2	2	2
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Platalea leucorodia</i>	lepelaar		2			2			2	2	2

Habitat/soort	Groep	Code	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RB	Regionale staat van instandhouding								
						Areeal	Trend areaal	Verhouding tot referentieareaal	Habitatopp. of populatiegrootte	Trend habitatopp. of populatiegrootte	Verhouding tot referentiesituatie	Kwaliteit	Toekomst	Totaal
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Numenius phaeopus</i>	regenwulp		1			3			2	3	3
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Anser fabalis</i>	rietgans		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Occasioneel 1%-norm overschrijdend		<i>Numenius arquata</i>	wulp		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Niet-broedende Bijlage I –soorten		<i>Circus cyaneus</i>	blauwe kiekendief		1			0			0	2	2
Niet-broedvogel	Niet-broedende Bijlage I –soorten		<i>Egretta alba</i>	grote zilverreiger		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Niet-broedende Bijlage I –soorten		<i>Philomachus pugnax</i>	kemphaan		1			1			1	1	1
Niet-broedvogel	Niet-broedende Bijlage I –soorten		<i>Acrocephalus paludicola</i>	waterrietzanger		0			0			2	3	3

8 Referenties

- Adriaens D., Adriaens T. & Ameeuw G. (2008). Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de habitatrichtlijnsoorten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.R.2008.35 Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Adriaens P. & Ameeuw G. (2008). Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de vogelrichtlijnsoorten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.R.2008.36 Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- AEWA (2008). Agreement on the conservation of African-Eurasian migratory waterbirds. Agreement text and action plan. UNEP/AEWA Secretariat, Bonn, Germany.
- Andrén H. (1994). Effects of habitat fragmentation on birds and mammals in landscapes with different proportions of suitable habitat: A review. *Oikos*. Vol. 71, no. 3, pp. 355-366
- Béchet A., Giroux J.F. & Gauthier G. (2004). The effects of disturbance on behaviour, habitat use and energy of spring staging snow geese. *Journal of Applied Ecology* 41: 689-700.
- Bell S., Marzano M., Cent J., Kobienska H., Podjed D., Vandzinskaite D., Reinert H., Armaitiene A., Grodzinska-Jurczak M. & Mursic R. (2008). What counts? Volunteers and their organisations in the recording and monitoring of biodiversity. *Biodiversity and Conservation* 17(14): 3443-3454.
- Bildstein K.L. (1998). Long-term counts of migrating raptors: A role for volunteers in wildlife research. *Journal of Wildlife Management* 62(2): 435-445.
- Bolger D.T., Alberts A.C. & Soule M.E. (1991). Occurrence Patterns of Bird Species in Habitat Fragments: Sampling, Extinction, and Nested Species Subsets. *The American Naturalist* Vol. 137, No. 2: pp. 155
- Bühlmann, J, Müller, W, Pasinelli, G and Weggler, M (2003) Entwicklung von Bestand und Verbreitung des Mittelspechts *Dendrocopos medius* 1978–2000 im Kanton Zurich: Analyse der Veränderungen und Folgerungen für der Artenschutz. *Ornithologischer Beobachter* 100: 343-355
- Collar N., Crosby M. & A. Stattersfield (1994). *Birds to Watch 2: The world list of threatened birds*. BirdLife Conservation Series 3. BirdLife International, Cambridge
- Courtens W & Stienen E (2004). Voorstel tot afbakening van een vogelrichtlijngebied voor het duurzaam in stand houden van de broedpopulaties van kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist. IN.A.2004.100. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- Cuperus R., Fluit N., van der Udo, de Haes H.A., Canters K.J. (1988). De kwetsbaarheid van natuur en landschap voor versnippering door verkeer en infrastructuur : een studie in opdracht van de Dienst Weg- en Waterbouwkunde (Rijkswaterstaat). CML Leiden
- Decler K. (red.) (2007). Europees beschermde natuur in Vlaanderen en het Belgisch deel van de Noordzee. Habitattypen / Dier- en plantensoorten. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.M.2007.01, Brussel.
- Devos K., Ysebaert T. & E. Kuijken (2001). Watervogels in Vlaanderen tijdens het winterhalfjaar 1997/1998. Rapport Instituut voor Natuurbehoud 2001.10, Brussel.
- Dochy O. & Hens M. (2005). Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden. Beschermingsmaatregelen voor akkervogels. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud IN.R.2005.01, Brussel, i.s.m. het provinciebestuur West-Vlaanderen, Brugge
- Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T. & Van Reeth W. (2007). Natuurindicatoren 2007. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 5, Brussel.
- European Commission DG Environment (1997). Beschikking betreffende het informatieformulier voor als Natura 2000-gebied voorgestelde gebieden van 18 december 1996 (97/266/EG).
- European Commission DG Environment (2006). Assessment, monitoring and reporting under Article 17 of the Habitats Directive: Explanatory Notes and Guidelines. Final draft October 2006.

- European Commission, DG Environment (2005). Note to the Habitat Committee. Assessment, monitoring and reporting of conservation status. Preparing the 2001 – 2007 report under Article 17 of the Habitat Directive (DocHab 04-03/03 rev. 3).
- Foppen R.A., van Kleunen W-B, Loos J. Nienhuis & Sierdsema H. (2002). Broedvogels en wegverkeer, een nationaal perspectief. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Foppen R.P.B. (2001). Bridging gaps in fragmented marshland. Applying landscape ecology for bird conservation. *Alterra scientific contributions* 4. Wageningen.
- Foster-Smith J. & Evans S.M. (2003). The value of marine ecological data collected by volunteers. *Biological Conservation* 113(2): 199-213.
- Heutz G. & Paelinckx D. (red.) (2005). Natura 2000 habitats: doelen en staat van instandhouding. Versie 1.0 (ontwerp). Onderzoeksverslag Instituut voor Natuurbehoud en Afdeling Natuur, IN.O.2005.03, Brussel.
- Hinsley S.A., Pakeman R., Bellamy P.E. & Newton I. (1996). Influences of habitat fragmentation on bird species distributions and regional population sizes. *Proc. R. Soc. Lond.* 263; 307-313
- Koffijberg K. & Schaffer N. (Eds.). (2006). International single species action plan for the conservation of the Corncrake *Crex crex*. CMS Technical Series No. 14 & AEWA Technical Series, No. 9. Bonn, Germany
- Kossenko S M (2003) A study of mechanisms underlying habitat fragmentation effects on the Middle Spotted Woodpecker *Picoides medius*: a progress report. In Pechacek, P and d'Oleire-Oltmanns, W (eds), *International Woodpecker Symposium*, pp. 97–103. Forschungsbericht, 48 Nationalparkverwaltung Berchtesgaden, Berchtesgaden
- Krijgsveld K.L., van Lieshout S.M.J., van der Winden J. & Dirksen S (2004). Verstoringsgevoeligheid van vogels. Bureau Waardenburg bv/ Vogelbescherming Nederland. Nijkerk.
- Krijgsveld K.L., Smits R.R. & van der Winden J. (2008). Verstoringsgevoeligheid van vogels - update. Bureau Waardenburg bv/ Vogelbescherming Nederland. Nijkerk.
- Kurki S. & Lindén H. (1995). Forest fragmentation due to agriculture affects the reproductive success of the ground-nesting black grouse *Tetrao tetrix*. *Ecography* 18:2, 109-113
- Landry S C. & Tremblay M. L. (2002). An evaluation of the statistical power of volunteer-generated data compiled by the Upper Merrimack Monitoring Program. The Upper Merrimack Monitoring Program, a citizen watershed monitoring program. Beschikbaar op http://www.merrimackriver.org/_data/statistical2002.pdf
- Larsson K, Jansman HAH, Segelbacher G, Höglund J & Koelewijn HP (2008). Genetic impoverishment of the last black grouse (*Tetrao tetrix*) population in the Netherlands: detectable only with a reference from the past. *Molecular Ecology* 17:8, 1897-1904
- Leysen A., Denys L., Packet J., Schneiders A., Van Looy K., Leysen M., Lock K., T'Jollyn F., Vandenneucker T., Vercruyse E., Vriens L. & Paelinckx D. (2008). Indicatieve situering van het Natura 2000 habitatype 3260, submontane- en laaglandrivieren met vegetaties behorende tot het *Ranunculion fluitantis* en het *Callitricho-Batrachion*. Versie 1.2. Intern rapport en bijbehorende geografische databank INBO.IR.2008.22, Brussel.
- Maes D. & Van Dyck H. (1999). *Dagvlinders in vlaanderen : ecologie, verspreiding en behoud*. Stichting Leefmilieu, Antwerpen.
- Measham T. & Barnett G. (2008). Environmental Volunteering: motivations, modes and outcomes. *Australian Geographer* 39(4): 537-552.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2006). Natura 2000 doelendocument. versie 1.1, Den Haag.
- Müller, W (1982) Die Besiedlung der Eichenwälder im Kanton Zurich durch den Mittelspecht (*Dendrocopos medius*). *Der Ornithologische Beobachter* 79, 105–19
- Obrecht D. V., Milanick M., Perkins B. D., Ready D. & Jones J. R. (1998). Evaluation of data generated from lake samples collected by volunteers. *Journal of Lake and Reservoir Management* 14(1):21-27. Beschikbaar op <http://www.lmvp.org/documents/ObrechtLMVP1998.pdf>

- Olschofsky K., Kohler P., Gerard F. (red.) (2006). Land cover change in Europe from the 1950'ies to 2000. Aerial photo interpretation and derived statistics from 59 samples distributed across Europe. Hamburg, Institute of World Forestry (BIOPRESS).
- Opdam P.F.M. (1991). Metapopulation theory and habitat fragmentation: a review of holarctic breeding bird studies. *Landscape Ecology* 5: 93-106
- Oscarson D.B. & Calhoun A.J.K. (2007). Developing vernal pool conservation plans at the local level using citizen-scientists. *Wetlands* 27(1): 80-95.
- Paelinckx D. & De Bruyn L. (2007). Bepaling van de staat van instandhouding van de Natura 2000 habitats en soorten voor de Belgisch-Atlantische biogeografische regio. Synthese. Advies Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.A.2007.256. Brussel.
- Paelinckx D., De Bruyn L. & W. Van Landuyt (eds.) (2008). Conservation status of the Natura 2000 habitats and species. Report of the Research Institute for Nature and Forest, INBO.R.2008.15. Brussels. (www.inbo.be/Natura2000).
- Paelinckx D., De Saeger S., Demolder H. & T'Jollyn F. (2007). Argumentatie van de Natura-2000 habitatdefinitie in Sterckx et al. (2007) en definitie van de regionaal belangrijke biotopen. Advies Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek INBO.A.2006.177. Brussel.
- Paelinckx et al. (2009), in voorbereiding. Habitatkaart, versie 5.2. Indicatieve situering van de Natura 2000 habitats en de regionaal belangrijke biotopen. Integratie en bewerking van de Biologische Waarderingskaart, versie 2. Rapport en GIS-bestand. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Pettersson, B (1985) Relative importance of habitat area, isolation and quality for the occurrence of middle spotted woodpecker *Dendrocopos medius* (L.) in Sweden. *Holarctic Ecology* 8, 53–8
- Reijnen, R. R. Foppen & H. Meeuwsen (1996). The effects of traffic on the density of breeding birds in Dutch agricultural grasslands. *Biological Conservation*. 75: 255-260.
- Reijnen R., Foppen R. & Veenbaas G. (1997). Disturbance by road traffic as a threat to breeding birds : evaluation of the effect and considerations in planning and managing road corridors. *Biodiversity and Conservation* 6, 567-581.
- Reijnen R., Foppen R., ter Braak C. & Thissen J. (1995). The effects of car traffic on breeding bird populations in woodland. 3. Reduction of density in relation to the proximity of main roads. *Journal of Applied Ecology* 32; 187-202.
- Reijnen R., Foppen R., Veenbaas G. & Bussink H. (2002). Disturbance by road traffic as a threat to breeding birds : evaluation of the effect and considerations in planning and managing road corridors. In: Sherwood B., Cutler D. & Burton J. (eds) 2002. *Wildlife and Roads, the ecological impact*. Imperial College Press, London, p. 249-267
- Reijnen R., Jochem R., de Jong M. & de Heer M. (2001). LARCH Vogels Nationaal; een expertsysteem voor het beoordelen van de ruimtelijke samenhang en de duurzaamheid van broedvogelpopulaties in Nederland. Alterra-report 235. Expertisecentrum LNV / Alterra, Green World Research, Wageningen, The Netherlands
- Richter, E (1997) Der Mittelspecht (*Dendrocopos medius*) im Landkreis Waldeck-Frankenberg: Verbreitung, Siedlungsdichte und Habitatwahl in einem eichenarmen Mittelgebirgsraum. *Vogelkundliche Hefte Edertal* 23, 44–82
- Rolstad J., (1991). Consequences of forest fragmentation for the dynamics of bird populations: conceptual issues and the evidence. *Biological Journal of the Linnean Society* 42, 149-163
- Rudfeld L., (1990). 25 års beskyttelse af Vadehavet. Rapport Mijoministeriet, Skovv-og Naturstrelsen, Kopenhagen.
- Spilling E (1998). Raumnutzung überwinterner Gänse und Schwäne an der Unteren Mittelalbe: Raumbedarf und anthropogene Raumbegrenzung. Dissertation, Universität Osnabrück.
- Stephens S.E., Koonsa D.N., Rotellaa J & Willeya D.W. (2003). Effects of habitat fragmentation on avian nesting success: a review of the evidence at multiple spatial scales. *Biological Conservation* 115; 101–110

- Stienen E. & Courtens W. (2007). Advies om een eventuele vestiging van grote meeuwen op het VNR "De Baai van Heist" en het "Sternenschiereiland" te vermijden. INBO.A.2007.63. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Stienen, E., Vanermen, N., Courtens, W. (2007). Verandering in het broedbestand van Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw te Zeebrugge in het verleden en te verwachten veranderingen in de nabije toekomst. INBO.A.2007.69. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Strucker, R.C.W., Hoekstein, M.S.J., Meininger, P.L. (2005). Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2004. Rapport RIKZ/2005.016. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.
- Thomaes A., Beck O., Crevecoeur L., Engelbeen M., Cammaerts R. & D. Maes, (2007). Het vliegend hert in Vlaanderen en in het Brussels Gewest. Verspreiding en ecologie van een 'bos'soort. *Natuur.Focus* 6 (3): 76-81.
- T'jollyn F., Bosch H., Demolder H., De Saeger S., Leyssen A., Speybroeck J., Thomaes A., Wouters J. & Paelinckx D., in voorbereiding. Lokale staat van instandhouding van de NATURA 2000-habitattypen en de regionaal belangrijke biotopen. Rapport Instituut voor natuur- en bosonderzoek, in voorbereiding.
- Tulp I., Reijnen M.J.S.M., ter Braak C.J.F., Waterman E., Bergers P.J.M., Dirksen S., Snep R.P.H. & Nieuwenhuizen W. (2002). Effect van treinverkeer op dichtheden van weidevogels. Rapport 02-034. Bureau Waardenburg bv, Culemborg.
- Tutin T.G., Heywood V.H., Burgess N.A., Moore D.M., Valentine D.H., Walters S.M. & Webb D.A. (2001). *Flora Europaea*. Cambridge University Press.
- Van den Bergh E., Garniel A., Morris R.K.A. & Barendregt A. (2009). Conservation of tidal freshwater wetlands in Europe. In: *Tidal Freshwater Wetlands* (Eds. Barendregt, A., Whigham, D.F. & Baldwin, A.H.), Backhuys Publishers, The Netherlands, pp. 241-252.
- van den Tempel R. (1992). Verstoring van watervogels door jacht in wetlands. Technisch rapport Vogelbescherming 9. Natuurmonumenten, Zeist.
- Van Landuyt W., Hoste I., Vanhecke L., Van Den Bremt P., Vercruyse W. & De Beer D. (2006). Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek en Nationale Plantentuin van België, Brussel.
- Van Landuyt W., Vanhecke L., Hoste I., (2006). Verzameling en verwerking van de basisgegevens. In: *Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest*, eds. W. Van Landuyt et al., pp. 33-42. Instituut voor Natuurbehoud, Nationale Plantentuin van België & Flo.Wer, Brussel.
- van Oostenbrugge R, van der Griff E.A., Nijhof B.S.J., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. (2002). Levensvatbaarheid populaties. Alterra, Wageningen.
- Van Thuyne G. & Belpaire C. (1997). Veldprotocol afvissingen. Interne rapporten van het instituut voor bosbouw en wildbeheer - sectie visserij, 1997(056). Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Groenendaal, 4 pp.
- Verboom J.R., Foppen J.P., Chardon P.F.M., Opdam & Luttkhuizen P.C. (2001). Introducing the key patch approach for habitat networks with persistent populations: an example for marshland birds. *Biological Conservation* 100 (1): 89-100
- Verkem S. & Verhagen R. (2000). Bescherming vleermuizen. Rapport AMINAL, afdeling Natuur.
- Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriels J. & Van der Krieken B., (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel.
- Vermeersch G., Anselin A. & Devos K. (2006). Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994-2005. Populatietrends en recente status van zeldzame, kolonievormende en exotische broedvogels in Vlaanderen. Mededeling INBO.M.2006.2. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel
- Warren P.K. & Baines D. (2002). Dispersal, survival and causes of mortality in black grouse *Tetrao tetrix* in northern England. *Wildlife Biology* 8:2, 91-97
- Wetlands International (2006). *Waterbird population estimates (Fourth Edition)*. Wetlands International, Wageningen, The Netherlands

- Witte J. P. M. (1998). Ecosystem maps of the Netherlands. In: National water management and the value of nature, pp. 81-152. Doctoral thesis, Wageningen Agricultural University.
- Witte J. P. M. (2002). The descriptive capacity of ecological plant species groups. *Plant Ecology* 162, 199-213.
- Witte J. P. M., van der Meijden R., (2000). Mapping ecosystem types by means of ecological species groups. *Ecological Engineering* 16, 143-152.